

NA- RZE- DZIOW- NIK

Różnorodności

Dobre praktyki
w projektach
i organizacjach

NA RZE- DZIOW- NIK

Różnorodności

Dobre praktyki
w projektach
i organizacjach

WYDANIE PUBLIKACJI WSPÓŁFINANSOWANE PRZEZ SZWAJCARIĘ W RAMACH SZWAJCARSKIEGO PROGRAMU WSPÓŁPRACY Z NOWYMI KRAJAMI CZŁONKOWSKIMI UNII EUROPEJSKIEJ.

Narzędziownik Różnorodności. Dobre praktyki w projektach i organizacjach został wydany w ramach Antydyskryminacyjnego Programu Edukacji Obywatelskiej *Różnorodność - podaj dalej! 2013* współfinansowanego przez Szwajcarię w ramach Szwajcarskiego Programu Współpracy z Nowymi Krajami Członkowskimi Unii Europejskiej.

Organizator projektu i wydawca publikacji:

Stowarzyszenie na rzecz Kultury i Dialogu 9/12

ul. Towarowa 6/59, 15-007 Białystok

tel.: 792 436 488, kontakt@9dwunastych.org, 9dwunastych.org

Strona internetowa projektu:

9dwunastych.org/roznorodnosc

Strona internetowa Instytucji Pośredniczącej:

www.ecorys.pl

Strona internetowa Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy:

www.programszwajcarski.gov.pl

Redakcja i korekta: Anna Kozicka

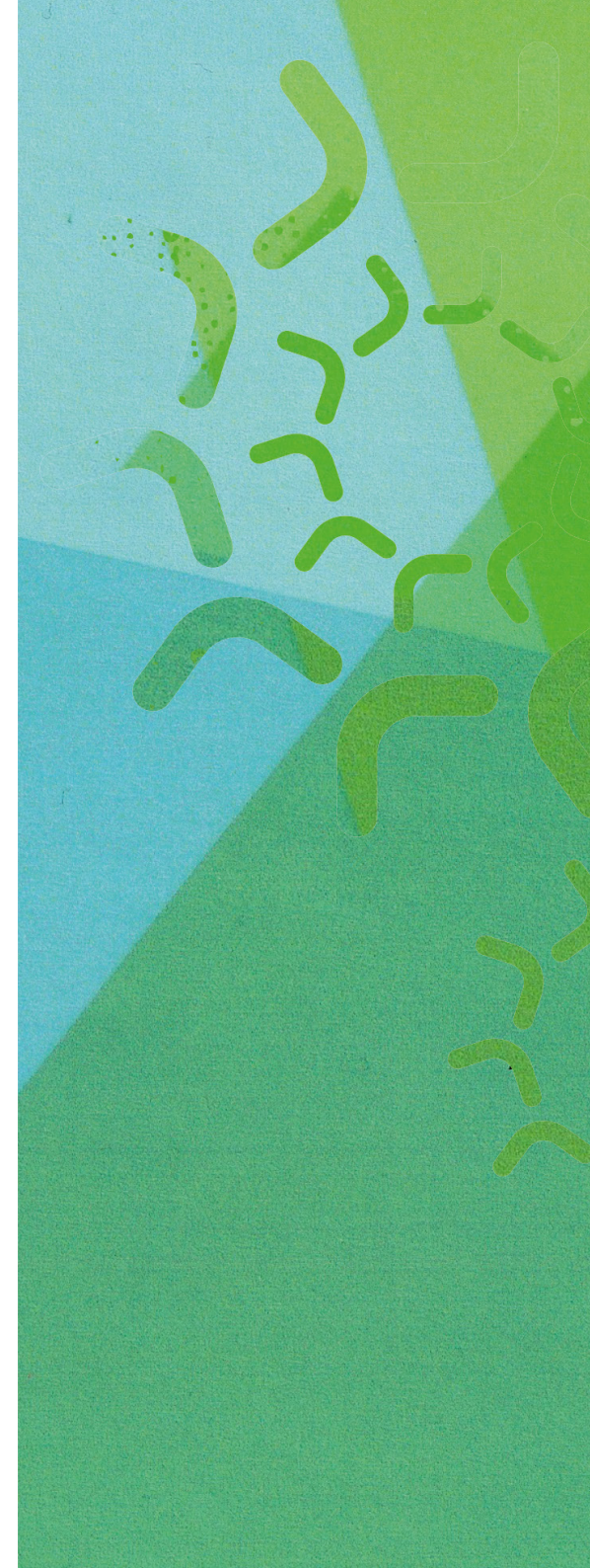
Teksty: Adriana Bielicka, Katarzyna Bogatko, Anna Dąbrowska, Magdalena Godlewska-Siwierska, Małgorzata Jonczy-Adamska, Natalia Kłorek, Anna Kozicka, Iwona Kryczka, Jakub Lendzion, Anna Młynarczuk-Sokołowska, Joanna Sanetra-Szeliga, Katarzyna Siwierska, Grzegorz Stefaniak, Maria Szyszko, Agata Teutsch, Ewa Wojstawowicz

Opracowanie graficzne: Krzysztof Wojciech Wróbel

Ilustracje i zdjęcia: materiały własne organizacji i instytucji publikujących swoje teksty w niniejszym wydawnictwie

ISBN 978-83-938856-0-2

Białystok 2013

SPIS TREŚCI

Anna Kozicka PRZEDMOWA-----	5
CZĘŚĆ I - DOBRA PRAKTYKA ORGANIZACJI -----	6
dr Robert Kusek, Joanna Sanetra-Szeliga EUROŚRÓDZIEMNOMORSKA FUNDACJA DIALOGU KULTUR IM. ANNY LINDH -----	7
Agata Teutsch, Małgorzata Jonczy-Adamska TOWARZYSTWO EDUKACJI ANTYDYSKRYMIACYJNEJ -----	9
Katarzyna Bogatko POLSKIE TOWARZYSTWO PRAWA ANTYDYSKRYMINACYJNEGO -----	15
Agata Teutsch FUNDACJA AUTONOMIA -----	17
Natalia Klorek FUNDACJA NA RZECZ RÓŻNORODNOŚCI SPOŁECZNEJ -----	25
Jakub Lenzion KAMPANIA PRZECIW HOMOFOBII -----	30
Ewa Wojstawowicz KARTA RÓŻNORODNOŚCI W POLSCE -----	32

CZĘŚĆ II - DOBRA PRAKTYKA W DZIAŁANIU -----	34
Grzegorz Stefaniak <i>RÓŻNORODNOŚĆ - PODAJ DALEJ!</i> BIAŁOSTOCKI POMYSŁ NA EDUKACJĘ ANTYDYSKRYMINACYJNĄ -----	35
Magdalena Godlewska-Siwerska WARSZTATY MULTIMEDIALNE HUBERTA CZEREPOKA <i>SYMBOLE</i> -----	40
Anna Młynarczyk-Sokołowska, Katarzyna Szostak-Król PRORAM KSZTAŁTOWANIA WRAŻLIWOŚCI NA ODMIENNOŚĆ <i>PRZYGODY INNEGO</i> -----	44
Maria Szyszko <i>PATRZ CZŁOWIEK!</i> W STRONĘ EDUKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ -----	50
Katarzyna Siwerska MIESZKAM W BIAŁYMSTOKU -----	53
Anna Dąbrowska WYCIECZKI PO WIELOKULTUROWEJ LUBELSZCZYŹNIE <i>WYPRAWKI</i> -----	55
Iwona Kryczka PROGRAM EDUKACYJNY <i>ALEJA PAMIĘCI.</i> O EDUKACJI ANTYDYSKRYMINACYJNEJ W GIMNAZJUM NR 9 W LUBLINIE -----	60
Adriana Bielicka EDUKACJA POPRZEZ WIELOKULTUROWOŚĆ - MUZYKA CYGAŃSKA -----	68

PRZEDMOWA

*Gdyby miała kiedykolwiek powstać nowa religia ze swoją świętą księgą, to pierwsze jej zdanie powinno brzmieć: **Ludzie są różni.***

Olga Tokarczuk

Narzędziownik Różnorodności. Dobre praktyki w projektach i organizacjach jest publikacją podsumowującą **Symposium Różnorodność - sprawdzam!**, które odbyło się 27 września 2013 roku na Instytucie Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku. Zostało zorganizowane przez Stowarzyszenie na rzecz Kultury i Dialogu 9/12 z Białegostoku w ramach **Antydyskryminacyjnego Programu Edukacji Obywatelskiej Różnorodność - podaj dalej!**

Podręcznik składa się z dwóch części: **Części I - Dobrych praktyk Organizacji** oraz **Części II - Dobrych praktyk w Działaniu**. W **Części I** zaprezentowane są organizacje, których misją realizowaną poprzez wszelkie podejmowane inicjatywy jest działanie na rzecz poszanowania różnorodności społecznej i przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na płeć, orientację seksualną, narodowość, grupę etniczną, wyznanie/bezwyznaniowość, stopień sprawności oraz inne przestanki. W **Części II** natomiast ukazane są autorskie projekty zrealizowane w ramach organizacji pozarządowych, administracji samorządowej, bądź systemu oświaty. Zawiera ona nie tylko prezentację dobrych praktyk w działaniu, jest też zapisem silnego zaangażowania indywidualnych osób i efektem reakcji na zaobserwowane braki w systemie kształcenia czy odpowiedzi na niepokojące dla nich wydarzenia

z najbliższego otoczenia. Wskazany podział usystematyzował artykuły różnorodne pod względem podjętych działań antydyskryminacyjnych jak i formuły w jakiej funkcjonują.

Odwołując się do wniosków z raportu **Wielka nieobecna - o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce** autorstwa Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej działania podejmowane ku kształtowaniu postaw otwartości na odmienną etniczną, narodową, wyznaniową, seksualną wciąż są działaniami niewielkiej liczby organizacji pozarządowych bądź indywidualnych osób, które widzą w nich niezwykły potencjał ku tworzeniu otwartego na różnorodność społeczeństwa.

Istotny jest wniosek autorstwa Agaty Teutsch, wynikający z doświadczeń w działaniach antydyskryminacyjnych, który wypowiedział podczas panelu dyskusyjnego podczas symposium, że sytuacja w Polsce, powoli, acz systematycznie zmienia się na korzyść przeciwdziałania dyskryminacji. Tym, czego nadal brakuje, jest włączenie się w działania na rzecz edukacji antydyskryminacyjnej administracji rządowej i publicznej oraz systemu oświaty.

Cieszę się, że miałam możliwość zapoznać się z szerokim spektrum inicjatyw, które podejmowane są mimo braku instytucjonalnego wsparcia, a często przy współpracy i zaangażowaniu ludzi i organizacji, chcących działać na rzecz poszanowania praw Drugiego Człowieka.

Anna Kozicka

DOBRA PRAKTYKA ORGANIZACJI

CZĘŚĆ I

dr Robert Kusek
Joanna Sanetra-Szeliga

EUROŚRÓDZIEMNOMORSKA FUNDACJA DIALOGU KULTUR IM. ANNY LINDH

Fundacja została powołana przez **Komisję Europejską i Komitet EUROMED** w ramach tzw. Procesu Barcelońskiego, obecnie Unii dla Śródziemnomorza (UdŚ) w 2005 roku. Była to inicjatywa polityczna. Ciałem monitorującym i podejmującym najważniejsze decyzje jest Rada Gubernatorów, składająca się z przedstawicielek i przedstawicieli ministerstw spraw zagranicznych 43 państw wspierających Fundację oraz Komisji Europejskiej.

Fundacja to przede wszystkim potencjał i siła sieci narodowych - społeczeństw obywatelskich. Do sieci należy około 3000 organizacji, funkcjonujących w 43 państwach Unii dla Śródziemnomorza (27 w państwach członkowskich UE, 10 w krajach Basenu Morza Śródziemnego oraz Albanii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie, Monako, Czarnogórze i Mauretanii). **Wraz z koordynatorkami i koordynatorami narodowymi oraz Sekretariatem Fundacji w Aleksandrii realizują one kluczowe zadania postawione przed organizacją:**

- promocję wzajemnego zrozumienia i szacunku,
- walkę z rasizmem, ksenofobią oraz wszelkimi przejawami dyskryminacji,
- współpracę kulturalną.

Działania programowane są w systemie trzyletnim. W latach 2012-2014 bazowano na doświadczeniu lat poprzednich, podkreślając międzykulturową misję Fundacji i starając się odpowiedzieć w sposób odpowiedni i efektywny na wyzwania, jakie pojawiają się w regionie eurośródziemnomorskim. Istotnym wyzwaniem są procesy przemian demokratycznych w państwach północnej Afryki a także problemy globalnego kryzysu ekonomicznego. Strategia działania opiera się na formule tzw. **4 D** (Diversity - różnorodność, Dialogue - dialog, Democracy - demokracja i Development - rozwój). Została przyjęta przez Radę Gubernatorów oraz koordynatorki i koordynatorów sieci narodowych w Krakowie w październiku 2011.

Działania Fundacji realizowane są przez:

- Sekretariat w Aleksandrii, który swe inicjatywy przeznacza w większości dla wszystkich członkin i członków sieci narodowych Fundacji,
- koordynatorki i koordynatorów narodowych realizujących działania głównie na rzecz danej sieci narodowej.

DZIAŁANIA REALIZOWANE PRZEZ SEKRETARIAT

I. Koordynacja

Koordynowanie ogromną platformą współpracy, poszukiwania partnerstw w regionie eurośródziemnomorskim, nawiązywania kontaktów i wymiany doświadczeń.

Służą temu m.in. takie inicjatywy jak program *Uwierz w dialog, działaj na rzecz obywatelstwa*, w ramach którego realizowana jest m.in. inicjatywa *Głosy Młodzieży Arabskiej* oraz *Obywatele na Rzecz Dialogu*; w ramach tej ostatniej możliwe jest na przykład skorzystanie z mechanizmu wymiany i wizyt studyjnych. Największym zainteresowaniem członkiń i członków sieci narodowych cieszą się konkursy grantowe, które choć nieregularne, dają możliwość realizowania projektów we współpracy z partnerkami i partnerami z drugiego brzegu Morza Śródziemnego.

II. Forum Fundacji

Stanowi niezwykłą okazję do spotkania i nawiązania współpracy. Realizowane jest co dwa lata. W ostatnim forum, które odbyło się w Marsylii w 2013 roku, brało udział ponad 1500 osób i było ono największym miejscem spotkania społeczeństwa obywatelskiego od czasu wiosny arabskiej. Fundacji udało się zaprosić do wspólnej rozmowy przedstawicielki i przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, młodzieży, organizacji pozarządowych, parlamentarzystki i parlamentarzystów oraz osoby reprezentujące władze lokalne. Forum stanowiło niepowtarzalną okazję do wzajemnej interakcji, wymiany i debaty na temat najważniejszych problemów regionu oraz do stworzenia konkretnych planów wzmocnienia partnerstwa i współpracy eurośródziemnomorskiej pod wspólnym szyldem *Obywatele na rzecz Śródziemnomorza (Citizens for the Mediterranean)*.

III. Działalnością jest również:

- przyznawanie nagród honorujących osoby szczególnie zasłużone dla dialogu międzykulturowego w regionie m.in. Eurośródziemnomorska Nagroda w Dziedzinie Dialogu Międzykulturowego i Eurośródziemnomorska Nagroda Dziennikarska w Dziedzinie Różnorodności Kulturowej,

- monitorowanie stosunków w regionie, czego rezultatem jest wydawany *Raport o trendach międzykulturowych*.

DZIAŁANIA SIECI NARODOWYCH FUNDACJI

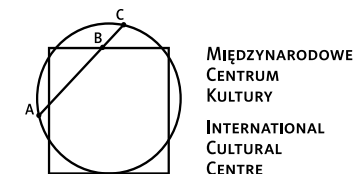
I. Sieci narodowe

W każdym z państw należących do Fundacji działają sieci narodowe na czele z koordynatorką lub koordynatorem. Organizacje i instytucje, które zapiszą się do sieci narodowych mogą korzystać z naszej oferty. Zostanie członkinią lub członkiem nie jest skomplikowane. Jeśli dana organizacja podziela misję i zainteresowania Fundacji może wypełnić formularz on-line i ewentualnie porozmawiać z narodową koordynatorką lub koordynatorem, co skutkuje przyjęciem organizacji do sieci. Członkostwo w sieci jest bezpłatne.

II. Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie

Koordynatorem polskiej sieci Fundacji im. A. Lindh jest Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie. Jest to narodowa instytucja kultury zajmująca się kwestiami dziedzictwa, pamięci, tożsamości i dialogu międzykulturowego. Rolą MCK jako polskiej koordynatorki narodowej sieci Fundacji jest wspieranie misji i zamierzeń Fundacji, i staranie się, by głos Europy Środkowej był ważnym wkładem w debatę na temat przyszłości kontynentu i krajów basenu Morza Śródziemnego.

MCK zajmuje się również wspieraniem członkiń i członków sieci w tworzeniu projektów międzynarodowych poprzez pomoc przy poszukiwaniu partnerstw do projektów oraz w wypełnianiu wniosków o granty.

W celu integracji członkiń i członków sieci realizowane są wspólne projekty, w ramach których:

- analizowane są trendy międzykulturowe w Polsce,
- następuje wymiana doświadczeń i wiedzy pomiędzy poszczególnymi organizacjami członkowskimi,
- organizowane są konferencje i przygotowywane publikacje.

Obecnie polska sieć Fundacji liczy ponad 100 członkiń i członków, reprezentujących trzeci sektor a także instytucje publiczne działające w sferze kultury, edukacji i nauki. Członkostwo w sieci otwarte jest także dla samorządów lokalnych.

LINKI:

Obywatele na Rzecz Dialogu

www.dawrak.org/en

Partnerstwo z Eurośródziemnomorską Fundacją
Dialogu Kultur im. Anny Lindh

www.euromedalex.org/networks/join

Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie

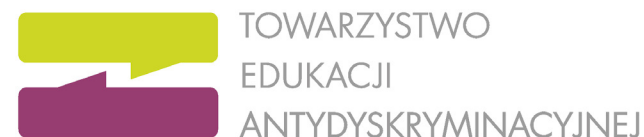
www.mck.krakow.pl

Polska sieć Fundacji im. Anny Lindh

www.alfpolska.org

Agata Teutsch
Małgorzata Jonczy-Adamska

TOWARZYSTWO EDUKACJI ANTYDYSKRYMINACYJNEJ

Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej (TEA) zostało założone w 2009 roku przez osoby zajmujące się edukacją antydyskryminacyjną. TEA skupia kilkadziesiąt osób, które specjalizują się w tej dziedzinie - są to m.in. trenerki i trenerzy antydyskryminacyjne i antydyskryminacyjni, twórcynie i twórcy projektów na rzecz równości i różnorodności, członkinie i członkowie organizacji wspierających grupy narażone na dyskryminację. Misją Towarzystwa jest rozwijanie i upowszechnianie edukacji antydyskryminacyjnej tak, aby każda osoba współtworzyła świat wolny od dyskryminacji i przemocy.

TRZY ŚCIEŻKI PROGRAMOWE

I. Rozwijanie kompetencji osób zajmujących się edukacją antydyskryminacyjną

Kształcimy trenerki i trenerów zajmujących się edukacją antydyskryminacyjną. Organizujemy seminaria, warsztaty oraz specjalistyczne szkoły trenerskie, w których biorą udział osoby profesjonalnie zajmujące się edukacją antydyskryminacyjną. Chcemy, aby regularnie poszerzało się grono osób mających rzetelną wiedzę oraz wysokie kompetencje prowadzenia zajęć edukacyjnych przeciwdziałających dyskryminacji i promujących równość. Przygotowujemy system certyfikacji trenerek i trenerów antydyskryminacyjnych.

II. Budowanie standardów edukacji antydyskryminacyjnej

Rozwijamy model edukacji antydyskryminacyjnej, czyli taki zestaw treści dotyczących równości i przeciwdziałania dyskryminacji, który będzie służyć edukatorkom i edukatorom do przygotowywania i prowadzenia wysokiej jakości działań w tym zakresie. Będą mogły z niego skorzystać osoby prowadzące zajęcia edukacyjne, ale także organizacje działające na rzecz grup zagrożonych wykluczeniem. Tworzymy katalog dostępnych w Polsce narzędzi edukacyjnych związanych z promowaniem równości i różnorodności.

III. Działania na rzecz włączenia edukacji antydyskryminacyjnej do systemu edukacyjnego w Polsce

Prowadzimy badania systemu edukacji formalnej w Polsce, aby zobaczyć, na ile edukacja antydyskryminacyjna jest w tym systemie obecna. Badamy, w jaki stopniu sposób kształcenie nauczycielek i nauczycieli rozwija ich kompetencje w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji i umożliwia zdobywanie wiedzy związanej z równością

i różnorodnością. Interesuje nas to, w jaki sposób w polskiej szkole obecne są kwestie związane z prawami człowieka, zwalczaniem stereotypów i uprzedzeń, reagowaniem i obroną przed dyskryminacją oraz przemocą.

IV. Kierowanie działań osób i instytucji, które zajmują się edukacją formalną i nieformalną w Polsce

Tworzymy rozwiązania dla:

- nauczycielek i nauczycieli,
- instytucji systemu oświaty: ministerstw odpowiedzialnych za edukację i naukę, kuratoriów oświaty, ośrodków doskonalenia nauczycielek i nauczycieli,
- trenerek i trenerów osób dorosłych oraz młodzieży,
- instytucji zajmujących się edukacją nieformalną.

ZREALIZOWANE DZIAŁANIA

I. Projekt *Równość i różnorodność - praktycznie*

Celem było rozwijanie kompetencji organizacji pozarządowych działających na rzecz różnych grup dyskryminowanych do współpracy z administracją publiczną i zapobiegania zjawisku dyskryminacji wielokrotnej. Projekt realizowany był wspólnie z Fundacją Fundusz Współpracy.

II. Projekt *Wielka nieobecna - o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce*

Celem było wzmocnienie mechanizmów włączających edukację antydyskryminacyjną do systemu edukacji formalnej w Polsce.

III. Projekt *Do-równaj do jakości*

Celem było wypracowanie standardów jakości związanych z edukacją antydyskryminacyjną, w tym zbudowanie systemu certyfikacji trenerów i trenerek antydyskryminacyjnych.

IV. Projekt *Rozwój instytucjonalny Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej*

Celem było wzmocnienie potencjału naszego stowarzyszenia do realizacji naszej misji.

V. Wystawa prac graficznych *Dyskryminacja a edukacja*

Została przygotowana we współpracy z Uniwersytetem Artystycznym w Poznaniu oraz Polsko-Japońską Wyższą Szkołą Technik Komputerowych w Warszawie. Prace poświęcone były problemowi dyskryminacji w podręcznikach szkolnych, a materiałem bazowym dla niej był raport *Wielka nieobecna - o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej*.

KOORDYNACJA DZIAŁAŃ KOALICJI NA RZECZ EDUKACJI ANTYDISKRYMINACYJNEJ

Koalicja na rzecz Edukacji Antydyskryminacyjnej to porozumienie kilkudziesięciu (aktualnie 41) organizacji pozarządowych z całej Polski zainicjowane w lutym 2011 roku przez Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej.

Celem Koalicji na rzecz Edukacji Antydyskryminacyjnej jest wprowadzenie rzetelnej edukacji antydyskryminacyjnej do systemu edukacji formalnej w Polsce.

I. Cel Koalicji na rzecz Edukacji Antydyskryminacyjnej realizujemy:

- prowadząc działania rzecznicze,
- skupiając organizacje, grupy i partnerów społecznych specjalizujących się w prowadzeniu edukacji antydyskryminacyjnej,
- działając na rzecz zmiany na poziomie systemowym.

II. W ramach Koalicji Edukacji Antydyskryminacyjnej:

- dzielimy się swoją wiedzą i doświadczeniem, wykorzystując i promując dobre praktyki związane z prowadzeniem edukacji antydyskryminacyjnej,
- budujemy standardy edukacji antydyskryminacyjnej, promując wspólny język rozmawiania o przeciwdziałaniu dyskryminacji poprzez edukację,
- monitorujemy system edukacji formalnej z perspektywy edukacji antydyskryminacyjnej, by na tej podstawie proponować zmiany systemowe dla polityki oświatowej w Polsce,
- budujemy merytoryczny dialog z decydentkami i decydentami odpowiadającymi za edukację formalną w Polsce,
- pracujemy nad narzędziami edukacyjnymi, które mogą być wykorzystywane przez nauczycielki i nauczycieli w pracy z uczennicami i uczniami.

REKOMENDACJE W ZAKRESIE WŁĄCZANIA EDUKACJI ANTYDISKRYMINACYJNEJ DO SYSTEMU EDUKACJI FORMALNEJ W POLSCE

Rekomendacje powstały w wyniku prac Koalicji na rzecz Edukacji Antydyskryminacyjnej. Opierają się na założeniu, że obecność edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej nie jest wystarczająca, a uczennice i uczniowie w polskiej szkole mają niewielkie możliwości, żeby zdobywać wiedzę i umiejętności z tego zakresu w ramach obowiązkowej nauki. **Przez edukację antydyskryminacyjną rozumiemy świadome działania podnoszące wiedzę, umiejętności, wpływające na postawy, które ma na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami oraz wspieranie równości i różnorodności.**

Edukacja antydyskryminacyjna:

- rozwija wiedzę na temat mechanizmów dyskryminacji i wykluczenia,
- buduje kompetencje przeciwdziałania dyskryminacji,
- rozwija wiedzę na temat grup dyskryminowanych oraz ruchów emancypacyjnych,
- wzmacnia grupy i osoby dyskryminowane i wykluczone na zasadach włączania i upodmiotowienia.

REKOMENDACJE OGÓLNE:

- I. **Włączenie edukacji antydyskryminacyjnej do systemu kształcenia obowiązkowego dzieci i młodzieży na wszystkich etapach kształcenia ogólnego**

Umieszczenie zapisów dotyczących poszczególnych elementów edukacji antydyskryminacyjnej, w tym wiedzy na temat mechanizmów dyskryminacji i wykluczenia, możliwości i sposobów przeciwdziałania dyskryminacji, wiedzy na temat grup i osób dyskryminowanych oraz ruchów emancypacyjnych, a także sposobów wzmacniania grup i osób wykluczonych:

- w Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych (I i II etap edukacyjny),
- w Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego (III i IV etap edukacyjny),
- w programach nauczania,
- w podręcznikach i zeszytach ćwiczeń.

II. Włączenie edukacji antydyskryminacyjnej do systemu kształcenia nauczycielek i nauczycieli

Uwzględnić dwie odrębne ścieżki kształcenia nauczycielek i nauczycieli:

- kształcenie pedagogiczne na poziomie licencjackim i magisterskim,
- kursy pedagogiczne dla absolwentek i absolwentów kierunków związanych z przedmiotami szkolnymi/ specjalności (specjalizacje) nauczycielskie.

III. Włączenie edukacji antydyskryminacyjnej do systemu doskonalenia nauczycielek i nauczycieli

Uwzględnić obecność tematyki antydyskryminacyjnej:

- w *Standardach kształcenia i doskonalenia nauczycielek i nauczycieli*,

- w ofercie ośrodków doskonalenia nauczycielek i nauczycieli na poziomie wojewódzkim oraz miejskim,
  - w ofercie Ośrodka Rozwoju Edukacji,
  - w ofercie studiów podyplomowych.
- IV. Umożliwienie i/lub zobowiązanie nauczycielek i nauczycieli do zapraszania do szkoły ekspertek i ekspertów zajmujących się edukacją antydyskryminacyjną np. z organizacji pozarządowych działających w tym obszarze
  - V. Włączenie tematyki antydyskryminacyjnej do systemu kształcenia osób zarządzających oświatą
  - VI. Zobowiązanie szkół do przygotowania programów antydyskryminacyjnych szkoły, analogicznie do programów profilaktycznych czy wychowawczych
  - VII. Powołanie na terenie placówek oświatowych i edukacyjnych pełnomocniczek i pełnomocników ds. przeciwdziałania dyskryminacji, z równoległym utworzeniem procedur postępowania w sytuacji dyskryminacji, upowszechnionych wśród uczennic i uczniów
  - VIII. Wydanie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej stanowiska dotyczącego wagi tematyki antydyskryminacyjnej oraz konieczności włączania jej w system edukacji formalnej

- IX. Włączenie edukacji antydyskryminacyjnej w system nadzoru pedagogicznego, w tym System Ewaluacji Oświaty
- X. Włączenie kompetencji w zakresie edukacji antydyskryminacyjnej w zestaw obowiązkowych kompetencji dla decydek i decydentów pracujących w instytucjach rządowych i samorządowych

REKOMENDACJE SZCZEGÓŁOWE:

Włączanie w treści kształcenia, w ramach różnych przedmiotów we wszystkich czterech etapach kształcenia ogólnego, następujących treści:

I. Wiedza na temat mechanizmów dyskryminacji i wykluczenia:

pojęcia stereotypu, uprzedzenia, dyskryminacji bez wskazywania odniesienia do wybranych grup dyskryminowanych czy wykluczanych.

II. Kompetencje w zakresie reagowania w sytuacji dyskryminacji:

- rozpoznawanie jej przejawów,
- reagowania na poziomie relacji między sprawczyniami i sprawcami a osobami doświadczającymi dyskryminacji w grupie klasowej oraz w szkole jako instytucji.

III. Kompetencje w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji

IV. Wiedza na temat grup dyskryminowanych z uwzględnieniem wszystkich grup dyskryminowanych, w odniesieniu do funkcjonujących zapisów w prawie polskim oraz międzynarodowym

V. Wiedza na temat ruchów emancypacyjnych

Wiedza o wydarzeniach i procesach historycznych, ideologiach, prawach człowieka, zawierająca rzetelne informacje na ten temat w odniesieniu m.in. do kobiet, osób czarnoskórych, osób nieheteroseksualnych, osób pochodzenia romskiego czy żydowskiego i innych. Ukazanie rzeczywistości społecznej z perspektywy grup dyskryminowanych.

VI. Wzmacnianie grup dyskryminowanych i wykluczanych na zasadzie upodmiotowienia i włączania:

- zapraszanie do szkół przedstawicielek i przedstawicieli tych grup,
- wzbogacanie prezentowanych biografii postaci historycznych i literackich o osoby należące do mniejszości,
- uzupełnianie biografii o *przemilczane* elementy.

VII. Wiedza na temat mowy nienawiści, przestępstw z nienawiści, przemocy motywowanej uprzedzeniami:

- identyfikacja takich form przemocy,
- adekwatne reagowanie,
- wdrażanie w szkole programów prewencyjnych.

VIII. Wiedza dotycząca zjawiska przemocy ze względu na tożsamość płciową

Przedmioty, w ramach których zidentyfikowano największe możliwości wprowadzenia edukacji antydyskryminacyjnej a jednocześnie największe braki, krzywdzące i dyskryminujące treści na temat mniejszości, grup dyskryminowanych czy zagrożonych dyskryminacją: **Wiedza o społeczeństwie, Wychowanie do życia w rodzinie, Religia, Historia, Biologia, Język polski.**

LINK:

Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej

www.tea.org.pl

Katarzyna Bogatko

POLSKIE TOWARZYSTWO PRAWA ANTYDYSKRYMINACYJNEGO

Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego (PTPA) jest ogólnopolską organizacją zajmującą się monitorowaniem zasady równości i niedyskryminacji. Członkiniami i członkami stowarzyszenia są prawniczki i prawnicy, których zainteresowania skupiają się wokół zagadnień ochrony praw człowieka, przeciwdziałania dyskryminacji oraz promowania zasady równego traktowania w szczególności bez względu na płeć, wiek, rasę i pochodzenie etniczne, orientację seksualną i tożsamość płciową, religię, przekonania oraz niepełnosprawność.

OBSZARY DZIAŁALNOŚCI PTPA:

- inicjowanie i organizowanie badań naukowych, w tym prawno-porównawczych,

- przygotowywanie ekspertyz naukowych,
- upublicznianie dyskusji na temat zjawiska dyskryminacji,
- wspieranie osób dotkniętych dyskryminacją i problemami z nią związanymi, ze szczególnym uwzględnieniem pomocy prawnej łącznie z reprezentacją przed sądami powszechnymi, sądami międzynarodowymi oraz organami administracji publicznej,
- kształtowanie postaw tolerancji i przełamywanie uprzedzeń i stereotypów wobec grup narażonych na dyskryminację,
- działanie na rzecz ochrony praw człowieka i propagowanie wiedzy na ich temat,
- propagowanie inicjatyw sprzyjających tworzeniu atmosfery zaufania i szacunku dla ludzi różnych religii, kultur i światopoglądów.

WYBRANE PROJEKTY

I. *Monitoring stosowania przepisów prawa antydyskryminacyjnego przez wymiar sprawiedliwości*

Celem projektu było skontrolowanie procedur, którymi sądy i wymiar sprawiedliwości w Polsce wdrażają standardy równouprawnienia oraz współpracy z organizacjami pozarządowymi, w szczególności zaś:

- zbadanie postaw sędzin i sędziów wobec problematyki dyskryminacji,
- zbadanie stosowania przez sądy standardów europejskich w zakresie równego traktowania,
- zbadanie współpracy sędzin i sędziów z ekspertkami i ekspertami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz promowania zasady niedyskryminacji,

- zbadanie interpretacji przez sędziów przepisów polskiego prawa antydyskryminacyjnego.

Wyniki badań przedstawione zostały w raporcie *Prawo antydyskryminacyjne w praktyce sądowej. Raport z monitoringu* pod redakcją Moniki Wieczorek i Katarzyny Bogatko.

II. *Prawa osób transpłciowych*

Celem projektu było zbadanie praktyki przeprowadzania postępowań w sprawach dotyczących zmiany płci przez polskie sądy i wypracowanie założeń do aktu normatywnego, który w sposób kompleksowy uregulowałby kwestie procedury zmiany płci.

III. *Edukacja prawna dla dziennikarzy*

Celem projektu było opracowanie we współpracy z grupą dziennikarek i dziennikarzy oraz wydanie publikacji zawierającej dziesięć reportaży opatrzonych komentarzem prawnym na temat historii osób, które doświadczyły dyskryminacji.

IV. *Szkoła ombudsmenów¹ związkowych do spraw równego traktowania*

Projekt polegał na zorganizowaniu pięciomiesięcznego kursu dla grupy dwudziestu przedstawicielek i przedstawicieli polskich związków zawodowych, w celu przygotowania ich do pełnienia funkcji ombudsmena ds. równości w organizacji związkowej.

W ramach kursu odbyło się osiem dwudniowych zjazdów, podczas których osoby uczestniczące zdobyły wiedzę na temat:

¹ Określenie pochodzące z języka szwedzkiego, określające niezależnego urzędnika, do którego można się odwoływać w sprawie naruszenia praw i wolności jednostki po wyczerpaniu samodzielnych możliwości prawnych.

- prawnych standardów antydyskryminacyjnych,
- grup mniejszościowych,
- szkodliwych stereotypów w miejscu pracy,
- możliwości przeciwdziałania nierównemu traktowaniu,
- dobrych praktyk polskich i zagranicznych w tym zakresie.

V. *Prawo antydyskryminacyjne w codziennej działalności związków zawodowych*

Podczas szkoleń przekazana została uczestniczkom i uczestnikom wiedza jak umiejętnie korzystać w praktyce z przepisów antydyskryminacyjnych, jak skutecznie wprowadzać rozwiązania równościowe w miejscu pracy, jak zapewniać pełne i równe uczestnictwo w życiu społecznym (głównie poprzez zatrudnienie) dla wszystkich grup defaworyzowanych. W sumie na przestrzeni ostatnich lat podczas jednodniowych spotkań zostało przeszkolonych ok. dwustu pięćdziesięciu osób działających w związkach zawodowych.

VI. *Wsparcie prawne dla ofiar dyskryminacji - profesjonalne poradnictwo prawne*

Celem projektu było zapewnienie ofiarom dyskryminacji specjalistycznego i profesjonalnego poradnictwa prawnego. Adresowany był do osób fizycznych, które doświadczyły bądź doświadczają w swoim życiu nierównego traktowania, w szczególności w takich dziedzinach życia jak dostęp do dóbr i usług, zatrudnienie, edukacja, dostęp do opieki zdrowotnej z powodu swojej rasy, płci, orientacji seksualnej, wieku czy też niepełnosprawności.

Projekt miał na celu także m.in. popularyzację przepisów antydyskryminacyjnych i umożliwienie praktycznego ich stosowania przez obywatelki i obywateli.

KOALICJA NA RZECZ RÓWNYCH SZANS

Koalicja jest nieformalną platformą skupiającą szereg organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i promowania zasady równości i niedyskryminacji. Powstała w odpowiedzi na niezadowolające i niedostatecznie przejrzyste prace rządu nad projektem ustawy o równym traktowaniu. Organizacje wchodzące w skład koalicji są wiodącymi polskimi organizacjami eksperckimi od lat aktywnymi w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji.

Głównym celem platformy jest prowadzenie merytorycznego dialogu z rządem odpowiedzialnym za opracowanie a następnie wdrażanie kompleksowego i skutecznego prawa antydyskryminacyjnego. Prawniczki i prawnicy organizacji zrzeszonych w Koalicji na Rzecz Równych Szans są autorami projektu ustawy nowelizującej Ustawę o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania. Nazwy organizacji skupionych w Koalicji można odnaleźć na stronie internetowej PTPA.

LINKI:

Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego

www.ptpa.org.pl

Koalicja na rzecz Równych Szans

www.ptpa.org.pl/koalicja

Agata Teutsch

FUNDACJA AUTONOMIA

Fundacja Autonomia została założona przez Agatę Teutsch i Monikę Serkowską w sierpniu 2007 roku w Krakowie. Fundacja jest niezależną, nie nastawioną na zysk, organizacją pozarządową zajmującą się przede wszystkim edukacją i działalnością społeczną zmierzającą do rozwoju demokratycznego i obywatelskiego społeczeństwa wolnego od dyskryminacji ze względu na płeć, orientację seksualną, narodowość, pochodzenie etniczne, wyznanie/ bezwyznaniowość, wiek, stopień sprawności i in.

PROGRAM NIKT NIE RODZI SIĘ Z UPREDZENIAMI

Ogólnopolski program z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej zapoczątkowany w ramach Stowarzyszenia Kobiet Konsola w 2005 roku, a od 2008 roku kontynuowany przez Fundację Autonomia. Jego autorkami są Agata Teutsch i Monika Serkowska. Program doczekał się już czterech edycji. *Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami* to pierwszy w Polsce kompleksowy

model edukacji antydyskryminacyjnej, zakładający podejście skupiające się na mechanizmach dyskryminacji, zwracający uwagę na wspólne korzenie różnych systemów opresji i dyskryminacji - relacji władzy - budowanych w oparciu o system dominacji i podległości. Program wykorzystuje różne metody pracy edukacyjnej: warsztaty, filmy edukacyjne, edukacja multiplikatorek i multiplikatorów (edukatorek i edukatorów), największy serwis internetowy poświęcony tej tematyce, podręczniki do prowadzenia zajęć.

Głównymi celami programu są:

- upowszechnienie wiedzy na temat uprzedzeń i dyskryminacji ze względu na płeć, orientację seksualną, pochodzenie etniczne, wiek, stopień sprawności oraz z innych przyczyn,
- włączenie kwestii przeciwdziałania uprzedzeniom i dyskryminacji do działań edukacyjnych w systemie edukacji formalnej i pozaformalnej,
- wzmocnienie postawy obywatelskiej i odwagi cywilnej w występowaniu przeciwko aktom dyskryminacji i przemocy.

Grupa docelową programu są edukatorki i edukatorzy (trenerki i trenerzy, nauczycielki i nauczyciele) i osoby zaangażowane w działania organizacji pozarządowych (pracownice i pracownicy, wolontariuszki i wolontariusze), szczególnie tych organizacji, które zajmują się prowadzeniem warsztatów i szkoleń oraz tych, które działają na rzecz grup wykluczanych i dyskryminowanych ze względu na rasę, pochodzenie narodowe i etniczne, wiek, orientację seksualną, płeć, stopień sprawności lub ze względu na współwystępowanie tych przesłanek.

Od momentu uruchomienia projektu doszło do:

- I. **Opracowania autorskiego programu warsztatów antydyskryminacyjnych oraz programu szkolenia z prowadzenia zajęć antydyskryminacyjnych dla multiplikatorów i multiplikatorek.**

W cyklach szkoleniowych przygotowujących do prowadzenia zajęć wzięło udział łącznie około 100 osób (kobiet, mężczyzn) z całego kraju. W ramach naszych projektów przeszkolone osoby współpracujące z Fundacją przeprowadziły w sumie ponad 700 godzin zajęć, w których wzięło udział 1500 osób, głównie młodzieży.

Model warsztatu/treningu antydyskryminacyjnego jest autorskim programem, wykorzystującym filmy edukacyjne, a także elementy warsztatu z demokracji bezpośredniej **metodą Betzavta**².

Zgodnie z założeniami dotyczącymi warsztatu/treningu jego konstrukcja jest oparta na trzech częściach:

- poszerzanie świadomości,
- podnoszenie wiedzy,
- zdobywanie umiejętności.

Podstawową zawartość modelu warsztatu antydyskryminacyjnego stanowią takie zagadnienia jak:

- tożsamość własna, tożsamość grupowa,
- postrzeganie innych, uprzedzenia i stereotypy oraz ich wpływ,
- dyskryminacja, mechanizmy dyskryminacji,
- relacje między grupami dominującymi i podległymi,
- władza, język a dyskryminacja,
- prawo antydyskryminacyjne i instrumenty instytucjonalne ochrony przed dyskryminacją, przeciwdziałanie dyskryminacji, reagowanie na przejawy dyskryminacji, budowanie strategii antydyskryminacyjnych.

² Opracowana przez Uki Maroshek-Klarman w latach 1987-1988. Jest to nauka poprzez gry (*games based learning*), gdzie teoria dot. psychologicznych aspektów konfliktu jest prezentowana jako odpowiedź na pojawiające się w grze konflikty.

Ważną część warsztatów antydyskryminacyjnych stanowi podnoszenie wiedzy na temat historii, sytuacji/kondycji i postulatów różnych grup narażonych na dyskryminację. Statym elementem naszych warsztatów jest praca z filmem edukacyjnym *Niebieskoocy*. W trakcie warsztatów genderowych lub dotyczących przemocy ze względu na płeć korzystamy z pozostałych wydanych przez nas filmamów edukacyjnych. Większość prowadzonych przez nas warsztatów dotyczy ogólnych pojęć, zjawisk i mechanizmów związanych z dyskryminacją. Część z nich koncentruje się jednak np. na kwestii dyskryminacji ze względu na płeć i/albo orientację seksualną (mogą być nazywane warsztatami genderowymi albo antyhomofobicznymi).

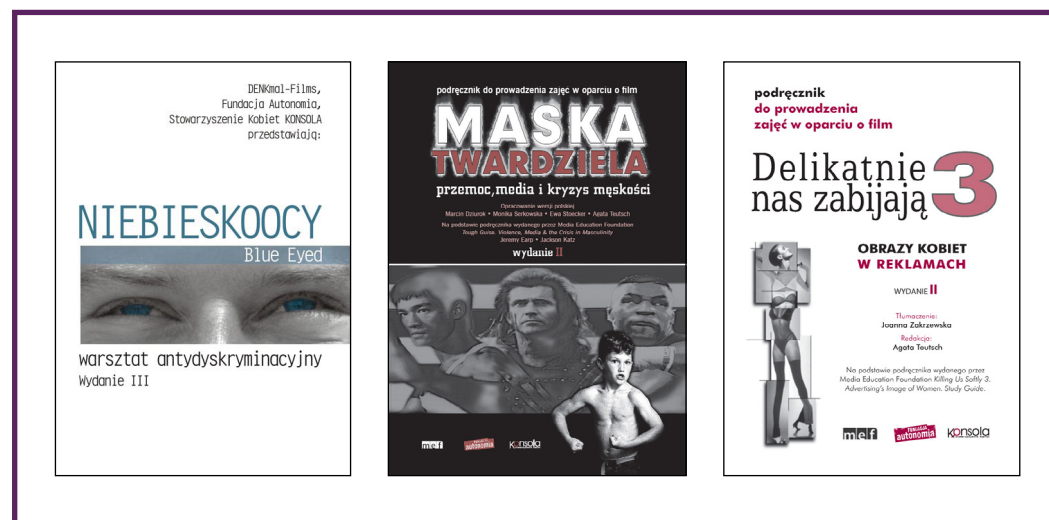
Jednocześnie uważamy, że wszystkie formy opresji powinny być rozpatrywane i zwalczane razem, a nie każda z osobna. W naszym podejściu do warsztatu antydyskryminacyjnego uznajemy, że dzięki autorefleksji, rozpoznaniu u siebie stereotypów i uprzedzeń, dzięki zdobyciu wiedzy na temat mechanizmów władzy, wykluczania i dyskryminacji i ich konsekwencji, dzięki rozpoznaniu własnych pozycji w różnych relacjach władzy, dzięki krytycznemu spojrzeniu na kulturę, w której się wychowaliśmy i wychowaliśmy i codziennej antydyskryminacyjnej praktyce możemy ograniczyć, osłabić nasze stereotypy i uprzedzenia, możemy nauczyć się kontrolować ich funkcjonowanie w naszych działaniach, co więcej możemy wzmocnić w sobie odwagę cywilną oraz zdobyć umiejętności pozwalające aktywnie przeciwdziałać dyskryminacji, kiedy dostrzeżemy, że niedyskryminowanie nie wystarcza, a milcząc i nie reagując na przejawy dyskryminacji podtrzymujemy obecny stan rzeczy. To przejście od refleksji do działania wydaje się nam niezwykle ważne dla przeciwdziałania dyskryminacji.

W naszej koncepcji bardzo ważne jest założenie, że wąsko rozumiana działalność edukacyjna nie wystarczy. Do dokonania zmiany społecznej konieczne są także zmiany prawne i zmiany praktyki

stosowania prawa, zmiany wewnątrz instytucji, wzrost udziału obywateli i obywaterek w procesach podejmowania decyzji na temat priorytetów, polityk, sposobów ich realizowania, emancypacja osób należących do grup dyskryminowanych itd. Ten model był i w dalszym ciągu jest wzbogacany i poszerzany o wypracowywane przez nas ćwiczenia, materiały oraz dostosowywany każdorazowo do grupy, z którą mamy pracować.

II. Adaptacji, wydania i rozdystrybuowania wśród osób zajmujących się edukacją antydyskryminacyjną 3500 kopii filmów edukacyjnych: *Niebieskoocy*, *Maska twardziela. Przemoc, media i kryzys męskości* oraz *Delikatnie nas zabijają 3. Obrazy kobiet w reklamach*

Z szacunków dokonywanych w oparciu o ewaluację programu wynika, że filmy zostały wykorzystane minimum 6000 razy, a obejrzało je ponad 100 000 osób.

III. Opracowania, wydania i dystrybucji 3 podręczników do prowadzenia zajęć w oparciu o filmy

- Podręcznik do prowadzenia zajęć w oparciu o film *Delikatnie nas zabijają 3. Obrazy kobiet w reklamach*³.
- Podręcznik służący do pogłębionej pracy z filmem edukacyjnym *Delikatnie nas zabijają 3. Obrazy kobiet w reklamach*. Zawiera wprowadzenie do poszczególnych części filmu i ćwiczenia oraz zestaw pytań do dyskusji po projekcji. Podręcznik został uzupełniony o materiały pomocnicze, przede wszystkim reprodukcje reklam, z których można korzystać w trakcie zajęć. Zamieszczono również polecaną literaturę polskojęzyczną dotyczącą poruszanej w filmie tematyki.
- Podręcznik do prowadzenia zajęć w oparciu o film *Maska twardziela. Przemoc, media i kryzys męskości*⁴. Trzon podręcznika stanowi tłumaczenie oryginalnego tekstu Jeremy'ego Earpa i Jacksona Katza. Aby ułatwić odbiór i analizę prezentowanych w filmie zagadnień, dodano wstępy i komentarze do poszczególnych rozdziałów odpowiadających częściom filmu. W podręczniku zamieszczono również streszczenie filmu oraz *Cykl uprawomocnienia poprzez edukację medialną*, który jest pomocny w krytycznej analizie mediów. Na końcu podręcznika znajduje się polecana literatura polskojęzyczna dotycząca poruszanej w filmie tematyki.

³ Red.: Teutsch A., tłum.: Zakrzewska J., Wyd.: Stowarzyszenie Kobiet Konsola i Fundacja Autonomia, Kraków 2009.

⁴ Opr.: Dziurok M., Stoecker E., Serkowska M., Teutsch A.

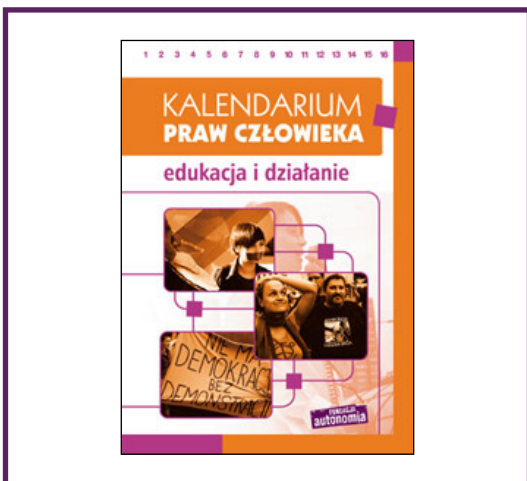
IV. Założenia i prowadzenia serwisu www.bezuprzedzen.org

Jak dotąd jest to największa baza informacji i materiałów dotyczących edukacji antydyskryminacyjnej i przeciwdziałania dyskryminacji w edukacji w Polsce. Zamieszczone są na niej dostępne w Polsce materiały w wersjach elektronicznych. Mocną stroną witryny internetowej jest jej kompleksowość, ponieważ zawiera informacje o dyskryminacji o różnym podłożu (płeć, wiek, stopień sprawności, pochodzenie narodowe i etniczne, orientacja seksualna, wyznanie/bezwyznaniowość). Ponadto jako jedna z niewielu stron w Polsce jest w pełni przystosowana dla osób z dysfunkcjami wzroku. Strona jest skierowana w szczególności do osób zajmujących się edukacją i działalnością społeczną, a także do uczennic i uczniów, studentek i studentów oraz dziennikarek i dziennikarzy. Uruchomiono newsletter co miesiąc rozsyłany do ponad 1000 abonentek i abonentów.

V. Uruchomienia pierwszej w Polsce wypożyczalni filmów edukacyjnych poświęconych tematyce antydyskryminacyjnej i czytelnicy publikacji związanych z edukacją antydyskryminacyjną

VI. Opracowania podręcznika do edukacji antydyskryminacyjnej i o prawach człowieka *Kalendarium Praw Człowieka - edukacja i działanie*

Podręcznik jest podstawą do budowania programu edukacji i aktywizacji obywatelskiej i o prawach człowieka. Bazę pomysłu stanowił kalendarz praw człowieka, czyli lista ważnych dla praw człowieka dat, wyznaczonych głównie przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Światową Organizację Zdrowia (WHO), Światową Organizację ds. Żywności (FAO), UNESCO, UNICEF i inne, która została umieszczona w podręczniku *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*. W oparciu o ten materiał zbudowałyśmy publikację, której

głównym celem jest zainspirowanie do podejmowania działań przeciwko dyskryminacji i przemocy, na rzecz ochrony podstawowych praw człowieka. Stąd też druga część tytułu *edukacja i działanie*. Praca z kalendarium ma cel edukacyjny, którym jest zaferowanie pewnej wiedzy i informacji z zakresu praw człowieka oraz samokształtujący - zachęcenie do podnoszeniu wiedzy z tego zakresu.

MODEL TRENINGU UPEŁNOMOCNIAJĄCEGO (EMPOWERMENT TRAINING)

Jest to nowatorskie zastosowanie podejścia do pracy z osobami narażonymi na dyskryminację i przemoc. Było przez nas wykorzystywane w pracy z kobietami nieheteroseksualnymi, w ramach cyklu szkoleniowego *Dziatać każda może* w projekcie m.in. *Milczenie nie jest złotem* oraz w pracy z kobietami z różnymi rodzajami niepełnosprawności w ramach szkoleń *Nic o nas bez nas* w programie *Genderowy wymiar niepełnosprawności*. Jest to autorski program pracy z kobietami narażonymi na dyskryminację krzyżową (nieheteroseksualnymi, z różnymi rodzajami niepełnosprawności), którego celem jest wzmocnienie/upetnomocnienie, przeciwdziałanie dyskryminacji i przemocy oraz aktywizacja obywatelska.

Celem działań upetnomocniających jest osiągnięcie stanu, w którym ludzie uzyskują indywidualną i kolektywną (zbiorową) kontrolę nad własnym życiem, miejscem, postulatami, interesami, przestrzenią, prawami, językiem, jakim opisywana jest rzeczywistość, w tym także

oni i one itd. Dzięki upetnomocnieniu ludzie są zdolni do definiowania i działania, mają poczucie sprawczości/wpływu. Upetnomocnienie to także metoda, dzięki której można przywrócić lub uwydatnić siłę i władzę osób, które zostały jej pozbawione lub też systemowo ograniczono możliwości jej używania i wyrażania (jak jest w przypadku kobiet, osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych, osób nie-białych, niepełnosprawnych i in.). Celem treningu upetnomocniającego jest wyposażenie osób, które doświadczają przemocy, dyskryminacji i opresji w narzędzia (wiedzę i umiejętności) rozpoznawania i stawiania czoła wszelkim ich formom funkcjonującym na interpersonalnym, kulturowym i systemowym poziomie.

Projekt *Milczenie nie jest złotem*. Przeciwdziałanie dyskryminacji i przemocy ze względu na płeć i orientację psychoseksualną. Celem projektu było przeciwdziałanie dyskryminacji krzyżowej i przemocy ze względu na płeć i orientację seksualną, z którymi spotykają się kobiety. Kobiety nieheteroseksualne są narażone na podwójną lub też wieloraką dyskryminację (z powodu płci, orientacji seksualnej, pochodzenia etnicznego lub narodowego, stopnia sprawności, wieku, wyznania/ bezwyznaniowości i in.). Uwzględnienie w walce z dyskryminacją i przemocą z jednej strony wielu elementów tożsamości, z drugiej zwrócenie uwagi na relacje władzy i hierarchie społeczne pozwala także na nieprzeciwstawianie sobie grup marginalizowanych i doświadczających opresji, niehierarchizowanie doświadczanej przez ludzi dyskryminacji oraz na budowanie poczucia solidarności i podejmowanie wspólnych działań. **W ramach projektu zostały podjęte następujące działania:**

I. Kampania informacyjna, w ramach której zostały przygotowane i upowszechnione banery i ulotki

Celem kampanii było podniesienie świadomości i wiedzy w omawianym zakresie, przerwanie społecznego milczenia i przyzwolenia na dyskryminację i przemoc.

II. Cykl zajęć, warsztatów i spotkań *Działać każda może* dla lesbijek, biseksualistek i innych kobiet, nie identyfikujących się jako heteroseksualne

Cykl zajęć korzystał z naszych doświadczeń z wcześniejszej dwukrotnej realizacji projektu *Lesbian empowerment* w ramach **Stowarzyszenia Kobiet Konsola**. Praca w ramach cyklu oparta była na założeniach warsztatu/treningu upętnocniającego (od słowa empowerment). Na cykl składała się seria weekendowych warsztatów. Dotyczyły one homofobii/lesofobii i dyskryminacji, związków między feminizmem i lesbianizmem, literatury, kultury i sztuki lesbijskiej, możliwości wspólnego działania przeciwko homofobii i seksizmowi.

Odbyły się:

- warsztaty tożsamościowe z elementami warsztatu antydyskryminacyjnego,
- warsztaty WenDo, samoobrony i asertywności (ze szczególnym uwzględnieniem przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy ze względu na orientację seksualną),
- warsztat prawny *Z prawem za Pani siostra*,
- zajęcia na temat zdrowia,
- warsztaty rapowe *Mistrzynie ceremonii*,
- spotkania i dyskusje z działaczkami grup i organizacji feministycznych, lesbijsko-gejowskich i innych.

III. Szkolenie na temat przeciwdziałania dyskryminacji krzyżowej ze względu na płeć i orientację seksualną

Szkolenie skierowane było do osób pracujących z kobietami i dziewczętami narażonymi na tego rodzaju dyskryminację m.in. nauczycielek i nauczycieli, psychologów i psycholożek, pedagożek i pedagogów, pracownic i pracowników społecznych, służby zdrowia, policji, wymiaru sprawiedliwości, członkiń i członków oraz pracownic i pracowników organizacji pozarządowych.

WENDO - SAMOOBRONA I ASERTYWNOŚĆ DLA KOBIET I DZIEWCZĄT

I. **WenDo (w polskim tłumaczeniu *Droga Kobiet*) jest metodą przeciwdziałania przemocy, treningiem asertywności, budowania pewności siebie, świadomości i umiejętności ochrony przed przemocą i dyskryminacją**

Metoda ta, stworzona w latach 70. w Kanadzie, opiera się na założeniach treningu upętnocniającego (empowerment training). Dzięki udziałowi w WenDo kobiety i dziewczyny mogą się dowiedzieć, jak w każdej sytuacji - w miejscu publicznym, na ulicy, w pracy, w domu - przestać czuć się bezradną i bezbronną. Uczą się także jak reagować na przemoc. Na WenDo przekazujemy wiedzę na temat skutecznych metod komunikowania się i wyrażania własnych potrzeb, emocji, zdania. Uczestniczki wzmacniają poczucie pewności siebie i poczucie własnej wartości. Umiejętności zdobyte/uwidocznione w trakcie warsztatu pomagają rozwiązywać konflikty, przełamywać stereotypy i obawy, poczucie winy i wstyd. Dzięki udziałowi w WenDo dziewczynki, nastolatki i kobiety stają się bardziej samodzielne, aktywne, także w obronie innych i w kształtowaniu społeczeństwa.

II. **WenDo to także jedyna w Polsce metoda samoobrony uwzględniająca perspektywę kulturowej tożsamości płci (gender)**

WenDo jest w Polsce i innych krajach jedyną lub jedną z niewielu metodą przeciwdziałania przemocy, która uwzględnia różnice kulturowe, różnice związane z pochodzeniem społecznym, etnicznym i narodowym, odnoszące się do orientacji seksualnej, odpowiada na potrzeby dziewcząt i kobiet o różnym rodzaju i stopniu sprawności (także intelektualnym) oraz dziewcząt i kobiet z innych grup mniejszościowych/marginalizowanych.

WenDo uczą się dziewczynki od 7 roku życia oraz kobiety starsze o różnym rodzaju i stopniu sprawności.

Warsztat jest krótki (12 godzin zegarowych/16 dydaktycznych), nie wymaga lat treningu, ale konieczna jest praca metodą warsztatową, w małych kilkunastoosobowych grupach.

III. **WenDo jest uznaną i skuteczną metodą przeciwdziałania przemocy w Europie i Kanadzie**

W kilku niemieckich landach w szkołach organizowane są ogólnodostępne zajęcia z WenDo dla dziewczynek, organizowane są także kursy specjalnie przygotowywane dla pracownic, które mają częsty kontakt z klientami, a także są narażone na ataki np. listonoszki, pracownice komunikacji miejskiej itp.

Metoda WenDo jest wykorzystywana w pracy:

- prewencyjnej z dziewczynkami (7-12 lat, 12-15 lat), z młodymi kobietami (16-18 lat) i z kobietami dorosłymi,
- z dziewczętami i kobietami, które doświadczyły przemocy,
- z osobami bezrobotnymi, planującymi powrót na rynek pracy po urlopie macierzyńskim, poszukującymi pracy i planującymi założenie własnych firm.

WenDo było wykorzystywane w takich projektach jak *Zapobieganie przemocy wobec młodych kobiet i dziewczynek poprzez trening antyprzemocowy (WenDo)*, *Droga kobiet - przeciwdziałanie przemocy wobec dziewcząt i młodych kobiet* i innych.

Celami tych projektów było przeciwdziałanie wszelkim formom przemocy, szczególnie wobec młodych kobiet i dziewcząt - w wieku od 7 do 25 lat - w relacjach z bliskimi i obcymi, w domu, szkole, miejscu pracy, na ulicy itp.

Działania które zostały zrealizowane to:

- polsko-niemiecka konferencja na temat zapobiegania agresji i przemocy wobec młodych kobiet i dziewcząt,
- warsztaty antyprzemocowe dla młodych kobiet i dziewcząt metodą WenDo,
- szkolenia dla kobiet pracujących z dziećmi i młodzieżą dotyczące metody WenDo i prowadzenia działań w ramach kampanii **16 Dni Akcji Przeciwno Przemocy ze względu na Płeć**,
- kampania informacyjno-edukacyjna i lobbingsowa (ulotki, plakaty, konferencja, spotkania, projekcje filmowe i in.),
- szkolenia dla decydek.

KAMPANIA 16 DNI AKCJI PRZECIWNKO PRZEMOCY ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ

I. Jest międzynarodową kampanią na rzecz wyeliminowania wszelkich form przemocy ze względu na płeć

Wybrano dni pomiędzy 25 listopada (Międzynarodowym Dniem Przeciw Przemocy Wobec Kobiet) a 10 grudnia (Międzynarodowym Dniem Praw Człowieka). Wybór tych dat to symboliczne podkreślenie, że prawa kobiet są niezbywalną i integralną częścią praw człowieka, a przemoc wobec kobiet jest łamaniem praw. W *16 Dniach Akcji Przeciwko Przemocy ze względu na Płeć* mieści się także 1 grudnia, Światowy Dzień AIDS, oraz 6 grudnia, rocznica masakry w Montrealu - zastrzelenie przez młodego mężczyznę motywowanego nienawiścią do kobiet i sprzeciwem wobec emancypacji kobiet, kilkunastu absolwentek, które właśnie miały odebrać dyplomy ukończenia uczelni technicznej. W kampanii *16 Dni Akcji Przeciwko Przemocy ze względu na Płeć* co roku bierze udział ponad 2000 organizacji w blisko 160 krajach.

- II. Od 2007 roku Fundacja Autonomia koordynuje działania współpracujących z nią wolontariuszek i wolontariuszy, organizacji i instytucji w całym kraju, głównie jednak w Krakowie

Łącznie działania przez nas koordynowane zostały podjęte w ok. 60 wsiach, miejscowościach i miastach. Bezpośrednimi działaniami - uczestnicząc w szkoleniach, spotkaniach, zajęciach, lekcjach,

pogadankach, projekcjach, konferencjach, marszach, happeningach i innych wydarzeniach - zostało objętych kilka tysięcy osób! Do ponad 3 mln. dotarliśmy z antyprzemocowymi spotami, reklamami dzięki wykorzystaniu mediów elektronicznych, telewizji tramwajowej i in.

- III. W bieżącym roku w Krakowie Kampania *16 Dni Akcji Przeciwko Przemocy ze względu na Płeć* jest realizowana dzięki współpracy:

Fundacji Autonomia, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Pełnomocniczki Rektora UJ ds. Bezpieczeństwa Studentów i Doktorantów, Zakładu Badań Problemów Ludnościowych Instytutu Socjologii UJ, Stowarzyszenia ALL IN UJ, Towarzystwa Interwencji Kryzysowej oraz Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie.

Kampania *16 Dni Akcji Przeciwko Przemocy ze względu na Płeć* została objęta Honorowym Patronatem Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego.

OBJAZDOWY FESTIWAL FILMOWY WATCH DOCS. PRAWA CZŁOWIEKA W FILMIE

- I. *WATCH DOCS. Prawa Człowieka w filmie* jest drugim co do wielkości festiwalem filmów o prawach człowieka na świecie, organizowanym co roku w grudniu w Warszawie przez Helsińską Fundację Praw Człowieka i Społeczny Instytut Filmowy

Od 2003 roku w kilkudziesięciu miastach w Polsce, we współpracy z wieloma partnerami - organizacjami pozarządowymi, ośrodkami akademickimi, teatrami, kinami i innymi instytucjami kulturalnymi - organizowana jest jego objazdowa edycja.

II. W tym roku w Krakowie odbyła się już 11 edycja Objazdowego Festiwalu Filmowego *WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie*

W jej trakcie zostało zaprezentowanych kilkanaście starannie wyselekcjonowanych filmów dokumentalnych z całego świata, których tematem są szeroko rozumiane prawa człowieka. Projekcjom towarzyszą spotkania, dyskusje, warsztaty.

Festiwal jest wydarzeniem skierowanym do szerokiego grona odbiorczyń i odbiorców, nie tylko do osób zawodowo zajmujących się prawem. Udział w festiwalu daje okazję do refleksji nad tym w jaki sposób nasze codzienne życie jest związane z ideą praw człowieka, w jaki sposób łamanie praw innych ludzi wpływa na nasze życie, jaka jest sytuacja w innych zakątkach świata, ale także co możemy zrobić, jaką rolę każda osoba może odegrać w zmianie sytuacji - w naszym mieście, w kraju, na świecie.

LINKI:

Fundacja Autonomia

www.autonomia.org.pl

www.bezprzedzen.org

Natalia Klorek

FUNDACJA NA RZECZ RÓŻNORODNOŚCI SPOŁECZNEJ

Fundacja na rzecz
Różnorodności
Społecznej

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej (FRS) jest niezależną organizacją pozarządową, której misją jest kształtowanie otwartego społeczeństwa różnorodnego poprzez wspieranie dialogu międzykulturowego i integracji społecznej, przeciwdziałanie dyskryminacji, rozwijanie zasobów wiedzy i narzędzi w zakresie integracji społecznej i równego traktowania oraz *empowerment* (upełnomacnianie) migrantów, migrantek i społeczności migranckich. FRS angażuje się także w krytyczną analizę historii społeczeństwa różnorodnego w Polsce po to, aby wnioski i refleksje dotyczące przeszłych doświadczeń miały konstruktywny wkład w debatę o współczesnych dylematach na temat migracji, dyskryminacji i integracji.

SERIA FILMOWA NARRACJE MIGRANTÓW

I. O serii

Jednym z obszarów działalności FRS jest Seria filmowa *Narracje Migrantów*. Składa się ona z krótkich filmów dokumentalnych. Ich narratorkami i narratorami są osoby, które na różne sposoby i z różnym skutkiem szukają dla siebie miejsca w Polsce. Słowo *migrant* w tytule

nie odnosi się jednak do statusu prawnego, a raczej do sposobu bycia, mentalności, doświadczenia życiowego bohaterów i bohaterek filmów. Niektóre z tych osób mają za sobą dłuższy pobyt w Polsce, inne są tylko przejazdem. Ważne jest to, że mają coś szczególnego do powiedzenia o tym, jak czują się w Polsce i w jaki sposób ją postrzegają. Seria ma na celu zwiększenie wiedzy na temat migracji, różnorodności społecznej oraz integracji migrantek i migrantów w Polsce oraz rozwój debaty poświęconej tym zagadnieniom. Filmy mogą być wykorzystywane jako narzędzia edukacyjne zarówno do zajęć z dziećmi i młodzieżą, jak i z osobami dorosłymi. **Filmy z serii *Narracje Migrantów* można obejrzeć przez pryzmat wypowiedzi wybitnego nigeryjskiego pisarza**

Chinua Achebe: „People create stories create people; or rather stories create people create stories”⁵. Filmy pokazują bowiem Polskę i Polaków poprzez historie osób z doświadczeniem migracyjnym, które - mieszkając w Polsce - same ją współtworzą. Do 2012 roku w ramach Serii filmowej *Narracje Migrantów* powstało osiem filmów.

II. O filmach w serii *Narracje Migrantów*

MOJE MIASTO ŁOMŻA (rok produkcji: 2012)

Film jest dokumentem, który krytycznie, ale z wyraźną nadzieją, podejmuje temat integracji społecznej pomiędzy społecznością lokalną a uchodźcami i uchodźczyniami z Czeczenii, budującymi nowe życie w Łomży. Osoby te przybywają do Polski z bagażem trudnych doświadczeń i własną bogatą kulturą, z której nie chcą rezygnować. Potrzebują tu wsparcia lokalnej społeczności zarówno w wymiarze emocjonalnym (ze względu na tęsknotę za własnym krajem i chęć stworzenia nowego życia w Polsce), jak i materialnym (ze względu na brak środków do życia). Brak zrozumienia dla podobnych potrzeb i zachodzące zmiany, które wynikają z obecności nowych mieszkańców i mieszkańek, rodzą szereg problemów, a niekiedy wręcz otwarte konflikty, dzieląc społeczność lokalną na „naszych” i „obcych”. Film *Moje miasto Łomża* pobudza do dyskusji o tym, jak budować mosty w kontekście różnorodności społecznej.

⁵ Tłum. autorki: *Ludzie tworzą historie, które tworzą ludzi; albo raczej historie tworzą ludzi, którzy tworzą historie.*

Może stanowić punkt wyjścia do rozmowy na temat problemu dyskryminacji i islamofobii oraz na temat uchodźstwa i polityki integracyjnej wobec migrantów i migrantek, uchodźców i uchodźczyń.

FATIMA (rok produkcji: 2012)

Film przedstawia historię Fatimy, 16-latki pochodzącej z Czeczenii i uczącej się w jednym z warszawskich gimnazjów. Fatima opowiada o tym, jak postrzega siebie w środowisku szkolnym w Polsce, jakich doświadcza trudności w nauce, o swoich obawach i niepewności przed pójściem do szkoły

w Polsce. Mówi też o przyjaźniach, które nawiązała, i o działaniach jakie podejmuje, by zbliżyć się do polskich i czeczeńskich rówieśnic i rówieśników. **Film może stanowić punkt wyjścia do dyskusji na temat równego dostępu do edukacji dzieci z doświadczeniem migracyjnym w Polsce, rozumianego znacznie szerzej niż proces przyswajania wiedzy szkolnej.**

ASLAN I JEGO UCZNIOWIE (rok produkcji: 2010)

Aslan jest uchodźcą z Czeczenii, mieszkającym w Polsce od 2004 roku. W latach 2010-2011 pracował na stanowisku asystenta międzykulturowego w szkole w Coniewie (woj. mazowieckie), w której uczyło się wiele dzieci uchodźczych. Aslan omawia różne aspekty pracy asystenta

międzykulturowego: wsparcie kadry pedagogicznej w nauczaniu w klasie (np. tłumaczenie z języka polskiego oraz języka czeczeńskiego lub rosyjskiego), pomoc uczniom i uczennicom czeczeńskim podczas lekcji poszczególnych przedmiotów i w nauce pozalekcyjnej, tłumaczenie przy okazji wywiadówek z rodzicami i opiekunami czeczeńskimi, pośredniczenie pomiędzy ośrodkiem dla uchodźców i szkołą oraz prowadzenie zajęć z języka czeczeńskiego. Film może stanowić punkt wyjścia do dyskusji na temat równego dostępu do edukacji dzieci z doświadczeniem migracyjnym w Polsce oraz na temat komunikacji międzykulturowej i problematyki uchodźstwa.

DŁUGA DROGA DO ŚLUBU (rok produkcji: 2010)

Jeżeli obywatelka albo obywatel Polski chce zawrzeć związek małżeński z cudzoziemką bądź cudzoziemcem w Polsce, czeka ich długotrwała procedura i trudne pytania zadawane przez urzędniczki i urzędników w celu potwierdzenia autentyczności związku. Jean i Beata czekali wyjątkowo długo zanim urzędy w Polsce w końcu ustaliły, że naprawdę się kochają. Mogli uczcić swój związek w gronie najbliższych i cieszyć się wspólnym życiem w Polsce bez barier formalnych dopiero pół roku po założeniu sobie obrączek w urzędzie stanu cywilnego. **Film może stanowić punkt wyjścia do dyskusji na temat migracji, a także polityki migracyjnej i integracyjnej.**

DLACZEGO JESTEM CZEKOLADOWY? (rok produkcji: 2010)

Kasia jest artystką, emanuje życzliwością, charyzmą i uśmiechem. Wychowuje dwójkę dzieci, które mają mieszane pochodzenie: ich ojciec pochodzi z Nigerii, a Kasia jest Polką. Dzieci jeszcze nie wiedzą, że u niektórych osób w Polsce ich wygląd może budzić zdziwienie, podejrzenie, a nawet dezaprobatę. Swoją siłę i pozytywną energię Kasia przeznaczają nie tylko na pracę artystyczną, ale również na to, aby jej dzieci i dzieci innych ludzi rozumiały, że wszystkim należy się szacunek niezależnie od kraju pochodzenia, koloru skóry czy kultury. W filmie opowiada o tym, jak stara się stworzyć najlepsze warunki do wychowania szczęśliwych i pewnych siebie dzieci, które mogą uznać cały świat za swój dom. **Film może stanowić punkt wyjścia do dyskusji na temat kwestii tolerancji, problematyki dyskryminacji oraz specyficznej sytuacji rodziny w kontekście migracji.**

SYN MOHAMEDA (rok produkcji: 2010)

Mohamed jest dumnym, szczęśliwym i oddanym ojcem, niewolnym jednak od obaw, które są trochę inne niż przeciętnego rodzica w Polsce. Uczy swojego syna, Ahmeda, że może i powinien czuć się dobrze jako polski chłopiec, a jednocześnie muzułmanin z jasnobrązową skórą. Mohamed

uczy Ahmeda języka arabskiego, religii islamu, tego, że ma szanować swoją chrześcijańską mamę i muzułmańskiego ojca, że może być dumny z tego, że jest Egipcjaninem, Afrykaninem i Polakiem. Obawia się jednak, że pewnego dnia ktoś powie Ahmedowi, że Polska nie jest jego krajem. **Film może stanowić punkt wyjścia do dyskusji między innymi na temat problematyki dyskryminacji, religii Islamu i islamofobii oraz specyficznej sytuacji rodziny w kontekście migracji.**

MISJA OLEKSANDRY (rok produkcji: 2010)

Film powstał w celu nagłośnienia rozwiązania, jakim jest **abolicja** - akcja regularyzacyjna prowadzona przez państwo, która na ściśle określonych zasadach pozwala na legalizację pobytu nieudokumentowanych migrantek i migrantów (zwanymi potocznie nielegalnymi migrantkami i migrantami). W filmie występuje Oleksandra, która w momencie kręcenia filmu była członkinią **Komitetu Migrantów na rzecz Abolicji**. Komitet był nieformalną grupą zrzeszającą osoby zaangażowane społecznie, przedstawicielki i przedstawiciele organizacji pozarządowych, a także badaczki i badaczy, które i którzy przejmują się sytuacją nieudokumentowanych migrantek i migrantów w Polsce. W filmie Oleksandra tłumaczy, m.in. z jakich powodów ludzie mogą stać się nieudokumentowanymi migrantkami i migrantami i na czym polega abolicja. **Film może stanowić punkt wyjścia do szerszej dyskusji na temat migracji w Polsce, a także polityki migracyjnej i integracyjnej.**

WYMIANA/OБMИH (rok produkcji: 2010)

Nieformalna grupa **Rozśpiewania Warszawskie**, chcąc nauczyć się nowych pieśni i podzielić się swoimi, zaprosiła do wspólnego śpiewania Ukraińców i Ukrainki, które i którzy mieszkają i pracują w Warszawie. Tak właśnie powstał projekt o nazwie Wymiana/Oбмін. Wszystko zaczęło się w 2008 roku od warsztatów śpiewu archaicznego,

po których nastąpiły regularne spotkania poświęcone wspólnemu śpiewaniu. Ich uczestniczki i uczestnicy to ludzie w różnym wieku, wykonujący różne zawody, których łączy miłość do śpiewu. Grupa spotykała się w różnych miejscach w Warszawie, m.in. w cerkwi na ul. Miodowej, latem na Polach Mokotowskich. **We wrześniu 2010 roku w Muzeum Etnograficznym w Warszawie odbyło się oficjalne zamknięcie projektu. Było to piękne muzyczne spotkanie licznej grupy osób.**

III. O możliwym wykorzystaniu filmów z serii *Narracje Migrantów*

Filmy z serii *Narracje Migrantów* zostały przygotowane w trzech wersjach językowych - polskiej, rosyjskiej i angielskiej. Większość z nich trwa około pięciu minut. Dzięki swojej krótkiej formie i wieloaspektowemu podejściu filmy mogą znaleźć zastosowanie edukacyjne, zarówno z dziećmi i młodzieżą, jak i z dorosłymi. Istnieje możliwość zaproszenia do współpracy edukatorek i edukatorów FRS, które i którzy, zależnie od formuły wydarzenia, mogą poprowadzić warsztat, szkolenie lub dyskusję w oparciu o film z serii *Narracje Migrantów*. Filmy udostępniane są także w celach edukacyjnych zainteresowanym osobom i instytucjom, pracującym z dziećmi, młodzieżą, jak i z osobami dorosłymi. **Przykładowe wydarzenia, podczas których wykorzystać można filmy z serii *Narracje Migrantów* to:**

- pokazy otwarte m.in. w ramach klubów filmowych, przeglądów i festiwali,
- pokazy dla studentek i studentów w ramach zajęć z podstawowych przedmiotów, kół naukowych lub wydarzeń organizowanych przez uczelnie,
- pokazy dla uczennic i uczniów gimnazjum i liceum,
- szkolenia dla przedstawicielek i przedstawicieli kadr pedagogicznych szkół i innych instytucji oświatowych,
- wydarzenia kulturalno-społeczne,
- seminaria, konferencje i sympozja.

Zachęcamy do korzystania z filmów z serii *Narracji Migrantów* wszystkie osoby zainteresowane włączeniem się do debaty na temat różnorodności społecznej w Polsce. Jeśli są Państwo zainteresowani wykorzystaniem filmu z serii *Narracje Migrantów*, mają Państwo pytanie dotyczące możliwego zastosowania filmów, lub chcą zaprosić trenerkę lub trenera FRS do przeprowadzenia spotkania połączonego z projekcją, prosimy o kontakt: biuro@ffrs.org.pl.

Seria filmowa *Narracje Migrantów* powstała dzięki wsparciu finansowemu m.in.:

- Allianz Kulturstiftung,
- Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich,
- Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców,
- budżetu państwa oraz
- środków m.st. Warszawy.

LINKI:

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej

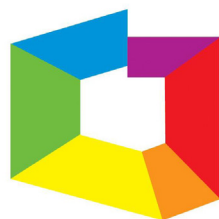
www.ffrs.org.pl

Seria filmowa *Narracje Migrantów*

www.youtube.com/user/NarracjeMigrantow

Jakub Lendzion

KAMPANIA PRZECIW HOMOFOBII

**kampania
przeciw
homofobii**

Kampania Przeciw Homofobii (KPH) jest ogólnopolską organizacją pożytku publicznego, działającą na rzecz równouprawnienia osób homoseksualnych, biseksualnych oraz transpłciowych. Jednym z priorytetów strategicznych KPH jest przeciwdziałanie homofobii i transfobii w systemie nauczania - zarówno odnosząc się do nauczanych treści, jak i atmosfery panującej w placówkach edukacyjnych. Poniżej przedstawiamy opis wybranych działań edukacyjnych, które zrealizowaliśmy i zrealizowaliśmy na przestrzeni minionych dwóch lat.

LEKCJA RÓWNOŚCI

Raport *Lekcja Równości - postawy i potrzeby kadry szkolnej wobec homofobii w szkole* zawiera wyniki dwóch badań przeprowadzonych przez KPH pod koniec 2011 roku. Raport szczegółowo przedstawia wyniki obu badań nad tematyką orientacji seksualnej i homofobii w szkole,

przeprowadzonych z udziałem kadry nauczycielskiej oraz młodzieży, w sumie 796 osób.

Raport z badań wskazał, że w polskich szkołach zagadnienia związane z orientacją seksualną są nieobecne lub podejmowane w sposób niekompetentny i nieadekwatny do potrzeb młodzieży. Pomiędzy kadrami nauczycielskimi a nieheteroseksualnymi uczniami i uczniacami wciąż nie ma porozumienia i zaufania pozwalającego szkole stać się miejscem bezpiecznym i akceptującym.

W odpowiedzi na niepokojące wyniki badań, KPH wydała pierwszą polską książkę dotyczącą wyzwań związanych z homofobią w szkole i obecnością młodzieży nieheteroseksualnej w klasie. Publikacja *Lekcja Równości. Materiały dla nauczycieli i nauczycielek. Jak rozmawiać o orientacji seksualnej w szkole i wspierać młodzież* w sposób kompleksowy opisuje zagadnienia dotyczące homoseksualności oraz homofobii w szkole. Książka ta skierowana jest przede wszystkim dla kadry szkolnej, zawiera szereg przykładów dobrych praktyk, a także podstawowe informacje dotyczące lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych (LGBT). W ślad za tą publikacją powstała strona internetowa www.LekcjaRownosci.pl, będąca jej odpowiednikiem.

SPOKO, JA TEŻ!

Na kampanię społeczną *Spoko, ja też!* składa się sześć krótkometrażowych filmów dokumentalnych. Bohaterki i bohaterzy to lesbijki, geje i osoby biseksualne (LGB), uczące się w polskich szkołach, które podczas krótkich nagrań dzielą się własnymi doświadczeniami związanymi z odkrywaniem swojej orientacji seksualnej.

Przekaz kampanii *Spoko, ja też!* stanowi wyraz wsparcia młodzieży skierowanego do rówieśnic i rówieśników, doświadczającej dyskryminacji w najbliższym otoczeniu.

TĘCZOWI

Jest to dwudziestopięcimi-nutowy dokument, przedstawiający codzienność młodych lesbijek i gejów. Bohaterki i bohaterzy opowiadają o swoich doświadczeniach i przeżyciach związanych z odkrywaniem własnej tożsamości. Film ten może służyć jako wstęp do dyskusji podczas lekcji z uczennicami i uczniami na temat homoseksualności.

SPOTKANIA W SZKOŁACH

Działaczki i działacze KPH na zaproszenie szkół odwiedzają uczennice i uczniów podczas lekcji. Spotkania pozwalają przybliżyć młodzieży rzetelną wiedzę o lesbijkach, gejach, osobach biseksualnych

i transpłciowych (LGBT), zjawisku homofobii, a także szeroko pojętej tolerancji i akceptacji. Głównym celem spotkań jest umożliwienie merytorycznej, odpowiedniej i adekwatnej dyskusji na tematy zaproponowane przez klasę. Spotkania w szkołach przybierają zwykle formę dyskusji, wykładu bądź warsztatów; odbywają się bezpłatnie.

LINKI:

Kampania Przeciw Homofobii

www.kph.org.pl

Strona internetowa *Lekcja Równości*

www.LekcjaRownosci.pl

Raport *Lekcja Równości*

www.kph.org.pl/publikacje/lekcjarownosci.pdf

Materiały dla nauczycielek i nauczycieli *Lekcja Równości*

www.kph.org.pl/publikacje/lekcjar.pdf

Nagrania video Kampanii Przeciw Homofobii

<http://www.youtube.com/filmykph>

Ewa Wojstawowicz

KARTA RÓŻNORODNOŚCI W POLSCE

Karta Różnorodności jest dokumentem, w którym zawarte są główne zobowiązania dotyczące zarządzania różnorodnością. Organizacje, które decydują się na podpisanie Karty, zobligowane są do **wprowadzenia zakazu dyskryminacji w miejscu pracy oraz wdrożenia działań na rzecz tworzenia i promocji różnorodności:**

- wypracowanie procedur i polityk antydyskryminacyjnych i antymobbingowych,
- edukowanie i komunikowanie o różnorodności,
- monitoring działań oraz raportowanie efektów i rezultatów wdrożenia Karty.

Wyrażają również gotowość do zaangażowania wszystkich osób zatrudnionych oraz partnerów biznesowych i społecznych w podejmowane działania. W ten sposób zaś przyczyniają się do budowania spójności i równości społecznej. Podpisanie Karty Różnorodności jest dobrowolne i bezpłatne.

GRUPA DOCELOWA

Kartę może podpisać każda pracodawczyni i pracodawca (firma, organizacja pozarządowa, instytucja czy uczelnia), którzy zobowiązują się do przestrzegania podstawowych zasad równości i poszanowania różnorodności wszystkich osób w środowisku pracy, bez względu na wiek, płeć, niepełnosprawność, narodowość, stan zdrowia, orientację seksualną, tożsamość płciową, status rodzinny czy styl życia. Pracodawczynie i pracodawcy, którzy podpisują Kartę Różnorodności, to zarówno duże firmy, międzynarodowe korporacje, małe i średnie przedsiębiorstwa, jak i organizacje pozarządowe i instytucje publiczne. **Każda pracodawczyni i każdy pracodawca - bez względu na sektor, branżę czy wielkość - może zarządzać różnorodnością w miejscu pracy.**

GENEZA

Karty Różnorodności mają europejski charakter. Powstały już w 12 krajach (Austria, Belgia, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Polska, Szwecja, Włochy) i działają pod patronatem Komisji Europejskiej. W każdym z państw Karta koordynowana jest przez inny podmiot i przybiera specyficzną formułę. Obecnie Karty Różnorodności podpisało ponad 6,5 tyś. firm, instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i uczelni. W Polsce z inicjatywą stworzenia Karty Różnorodności wyszły przedstawicielki i przedstawiciele firm z francuskim kapitałem w maju 2011 roku. Koordynatorką projektu zostało **Forum Odpowiedzialnego Biznesu**, a w proces wypracowywania tekstu Karty zaangażowany był:

- **biznes:** reprezentantki i reprezentanci firm: Aviva, British American Tobacco, Danone, Deloitte, Grupa Orbis, Grupa Żywiec, Kompania Piwowarska, L'Oréal Polska, NUTRICIA, Orange Polska, Provident Polska, PwC, Totalizator Sportowy i Unilever),

- **organizacje dbające o interesy różnych grup społecznych narażonych na dyskryminację:** Amnesty International, Fundacja *Feminoteka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Polskie Towarzystwo Praca Antydyskryminacyjnego czy Stowarzyszenie Na Rzecz Lesbijek, Gejów, Osób Biseksualnych, Osób Transpłciowych Oraz Osób Queer *Pracownia Różnorodności*,
- **administracja państwowa:** Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych przy Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej.

Inauguracja polskiej wersji Karty Różnorodności miała miejsce **14 lutego 2012** roku podczas konferencji w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów.

Koordinatorką Karty Różnorodności jest Forum Odpowiedzialnego Biznesu, zaś opiekunem Karty w latach 2012-2013 była firma Orange Polska.

DZIAŁANIA I ZASIĘG:

Karta Różnorodności jest doskonałym narzędziem wspomagającym organizację we wdrażaniu polityki równościowej i zarządzania różnorodnością. Jest drogowskazem na drodze do poszanowania i równości w miejscu pracy. W ślad za przyjęciem Karty sygnatariusze są zobowiązani do konkretnych działań - wdrożenia szkoleń, procedur, wewnętrznych regulacji.

Do tej pory Kartę Różnorodności w Polsce podpisało **85 podmiotów** - 70 firm, 13 organizacji pozarządowych, 1 instytucja publiczna i 1 uczelnia niepubliczna.

W ramach Karty Różnorodności organizowane są:

- coroczne konferencje poświęcone zarządzaniu różnorodnością na szczeblu europejskim, jak ostatni High Level Event *Diversity Management for Inclusive Growth*, na który przybyły przedstawicielki i przedstawiciele z kilkunastu krajów),
- wydawane są publikacje, np. *Łączy nas różnorodność! Przewodnik po Karcie Różnorodności*
- newslettery,
- przygotowywane analizy tematyczne i spotkania.
- ewaluacje - każda z sygnatariuszek i sygnatariuszy ma obowiązek corocznego wypełnienia ankiety ewaluacyjnej dotyczącej rezultatów wprowadzania zasad Karty w organizacji.

Dodatkowo w ramach fakultatywnego, płatnego **Programu Edukacyjnego Karty** 18 firm (British American Tobacco, Bank BPH, Carrefour Polska, CEMEX Polska, Danone, Deloitte, EDF Polska, Grupa Saint-Gobain, Grupa Żywiec, Kompania Piwowarska, KPMG, NUTRICIA, Orange Polska, PGNiG, Provident Polska, T-mobile, Totalizator Sportowy, Siemens) wymienia się doświadczeniami i dobrymi praktykami. Mają również dostęp do narzędzia, które umożliwia raportowanie kwestii związanych z różnorodnością, zaś dzięki spotkaniom pogłębiają wiedzę na temat zarządzania różnorodnością. Przed wszystkim jednak przez swoje zaangażowanie przyczyniają się do szerzenia tej idei w Polsce.

LINKI:

Karta Różnorodności

kartaroznorodnosci.pl

facebook.com/zaradzaniemroznorodnoscia

Forum Odpowiedzialnego Biznesu

odpowiedzialnybiznes.pl

DOBRA PRAKTYKA W DZIAŁANIU

CZĘŚĆ II

Grzegorz Stefaniak

RÓŻNORODNOŚĆ - PODAJ DALEJ! BIAŁOSTOCKI POMYSŁ NA EDUKACJĘ ANTYDYSKRYMINACYJNĄ

Różnorodność - podaj dalej! to hasło łączące działania z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej, realizowane przez **Stowarzyszenie na rzecz Kultury i Dialogu 9/12** od 2010 roku we współpracy z instytucjami publicznymi oraz szkołami ponadpodstawowymi z Białegostoku i powiatu białostockiego. Działaniem prowadzonym na największą skalę są warsztaty antydyskryminacyjne dla grup szkolnych, których na przestrzeni lat 2010 - 2013 odbyło się niemal 200. Wzięło w nich udział ponad 4 000 uczennic i uczniów białostockich szkół ponadpodstawowych.

Stowarzyszenie 9/12 to organizacja o profilu kulturalno-społeczno-edukacyjnym. Prowadzenie działań z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej wpisuje się w realizację celów statutowych, w szczególności: wspierania i podejmowanie przedsięwzięć edukacyjnych w zakresie kultury i ekologii, wyrównywania szans i poszanowania

różnorodności oraz szerzenia idei międzykulturowości i poszanowania różnorodności. Na podjęcie decyzji o prowadzeniu warsztatów antydyskryminacyjnych miało wpływ wykształcenie pedagogiczne większości osób należących do stowarzyszenia oraz udział dwóch jego członków w cyklach szkoleniowych realizowanych w ramach programu *Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami* zapoczątkowanego przez **Stowarzyszenie Kobiet Konsola** i kontynuowanego przez **Fundację Autonomia**⁶.

WARSZTATY ANTYDYSKRYMINACYJNE

Pomysł na zorganizowanie pilotażowej edycji warsztatów antydyskryminacyjnych dla grup szkolnych wynikał z przekonania, że edukacja antydyskryminacyjna prowadzona przez organizacje pozarządowe i instytucje publiczne dysponujące odpowiednio przygotowaną kadrami, powinna stać się integralną częścią programu edukacji obywatelskiej realizowanego w szkołach publicznych. Edukacja antydyskryminacyjna była i jest postrzegana przez zespół Stowarzyszenia 9/12 jako profilaktyczne działanie edukacyjne zapobiegające wrogim postawom wobec mniejszości oraz przemocy motywowanej uprzedzeniami. Tak rozumiana edukacja antydyskryminacyjna powinna być działaniem powszechnym i ustawicznym, a nie doraźnym, rozpoczynanym dopiero wtedy, gdy na jakimś terenie niepokojąco wzrasta częstotliwość aktów przemocy motywowanych uprzedzeniami i nienawiścią.

I. Pilotażowa edycja warsztatów antydyskryminacyjnych dla grup szkolnych

⁶ Program ten przygotowywał osoby uczestniczące do samodzielnego prowadzenia warsztatów antydyskryminacyjnych między innymi z wykorzystaniem filmu *Niebieskoocy*.

Została zrealizowana w okresie od października do grudnia 2010 we współpracy z białostockim **Centrum im. Ludwika Zamenhofa**. W tym czasie odbyły się 34 warsztaty, w których udział wzięły klasy z jedenastu białostockich szkół ponadpodstawowych (gimnazjów, liceów i szkół zawodowych). Realizacja zajęć była poprzedzona spotkaniem organizacyjnym dla dyrektorek i dyrektorów szkół, szkolnych pedagożek i pedagogów oraz nauczycielek i nauczycieli. Realizacja tej edycji zaowocowała, m. in. wypracowaniem autorskiego modelu pracy z ćwiczeniem *Raport mniejszości*, którego celem jest umożliwienie osobom uczestniczącym wczucie się w sytuację osoby należącej do mniejszości poprzez udział w wygenerowanej sztucznie sytuacji⁷, a także stworzeniem różnorodnych scenariuszy warsztatów antydyskryminacyjnych uwzględniających, m. in. wiek osób uczestniczących i liczebność grupy.

Jednym z głównych elementów większości zajęć pilotażowej edycji był pokaz filmu *Niebieskoocy* będącego zapisem warsztatów autorstwa **Jane Elliott**, znanej amerykańskiej nauczycielki, badaczki problemu dyskryminacji i trenerki warsztatów antydyskryminacyjnych. Pokazane i omówione w filmie ćwiczenie było punktem wyjścia do dyskusji na temat:

- stereotypów i uprzedzeń,
- powstawania i działania mechanizmów dyskryminacji,
- uczuć powodowanych jej doświadczaniem,
- zróżnicowania przestanków ze względu na które dana osoba lub grupa może stać się obiektem dyskryminacji.

⁷ Ćwiczenie „Raport mniejszości” jest modyfikacją ćwiczenia obrazującego społeczne relacje „mniejszość - większość” stworzonego na potrzeby zajęć prowadzonych metodą „BETZAVTA”, wykorzystywanego m. in. w programie „Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami”.

Pilotażowa edycja warsztatów antydyskryminacyjnych dla grup szkolnych była realizowana bez żadnych zewnętrznych źródeł finansowania. Centrum im. Ludwika Zamenhofa nieodpłatnie udostępniło na potrzeby zajęć swoją salę warsztatową, a osoby należące do Stowarzyszenia 9/12 prowadziły zajęcia wolontaryjnie.

II. Kolejna edycja warsztatów antydyskryminacyjnych w roku 2011 jako przygotowanie się do realizacji zajęć w roku 2012 w ramach Antydyskryminacyjnego Programu Edukacyjnego *Różnorodność - podaj dalej! 2012*

Był to projekt realizowany w partnerstwie z **Uniwersytetem w Białymstoku** współfinansowany przez **Ambasadę USA w Warszawie** oraz **Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego**. Tym razem w okresie od października do grudnia zostało przeprowadzonych 50 warsztatów antydyskryminacyjnych dla klas z dziesięciu białostockich szkół ponadpodstawowych. W warsztatach wzięło udział 1 066 uczennic i uczniów. Podobnie jak w edycji pilotażowej warsztaty były prowadzone w czasie lekcji poza terenem szkoły - tym razem w sali świetlicowej jednego z akademików Uniwersytetu w Białymstoku.

Nowością w scenariuszach warsztatów prowadzonych w tej edycji było rozpoczęcie pracy z wykorzystaniem filmu *Symbole*, będącego jednym z efektów warsztatów prowadzonych przez Huberta Czerepoka podczas ferii zimowych w **Galerii Arsenał w Białymstoku** w 2012 roku⁸. W warsztatach uczestniczyły osoby uczące się w białostockich szkołach ponadgimnazjalnych. Ich zadaniem było identyfikowanie i interpretowanie szkodliwych stereotypów i przejawów dys-

⁸ Warsztaty były realizowane w ramach programu Akademia Orange, były elementem projektu *Plac Zabaw Arsenał* dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Partnerami projektu są: Białostocki Ośrodek Kultury oraz Podlaskie Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych.

kryminacji w najbliższym otoczeniu i elementach życia codziennego takich jak: dowcipy, przekazy medialne, napisy na murach, itp. Film *Symbole* jest zapisem warsztatowych aktywności osób uczestniczących, zawiera fragmenty ich dyskusji na temat przyczyn dyskryminacji i przemocy, która z niej wynika.

Wprowadzenie do scenariuszy warsztatów filmu *Symbole* było odpowiedzią na rekomendację zawartą w raporcie ewaluacyjnym z pilotażowej edycji warsztatów antydyskryminacyjnych dla grup szkolnych wskazującą na potrzebę znalezienia filmu bardziej odpowiadającego potrzebom młodszych osób uczestniczących (z pierwszych i drugich klas gimnazjum). Film *Niebieskoocy* był dla nich zbyt długi (60 min), zaś problematyka w nim przedstawiona dość odległa. Dodatkowym utrudnieniem była konieczność czytania napisów podczas projekcji. Trwający 20 minut film *Symbole*, wyprodukowany w Białymstoku w roku 2012, spełnia kryteria zawarte we wspomnianych wcześniej rekomendacjach. Dodatkowo dzięki temu, że został zrealizowany samodzielnie przez młodych ludzi, jest łatwiejszy w odbiorze dla osób w wieku 14-16 lat.

Film *Symbole* został zaprezentowany osobom pracującym w szkołach podczas spotkania informacyjnego poprzedzającego zapisy klas na warsztaty. Osoby obecne na spotkaniu zostały zapytane o zdanie na temat jego wykorzystywania w pracy z uczennicami i uczniami gimnazjów. Początkowo osoby uczestniczące w spotkaniu wyrażały obawy związane, m. in. z używaniem w filmie niewyszukanym słownictwem oraz pojawiającymi się w nim obraźliwymi żartami na temat mniejszości. Jednakże po przeprowadzeniu dyskusji z udziałem osób prowadzących warsztaty film uzyskał akceptację pracowniczek i pracowników szkół.

Początkowo, zgodnie z ustaleniami ze spotkania informacyjnego, film *Symbole* miał być wykorzystywany w pracy z pierwszymi i drugimi klasami gimnazjalnymi, jednakże w trakcie realizacji

programu osoby prowadzące zrezygnowały z decydującej roli kryterium wieku osób uczestniczących w wyborze filmu. Pod uwagę brany był przede wszystkim przebieg poprzedzającego film ćwiczenia *Raport mniejszości*, zaangażowanie i poziom energii grupy, stopień przenikliwości i głębokość refleksji, poziom wiedzy osób uczestniczących na temat ogólnej sytuacji społecznej oraz czas, który pozostał do zakończenia warsztatu. W wyborze filmu często było także uwzględnione zdanie osób uczestniczących oraz nauczycielki obserwującej zajęcia.

RÓŻNORODNOŚĆ - PODAJ DALEJ!

I. Formuła programu

Bezpośrednio po zakończeniu prowadzenia warsztatów antydyskryminacyjnych w roku 2012 Stowarzyszenie 9/12 w partnerstwie z Instytutem Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku przystąpiło do realizacji projektu **Antydyskryminacyjny Program Edukacji Obywatelskiej Różnorodność - podaj dalej! 2013** współfinansowanego przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej. W roku 2013 dzięki finansowemu wsparciu Szwajcarii oprócz 100 warsztatów antydyskryminacyjnych możliwe było także zorganizowanie ogólnopolskiego sympozjum *Różnorodność - sprawdzam!* poświęconego wdrażaniu edukacji antydyskryminacyjnej do systemu edukacji formalnej, a także kursu umiejętności trenerskich *Edukacja antydyskryminacyjna* dla osób zainteresowanych zdobyciem wiedzy i podstawowych umiejętności przydatnych w samodzielnym prowadzeniu zajęć edukacyjnych zawierających elementy edukacji antydyskryminacyjnej.

II. Cele programu

Realizacja projektu *Różnorodność - podaj dalej! 2013* wpisuje się w ogólny cel **Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy** jakim jest promowanie społeczeństwa obywatelskiego między innymi poprzez wspieranie projektów z zakresu edukacji obywatelskiej. Stowarzyszenie 9/12 realizując projekt we współpracy z Instytutem Socjologii UWb w 2013 roku postawiło sobie za cel:

- zwiększenie świadomości uczennic i uczniów na temat powstania, funkcjonowania, przejawów i skutków dyskryminacji oraz narzędzi jej zwalczania,
- zwiększenie liczby osób posiadających kompetencje w zakresie samodzielnego prowadzenia działań z zakresu antydyskryminacyjnej edukacji obywatelskiej,
- podkreślenie potrzeby i wskazanie możliwości włączenia edukacji antydyskryminacyjnej jako jednego z kluczowych elementów edukacji obywatelskiej do systemu edukacji formalnej w Polsce.

III. Warsztaty antydyskryminacyjne

Prowadzone były według standardów wypracowanych w czasie dwóch poprzednich edycji. Do udziału w zajęciach swoje klasy zgłosiło 25 szkół ponadpodstawowych z Białegostoku i powiatu białostockiego - 14 gimnazjów, 10 szkół ponadgimnazjalnych i jedna szkoła z klasami gimnazjalnymi i ponadgimnazjalnymi.

Doświadczenia zdobyte przez osoby należące do Stowarzyszenia 9/12 podczas prowadzenia od roku 2010 warsztatów antydyskryminacyjnych dla grup szkolnych zaowocowały wypracowaniem specyficznej formuły zajęć łączącej w sobie:

- zalety pracy warsztatowej - praca z wykorzystaniem metod aktywnych i ćwiczeń pozwalających osobom uczestniczącym samodzielnie doświadczać wygenerowanych sztucznie sytuacji i wyciągać z nich wnioski przydatne w realnym życiu,

- dostosowanie do specyficznych potrzeb grup szkolnych (klas),
- pewne ograniczenia wynikające z faktu, że grupy warsztatowe zgłaszane są przez szkoły, a zajęcia odbywają się w trakcie lekcji.

Warsztaty antydyskryminacyjne dla grup szkolnych opracowane i prowadzone przez Stowarzyszenie 9/12 są stosunkowo krótkie - trwają około 180 minut, co daje w przeliczeniu 3 godziny zegarowe lub 4 godziny lekcyjne. Mniej więcej 1/4 tego czasu zajmuje tzw. część wstępna, polegająca na stopniowym wprowadzaniu w tematykę zajęć oraz metody pracy, wzajemnym poznawaniu się osób prowadzących i uczestniczących oraz wspólnym ustalaniu zasad pracy obowiązujących do końca warsztatu. Pozostały czas jest przeznaczony na ćwiczenie, projekcję filmu oraz rozmowy.

Warsztaty z reguły odbywają się poza terenem szkoły - w specjalnie przygotowanej do tego celu sali warsztatowej. Osoba opiekująca się klasą z ramienia szkoły może podczas warsztatu pozostać z grupą jako osoba uczestnicząca lub obserwująca. Jeśli - w porozumieniu z klasą - wybiera to pierwsze rozwiązanie, wówczas jest zobowiązana do funkcjonowania w trakcie warsztatu na takich samych zasadach jak uczennice i uczniowie, jeżeli natomiast decyduje się na obserwowanie zajęć, jest w ich obecności informowana o obowiązku poufności i zakazie wyciągania konsekwencji z zachowania osób uczestniczących w trakcie warsztatów. Najczęściej opiekunki i opiekunowie klas wybierają rolę osób obserwujących.

IV. Kurs umiejętności trenerskich *Edukacja antydyskryminacyjna*

Nowością wprowadzoną w roku 2013 dzięki współpracy z Instytutem Socjologii było rozpoczęcie kształcenia kolejnych osób, które mogłyby samodzielnie prowadzić warsztaty antydyskryminacyjne w Białymstoku i regionie oraz wykorzystywać elementy edukacji antydyskryminacyjnej w swojej codziennej pracy z ludźmi.

Kurs umiejętności trenerskich *Edukacja antydyskryminacyjna* adresowany był do studentek i studentów wszystkich wydziałów i kierunków Uniwersytetu w Białymstoku, jednakże zgodnie z przewidywaniami największe zainteresowanie wzbudził na socjologii i pedagogice. W ramach kursu 17 uczestniczek zrealizowało w sumie 28 godzin zajęć warsztatowych przekazujących wiedzę i podstawowe umiejętności trenerskie związane z edukacją antydyskryminacyjną.

Kurs składał się z siedmiu spotkań warsztatowych, z których każde poświęcone było innemu zagadnieniu i realizowane przez doświadczoną parę trenerską. Uczestniczki kursu stworzyły - samodzielnie lub w parach - 11 nowych scenariuszy trzygodzinnych warsztatów antydyskryminacyjnych, ogólnych lub skupionych na poszczególnych grupach dyskryminowanych takich jak np. osoby niepełnosprawne, osoby homoseksualne czy też osoby z doświadczeniem migracji.

V. **Ogólnopolskie sympozjum *Różnorodność - sprawdzam! Wdrażanie antydyskryminacyjnej edukacji obywatelskiej do systemu edukacji formalnej***

Odbyło się 27 września 2013 w Instytucie Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku. Na program Sympozjum składały się trzy główne elementy.

Pierwszym z nich były wystąpienia plenarne ekspertek i ekspertów nt. edukacji antydyskryminacyjnej. W dyskusji na temat kondycji i perspektyw edukacji antydyskryminacyjnej w Polsce głos zabrały i zabrały: **Agata Teutsch** - członkini krakowskiej Fundacji *Autonomia* oraz prezeska Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej, **dr hab. Jacek Kochanowski** - socjolog z Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz **Jacek Żakowski** - dziennikarz i kierownik Katedry Dziennikarstwa w Collegium Civitas w Warszawie.

Drugim elementem sympozjum było *Seminarium dobrych praktyk*. Podczas jego trwania zostało zaprezentowanych trzynaście dobrych praktyk związanych z edukacją antydyskryminacyjną i edukacją obywatelską realizowanych przez organizacje, instytucje, organy administracji publicznej i osoby prywatne z Białegostoku, Podlasia i innych regionów Polski. Efektem seminarium jest internetowa publikacja *Narzędziownik różnorodności - dobre praktyki w projektach i organizacjach*, zawierająca opisy zaprezentowanych w czasie seminarium działań.

Na zakończenie sympozjum odbyła się debata o edukacji antydyskryminacyjnej w województwie podlaskim. Wzięły i wzięli w niej udział przedstawicielki i przedstawiciele władz lokalnych i regionalnych odpowiedzialne i odpowiedzialni za kierowanie edukacją, a także osoby reprezentujące organizacje i instytucje realizujące działania z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej. Celem debaty było wspólne wypracowanie rekomendacji w zakresie wdrażania edukacji antydyskryminacyjnej do systemu edukacji formalnej w Białymstoku i województwie podlaskim. Sympozjum objął honorowym patronatem **Maciej Żywno** - wojewoda podlaski, który również wziął udział w debacie.

Ścisłe naukowym efektem współpracy z Instytutem Socjologii UwB w ramach projektu *Różnorodność - podaj dalej! 2013* jest wydanie specjalnego numeru czasopisma *Pogranicze. Studia społeczne* poświęconego tematyce różnorodności społecznej i edukacji antydyskryminacyjnej.

PODSUMOWANIE

Realizacja projektu Antydyskryminacyjny Program Edukacji Obywatelskiej *Różnorodność - podaj dalej! 2013* pozwoliła Stowarzyszeniu 9/12 na przeprowadzenie działań z zakresu edukacji

antydiskryminacyjnej na największą jak dotąd skalę. Obecnie podejmowane są starania o ich kontynuację w kolejnych latach. Niestety rozpoczęta w roku 2013 w Polsce kampania podważania zaufania do edukacji równościowej, zwłaszcza wzmacniającej równouprawnienie płci (edukacja genderowa) budzi obawy o sukcesy tych starań. Może ona w znacznej mierze utrudnić organizacjom i instytucjom realizowanie projektów zawierających elementy edukacji antydiskryminacyjnej, jest także realnym zagrożeniem dla edukacji obywatelskiej prowadzonej przez szkoły publiczne we współpracy z partnerami zewnętrznymi.

LINKI:

Stowarzyszenie na rzecz Kultury i Dialogu 9/12

9dwunastych.org

Antydiskryminacyjny Program Edukacji Obywatelskiej

Różnorodność - podaj dalej!

9dwunastych.org/roznorodnosc

Magdalena Godlewska-Siwerska

WARSZTATY MULTIMEDIALNE HUBERTA CZEREPOKA *SYMBOLE*

Pomysł na warsztaty pt. *Symbole* powstał w 2011 roku. Był wynikiem obserwacji eskalacji zjawiska nietolerancji, jakie ma i miało miejsce w Polsce w ostatnich latach. Skala przemocy na tle rasowym, religijnym, orientacji seksualnej jest zastanawiająca, a postrzeganie wszelkich mniejszości w naszym społeczeństwie wypełnione jest stereotypami. Moim zdaniem zbyt długo problem był marginalizowany i uważany za mało istotny. Dzisiaj widać efekty zaniechań. Sytuacja jest o tyle bardziej skomplikowana, że problem dotyczy według mnie całej Europy, zwłaszcza w aspekcie rasowym i religijnym.

Koncepcja warsztatów polegała na sprowokowaniu grupy młodzieży do refleksji nad poziomem własnej tolerancji oraz przejawami dyskryminacji, których bywają świadkiniami i świadkami, może również *bohaterkami i bohaterami*. Kierowało nami przeświadczenie, że ludzkie zachowania są ściśle powiązane z posiadaną wiedzą lub jej

brakiem oraz że są pochodną poglądów *absorbowanych* w środowisku rodzinnym, zmiksowanych z poglądami manifestowanymi przez grupę rówieśniczą. Towarzyszyła nam chęć podjęcia się opisanego, jaki wpływ na nasze poglądy mają media: prasa codzienna, tygodniki, internet, wiadomości radiowe i telewizyjne.

WYBÓR ARTYSTKI/ARTYSTY

Kluczową decyzją, dla projektu, był wybór artystki/artysty, którzy mogliby prowadzić warsztaty z młodzieżą, przyjmując jednocześnie na siebie rolę *akuszerki/akuszer*, wydobywającego z młodzieży ich prawdziwe poglądy. Osoby będącej wybitną postacią pod względem uprawianej sztuki i jednocześnie posiadającą umiejętność bycia *niewidoczną przewodniczką/przewodnikiem* po świecie wartości młodych ludzi. Do prowadzenia warsztatów zaproszono **Huberta Czerepoka**. Jego twórczość obejmuje różne media: od prac wideo, animacji, poprzez instalacje, fotografie, rysunki, neony po realizacje w przestrzeni publicznej. Poza pracą artystyczną zajmuje się dydaktyką - obecnie jest adiunktem na Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu. W swojej twórczości jest skupiony na znajdowaniu i analizowaniu sytuacji niejednoznacznych, problematycznych, niepokojących. Od wielu lat prowadzi warsztaty artystyczne dla dzieci i młodzieży, m.in. w Centrum Sztuki Współczesnej *Łażnia* w Gdańsku, Galerii Arsenał w Białymstoku, Świetlicy Krytyki Politycznej w Cieszynie, nieistniejącym już Domu Pracy Twórczej w Wigrach, w których podejmuje zagadnienia związane z artikulacją wolności i dekonstrukcją stereotypów.

WYBÓR GRUPY WARSZTATOWEJ

Do udziału w warsztatach zaprosiliśmy i zaprosiliśmy młodzież ze szkół średnich określaną jako *kibole* oraz uczennice i uczniów ze szkół zawodowych. Niezależnie od naszych intencji, same i sami nie odbiegliśmy i nie odbiegliśmy od stereotypu, że to młodzież z tzw. *szkół męskich* jest najbardziej obciążona zachowaniami agresywnymi, naznaczona opinią nietolerancyjnych. Wiele pracy zostało włożonej w dotarcie do wybranej przez nas grupy docelowej warsztatu. Wysłane zostało zaproszenie nawet do Stowarzyszenia Kibiców Jagiellonii Białystok *Dzieci Białegostoku*. Oczywiście jak zazwyczaj zgłosiły się przede wszystkim *grzeczne dziewczynki* z liceów - generalnie osoby już *przekonane* oraz kilku chłopców - w tym ze szkół zawodowych.

PRZEBIEG WARSZTATÓW

I. Prasówka

Warsztaty odbywały się podczas 3/4 godzinnych przedpołudniowych spotkań w przestrzeni Galerii Arsenał. W oparciu o *prasówkę* z tygodnia poprzedzającego warsztaty oraz najnowsze doniesienia, młodzież samodzielnie wybierała materiały, które każda z osób przedstawiała jako ilustrację interesujących ją zagadnień. Zależnie od osobistego doświadczenia poszczególne osoby zwracały uwagę na następujące przejawy dyskryminacji: ze względu na stopień sprawności, płeć, rasę, narodowość.

II. Wywiad

Drugą ważną metodą pracy były wywiady, rejestrowane telefonami komórkowymi, przeprowadzone z najbliższymi: rodzicami, przyjaciółmi, rodzeństwem. Materiał był zaprezentowany grupie, która

poddawała go wspólnej analizie. Autorskie nagrania znalazły się w filmie pt. *Symbole*, dokumentującym warsztaty, zmontowanym przez Huberta Czerepoka po ich zakończeniu.

III. Dyskusja

Kolejną ważną metodą pracy było doświadczenie, które mogę określić jako *wspólne doświadczenie zażenowania*. Zazwyczaj towarzyszy ono jednostce przebywającej w grupie, gdy zachowuje się ona lub wypowiada w sposób niewłaściwy, nieakceptowany przez zbiorowość. W moim odczuciu, właśnie ten moment strachu przed niezręcznością, byciem inną/innym niż grupa, staje się pożywką dla obojętności w obliczu dyskryminacji. Wtedy przechodzimy obojętnie obok przemocy, poniżenia, a nawet stajemy się milczącymi współuczestniczkami i współuczestnikami. Osoby uczestniczące w warsztacie *Symbole* opowiadały ulubione dowcipy o blondynkach, relacjach damsko-męskich, żydach, osobach niepełnosprawnych intelektualnie, innych ras. Do momentu kiedy siebie usłyszały i zobaczyły. Najważniejszą metodą pracy była rozmowa. Młodzież - pozwoliłam sobie na uogólnienie - nie ma własnej przestrzeni, w której dyskutuje, wyraża swoje opinie bez narażenia na śmieszność. Ani szkoła, ani rodzina, ani grupa rówieśnicza nie stwarzają takiej możliwości.

IV. Projekcje filmów

Poza częścią warsztatową przez cztery dni w tygodniu odbywały się projekcje filmów o tematyce antydyskryminacyjnej. Były dostępne dla szerokiej publiczności, bezpłatne, tak by jak najwięcej młodych osób mogło wykorzystać czas ferii zimowych na nieformalną formę nauki o dyskryminacji i jej przejawach.

FILM SYMBOLE

Warsztaty odbywały się podczas ferii zimowych w 2012 roku. Natomiast w maju 2012 roku odbyła się publiczna prezentacja filmu *Symbole* autorstwa Huberta Czerepoka, której towarzyszyła dyskusja z udziałem młodzieży, historyków Jerzego Kiszkiela - Podlaskiego Kuratora Oświaty, dr. hab. Olega Łatyszonka z Uniwersytetu w Białymstoku, Katarzyny Orowieckiej ze Stowarzyszenia *Nigdy Więcej* oraz Jakuba Medka - dziennikarza Gazety Wyborczej w Białymstoku.

Dzięki filmowi cały projekt nie zakończył się jednorazową akcją i dostał drugie życie. Film *Symbole* funkcjonuje jako pomoc dydaktyczna w pracy ze studentkami i studentami socjologii Uniwersytetu w Białymstoku na zajęciach z psychologii społecznej. Był też pokazywany podczas szkolenia dla nauczycielek i nauczycieli *Niestandardowe i niestereotypowe prowadzenie zajęć* jako przykład styku edukacji antydyskryminacyjnej i sztuki. Jednak najbardziej został rozpowszechniony wśród uczennic i uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, uczestniczących w Antydyskryminacyjnym Programie Edukacji Obywatelskiej *Różnorodność - podaj dalej!* realizowanym przez Stowarzyszenie na rzecz Kultury i Dialogu 9/12 w 2012 roku.

PREZENTOWANE FILMY

I. *Niebieskoocy*, 1996, reż. Bertram Verhaag

Film przedstawia przebieg doświadczenia, jakie przeprowadziła w 1995 roku Jane Elliott walcząca przeciwko rasizmowi w Stanach Zjednoczonych. Eksperyment polegał na podzieleniu osób uczestniczących w badaniu na dwie grupy według nieistotnej i mało zauważalnej cechy dla nich charakterystycznej, jaką jest kolor oczu. Ludzie

o niebieskich oczach zostali do celów badania uznani za grupę *gorszą, mniej inteligentną, mniej wartościową*. Jane Elliott deprymuje niebieskookich, poniżej w celu ukazania, z jakimi trudnościami boryka się społeczność afroamerykańska na co dzień jedynie ze względu na to, iż osoby do niej należące, mają ciemny kolor skóry. Podczas badania przedstawia mechanizmy dyskryminacji jakimi Amerykanki i Amerykanie podświadomie się posługują. Badanie trwa 2,5 godziny, a większość uczestniczących w nim niebieskookich nie wytrzymuje złego traktowania. Film wzbogacony jest wypowiedziami Jane Elliott na temat jej działalności zwalczającej rasizm.

II. *Więzień nienawiści*, 1998, reż. Tony Kaye

Więzień nienawiści to na długo zapadająca w pamięć historia dwóch braci. Starszy z nich, Derek, jest zagorzałym neonazistą, zaangażowanym w działalność grupy skinheadów. Pewnej nocy zabija dwóch czarnoskórych mężczyzn próbujących włamać się do jego auta, za co trafia do więzienia na trzy lata. Doświadczenia tam nabyte sprawiają, że światopogląd Dereka gwałtownie się zmienia. Mężczyzna pozbywa się uprzedzeń rasowych i postanawia po wyjściu z więzienia zerwać kontakty z faszystowskim środowiskiem. W tym samym czasie młodszy z braci, Daniel, również dołącza do skinheadów. Po odbyciu kary Derek będzie starał się przekonać brata, że droga, którą sobie wybrał, prowadzi do ostatecznego upadku...

Film porusza problem nietolerancji w wyjątkowy, bo wielowymiarowy sposób. Nie mamy tu klasycznego podziału na dobrych i złych, prześladowanych i prześladowujących. Widzimy, jak nakręca się spirala wzajemnej nienawiści między czarnymi i białymi mieszkańcami dzielnic, którą nie sposób jest przerwać. W tej wojnie żadna ze stron nie pozostaje dłużna drugiej. Jednocześnie poznajemy też inne oblicza brutalnych neonazistów, którzy w domu stają się kochającymi braćmi

i synami. Dzięki temu wciąż pamiętamy, że żaden człowiek nie jest bezwarunkowo dobry ani zły. Film powstrzymuje od zbyt radykalnych sądów, uzmysławiając złożoność problemu.

III. *Fala*, 2008, reż. Dennis Gansel

Fala opowiada historię rzeczywistego eksperymentu. Mimo, że wnioski z niego dalekie są od oryginalności, film Dennisa Gansela brzmi jak groźne memento: historia lubi się powtarzać. Przypominania nigdy dosyć, zwłaszcza w tak atrakcyjnej formie.

Inspiracją był prawdziwy eksperyment. Licealny nauczyciel dostał za zadanie przeprowadzenia lekcji o źródłach dyktatury. By uzmysłowić uczniom czym naprawdę jest tyrania, postawił na praktykę. Wprowadził więc prawdziwie wojskowy dryl, uczniowie musieli nosić specjalne ubrania, sam został dyktatorem nowo powstałej wspólnoty (kasty). Eksperyment szybko wymknął się spod kontroli. Jego efekty oglądamy właśnie w filmie. Zblazowani uczniowie, myślący tylko o zabawie, szybko łapią autorytarnego bakcyła. Czerpią satysfakcję z władzy, czują wyższość związaną z przynależnością do organizacji (tytułowej Fali). Spirala przemocy, agresji i chęci wzajemnego poniżenia coraz bardziej się nakręca, by w finale eksplodować.

IV. *Klatka*, 2003, reż. Sylwester Latkowski

Głównymi bohaterami *Klatki* są chuligani, kibice, dla których najważniejszy jest nie sport, ale brutalna rywalizacja z innymi kibicami. Do niedawna tego rodzaju spory rozwiązywano w okolicach piłkarskich stadionów teraz jednak chuligani umawiają się na zaplanowane bitwy, czyli tzw. *ustawki*, za pośrednictwem internetu, czy smsów. Dzięki temu mogą w spokoju, bez obawy, że przeszkodzi im policja, przy pomocy pięści dowieść, która drużyna i którzy kibice są najlepsi.

W internecie powstały już specjalne strony, na których znaleźć możemy rankingi poszczególnych grup ze statystykami wygranych i przegranych *ustawek*, a nawet listy dyskusyjne, gdzie trwają zażarte polemiki na temat, czy na ustawkach powinno się używać broni (kije, pałki, noże), czy też nie.

Z drugiej strony pokazuje, że *normalni* ludzie, zamiast na ustawki chodzą na brutalne, toczone za metalową kratą walki, gdzie zawodnicy toczą pozbawione zasad pojedynki. Co więcej, wśród publiczności nie brakuje malutkich dzieci, które siedząc na ramionach ojców dopingują współczesnych gladiatorów do dalszej walki.

LINKI:

Galeria Arsenał w Białymstoku

www.galeria-arsenal.pl

Prezentacja i dyskusja wokół film *Symbole*

galeria-arsenal.pl/edukacja/hubert-czerepok-prezentacja-filmu-.html

Anna Młynarczuk-Sokołowska
Katarzyna Szostak-Król

PRORAM KSZTAŁTOWANIA WRAŻLIWOŚCI NA ODMIENNOŚĆ PRZYGODY INNEGO

Przerwa w niedużej szkole podstawowej w mieście wojewódzkim. Bezstronna osoba obserwująca szkolny korytarz szybko dostrzeże różnorodność wyglądu, postaw, zachowań dzieci. Bardziej wnikliwa, spróbuje wstuchać się w ich dialogi. To co usłyszy, może okazać się dla niej szokujące. *Ale z ciebie wieśniak, ty grubasie, z okularnikami nie gadamy i dalej ty ciemniaku, schowaj się, twoja komórka jest sto lat za Murzynami...* Przerażający scenariusz filmu czy szkolna rzeczywistość, tak okrutna dla wielu uczennic i uczniów? Zastanawiające jest, dlaczego dzieci, bez bliższego poznania drugiej osoby, tak szybko wydają na jej temat opinię, wykorzystując stereotypowe poglądy, używając języka dyskryminacji? Doświadczana przez nie odmiennność zamiast inspirować, ubogacać, staje się źródłem niechęci, lęków, konfliktów, rodzi poczucie zagrożenia, wzbudza agresywne zachowania, chęć dominacji. Podobne

sytuacje można zaobserwować w wielu placówkach oświatowych. Przesądza to o konieczności realizacji programów edukacyjnych, mających na celu coś więcej niż tylko uczenie o innych kulturach, języku, religii, tradycjach, ale przede wszystkim kształtujących pełne postawy otwartości i szacunku wobec inności w zakresach: biologicznym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym, przy jednoczesnej akceptacji własnej tożsamości i dziedzictwa kulturowego. Niepodejmowanie działań mających na celu przygotowanie do międzykulturowego dialogu może prowadzić do utwierdzania się stereotypów i uprzedzeń, które w konsekwencji mogą przerodzić się w zachowania dyskryminujące.

IDEA PROGRAMU

Program powstał dzięki zaangażowaniu dwóch organizacji pozarządowych: **Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku** oraz **Fundacji Edukacji i Twórczości w Białymstoku**. Czynnikiem decydującymi o jego opracowaniu i wdrożeniu były doświadczenia wynikające z kilkuletniej współpracy z podlaskimi przedszkolami i szkołami. Współpraca dotyczyła realizacji inicjatyw edukacyjnych, m.in.: projektu edukacyjnego *Ku wzbogacającej różnorodności* oraz konkursu *Różnorodność przestrzeni dialogu*, angażujących dzieci polskie, czeczeńskie oraz przynależące do mniejszości etnicznych i narodowych. Do jego powstania przyczyniły się również rozmowy z władzami miasta Białegostoku zaniepokojonymi aktami przemocy i wandalizmu na tle rasistowskim.

Głównym celem i zadaniem programu jest:

- kształtowanie wrażliwości na odmienność, która umożliwia radzenie sobie w interakcjach z Obcymi/Innymi różniącymi się od dziecka w wielu zakresach: biologicznym, ekonomicznym, społecznym kulturowym,
- nawiązywanie z nimi partnerskich relacji.

U podstaw tych interakcji leżą: świadomość prawa każdego człowieka do bycia innym, emocjonalna gotowość do wchodzenia w interpersonalne kontakty z *Obcymi/Innymi*, a także umiejętność respektowania zasad równego traktowania wszystkich ludzi. Ze względu na dynamiczne kulturowe różnicowanie się społeczeństwa polskiego oraz specyfikę wielokulturowego Podlasia, szczególny akcent został położony na odmienność w zakresie kulturowym. Treści zawarte w programie dotyczą różnych kategorii ludzi, problemów oraz kultury *Obcego/Innego* bliskiego i dalekiego. Zaletą takiego postępowania jest ukierunkowanie na polepszenie stosunku do ludzi w ogóle, a nie do określonej grupy ludzi. Program oparty jest na koncepcjach naukowych i wnioskach z badań empirycznych. Teoretyczny fundament programu stanowią:

- *Koncepcja postrzegania Innego i interakcji z Nim* Jerzego Nikitorowicza,
- *Koncepcje góry lodowej* wnioski z badań na temat kształtowania się stereotypów i uprzedzeń wśród dzieci (Davidson D., Cameron P., Powlishta K. K. itd.),
- koncepcje dotyczące rozwoju dziecka (Piaget J., Wygotski L. S., Erikson E., H. itd).

Przeznaczony jest do realizacji w przedszkolach i szkołach podstawowych wśród dzieci w wieku od 5 do 9 lat (w tej grupie wiekowej został przeprowadzony jego pilotaż), jak i innych instytucjach podejmujących działania o charakterze edukacyjnym. Program można realizować zarówno w młodszych, jak i starszych grupach, modyfikując jego treści oraz dostosowując czas trwania zajęć do możliwości percepcyjnych dzieci.

BAJKI MIĘDZYKULTUROWE

I. Podstawą realizacji programu *Przygody Innego* są autorskie bajki międzykulturowe.

Zostały opracowane przez nauczycielki i edukatorki zaangażowane w realizację edukacji międzykulturowej. Bajki międzykulturowe wpisują się w kanon bajek psychoedukacyjnych i zarazem w nurt biblioterapii wychowawczej (rozwojowej). **Bajka międzykulturowa** jest utworem skierowanym do dzieci, którego zadaniem jest uwrażliwianie je na istniejące pomiędzy ludźmi różnice we wszystkich zakresach funkcjonowania człowieka: biologicznym, ekonomicznym, społecznym i kulturowym, które są permanentnie wpisane w każdą rzeczywistość społeczną. Treści zawarte w bajkach międzykulturowych pozwalają dzieciom poznać przede wszystkim problemy osób funkcjonujących w roli *Obcego/Innego* oraz zrozumieć prawo każdego człowieka do bycia innym. Umożliwiają również dostrzeżenie różnorodności świata, rozwijanie ciekawości poznawczej i chęć wchodzenia w interakcje z Obcym/Innym.

Na użytek programu powstały bajki podejmujące problematykę:

- odmienności biologicznej *Leśne przygody Innego* (Agnieszka Sołbut),
- sprawności i niepełnosprawności fizycznej *Inny i strach przed ciemnościami* (Jolanta Stanisławska),
- odmienności ekonomicznej *Inny i poszukiwanie skarbów* (Katarzyna Szostak-Król),
- różnic religijnych i wyznaniowych *Spotkanie Innego ze Strażnikiem Myśli* (Małgorzata Rusiłowicz),
- odmienności etnicznej *Wizyta Innego w cygańskim taborze* (Małgorzata Rusiłowicz),

- sytuacji uchodźczyń i uchodźców *Inny na uchodźczym szlaku* (Katarzyna Szostak-Król),
- kulturowej odmienności imigrantki i imigranta - *Innego/Obcego dalekiego, Podróż Innego do Krainy Smoka* (Ewelina Rusicka-Karoui).

Podczas zajęć *Podróż Innego do Krainy Smoka*,
Fot. A. Sadowska (Gazeta Wyborcza).

II. Dzięki wykorzystaniu dydaktycznej mocy bajek można rozmawiać z najmłodszymi w sposób dla nich zrozumiały i atrakcyjny o ważnych problemach.

Zaproponowane bajki nie wyczerpują problematyki zjawiska odmienności - stanowią propozycje metodyczne przydatne w pracy z dziećmi. Tworzenie bajek międzykulturowych może stać się twórczym zajęciem dla nauczycielek i nauczycieli oraz wszystkich zainteresowanych osób uwrażliwianiem na odmienność najmłodszych. Program ma na tyle otwartą formułę, że każda nauczycielka i nauczyciel, pedagożka i pedagog, rodzice (po uprzednim przygotowaniu się) mogą stworzyć własną bajkę międzykulturową w odpowiedzi na zdiagnozowany w grupie problem w dowolnym obszarze odmienności. Rolę eksperta (czasami też głównego bohatera) pełni w bajkach *Inny*. Słucha on zwierzeń bohaterek i bohaterów, doświadcza różnych trudnych sytuacji związanych z odmiennością, pokazuje konkretne sposoby rozwiązań sytuacji konfliktowych. Jest także autorytetem, który ukazuje małym odbiorczyniom i odbiorcom bajek pozytywne aspekty różnorodności świata. W trakcie zajęć rolę *Innego* przejmuje pacynka o imieniu *Inny*, która uczestniczy w każdym spotkaniu.

III. Bajki międzykulturowe pełnią funkcję wprowadzenia do rozmowy z dziećmi na temat odmienności.

Realizacja zajęć dydaktycznych przy wykorzystaniu metody pracy z bajką międzykulturową nie ogranicza się do przekazu zawartych w nich treści. Zakłada ona wykorzystanie całego wachlarza metod dydaktycznych (waloryzacyjne, praktyczne, samodzielnego dochodzenia do wiedzy, asymilacji wiedzy), które angażują wszystkie sfery aktywności dziecka oraz stanowią urozmaicenie i wzbogacenie pracy podczas zajęć.

Praca za pomocą bajek międzykulturowych przebiega według następującego schematu:

- zajęcia prowadzone przy wykorzystaniu bajki międzykulturowej,
- wzbogacane aktywizującymi metodami,
- zajęcia wzmacniające, których celem jest utrwalenie wiedzy z poprzedniego spotkania oraz poszerzenie jej o nowe, pokrewne treści.

Omawiany model pracy stwarza dziecku przestrzeń do kontaktów z *Obcymi/Innymi*, poprzez pogłębioną refleksję, przewartościowanie sposobu postrzegania odmienności oraz służy pracy nad zachowaniami. Przyczynia się również do kształtowania tożsamości dziecka, rozwijając poczucie własnej przynależności do określonej grupy (narodowościowej, etnicznej, religijnej) i wartości przez nią reprezentowanych. Założeniem pracy z wykorzystaniem bajek międzykulturowych jest rozwijanie wrażliwości na odmienną poprzez oddziaływanie na: intelekt, emocje, zachowania, kształtowanie umiejętności społecznych i kompetencji międzykulturowej. Zakłada ona uczenie się zachowań opartych o zaciekawienie, zasady tolerancji, akceptacji i szacunku wobec osób różniących się od dziecka. Stwarza okazję do ekspresji werbalnej, plastycznej i ruchowej, zachęcając uczestniczki i uczestników do aktywnego udziału w zajęciach, do samodzielnego myślenia, czerpania z własnej wiedzy, obserwacji i doświadczeń. W grupach

dzieci młodszych warto położyć akcent na ekspresję plastyczną, zaś dzieci starszych stwarzać więcej okazji do wypowiedzenia własnego zdania. Dzieci robią to chętnie, gdy mają taką możliwość - wskazują na to, m.in. doświadczenia wynikające z realizacji pilotażu programu oraz obserwacje własne. W przypadku dzieci młodszych ważne jest także, by często przerywać czytanie bajki zadaniami i pytaniami. Dzieci mogą mieć problem z koncentracją uwagi na słuchaniu bajki przez dłuższy czas. Warto też zadbać o pomoc osoby wspomagającej pracę nauczycielki/nauczyciela czy edukatorki/edukatora, ponieważ jednoczesne czytanie bajek i animowanie ruchów pacynki może okazać się za trudne.

Warsztaty z pacynką Inny,
Fot. A. Sadowska (Gazeta Wyborcza)

SPOTKANIA Z INNYMI/OBCYMI

- I. **W trakcie realizacji programu ważną rolę odgrywają również spotkania dodatkowe z Obcymi/Innymi, których płaszczyzną jest bezpośrednia interakcja.**

Oprócz metodycznie zaplanowanego uczenia się, spotkania dają możliwość zadawania pytań, oswojenia się z innym językiem i obecnością osób przynależących do odmiennych kultur, jak i również przełamania lęku i wykroczenia poza negatywne stereotypy i uprzedzenia. Program zakłada wykorzystanie indywidualnej, zbiorowej i grupowej formy pracy, ze szczególnym uwzględnieniem tej ostatniej, która rozwija umiejętność dzielenia się doświadczeniami i współdziałania. Realizacja programu powinna zostać poprzedzona zajęciami

wprowadzającymi, które oprócz przybliżenia uczestniczkom i uczestnikom omawianych zagadnień i integracji grupy, mają na celu wstępną diagnozę (za pomocą rysunku i pogadanki) wizerunku *Obcego/Innego* oraz postaw wobec Niego. Program kończą zajęcia podsumowujące, które pozwalają na zebranie nabytej wiedzy i umiejętności oraz określenie za pomocą tych samych technik zmian w postrzeganiu *Obcego/Innego*.

Zaprezentowana powyżej metoda pracy z wykorzystaniem bajek międzykulturowych stanowi propozycję nowego rozwiązania metodycznego w obszarze edukacji międzykulturowej dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym oraz daje podstawę do projektowania całego wachlarza twórczych działań wszystkim zainteresowanym edukacją najmłodszych.

II. Program Kształtowania Wrażliwości na Odmiennosc Przygody Innego jest realizowany od 2010 roku w różnych placówkach oświatowo-wychowawczych na terenie Polski.

W roku akademicki 2010/11 studentki - wolontariuszki z Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku oraz nauczycielki zrealizowały pilotaż programu w siedmiu podlaskich placówkach (przedszkolach, oddziałach zerowych i klasach I-III). Za merytoryczne przygotowanie wolontariuszek i wolontariuszy, korektę bajek międzykulturowych i scenariuszy zajęć oraz koordynowanie przebiegu pilotażu programu w przedszkolach i szkołach (październik 2010-luty 2011), odpowiadały: Anna Młynarczuk-Sokołowska i Katarzyna Szostak-Król. Wzięło w nim udział dwieście dwadzieścia jeden uczennic i uczniów. Grupy, w których inicjatywa została zrealizowana, były bardzo różnorodne. Poza różnicami w zakresie interpersonalnym, wśród uczestników obecne były także odmienności w wymiarze biologicznym, narodowościowym, wyznaniowym i religijnym. W programie uczestniczyły trzy

klasy, do których uczęszczają dzieci czeczeńskie, klasa, w której istnieje znaczące zróżnicowanie pod względem wyznaniowym i religijnym (prawosławni, protestanci, świadkowie Jehowy), grupa sześciolatków z przedszkola integracyjnego (w tym kilkoro dzieci z zespołem Downa, z niepełnosprawnością intelektualną i autyzmem) itd. Pilotażowa wersja programu realizowana była w bezpiecznej, przyjaznej atmosferze, w aktywny i problematyczny sposób. Zajęcia prowadzone w oparciu o bajki międzykulturowe i zajęcia wzmacniające umożliwiały dzieciom dzielenie się własnymi spostrzeżeniami oraz włączanie elementów własnej kultury do procesu uczenia się.

III. W ramach realizacji pilotażu inicjatywy odbyły się pozalekcyjne spotkania z Obcymi/Innymi.

Dawały szansę rzeczywistego spotkania z osobami przynależącymi do odmiennych grup narodowych (wizyta czeczeńskiego zespołu *Lowzar* i wolontariuszki z Niemiec). Spotkania te pozwoliły na wykroczenie poza negatywne stereotypy i uprzedzenia oraz kształtowanie pozytywnego stosunku wobec *Obcego/Innego* na drodze bezpośrednich interakcji. Zajęcia pozalekcyjne stwarzały również przestrzeń dla aktywnego uczestnictwa rodziców. Metody pracy stosowane w trakcie realizacji programu umożliwiały swobodne, twórcze działanie, skłaniały do myślenia. Dzieci z przyjemnością uczestniczyły w zajęciach. Nieoceniony wpływ miała na to właśnie pacynka Inny, z którą dzieci bardzo szybko związały się emocjonalnie. Z zaangażowaniem słuchały bajek, brały udział w grach i zabawach dydaktycznych, wykonywały prace plastyczne, zadania ruchowe oraz wypowiadały swoje opinie na tematy podejmowane podczas zajęć. Świadczą o tym wypowiedzi dzieci, jak i opinie realizujących pilotaż programu wolontariuszek i nauczycielek.

EWALUACJA PROGRAMU

Ewaluacja pilotażu programu wskazywała na jego powodzenie i efektywność. Punktem odniesienia do niniejszych wniosków były rozmowy z dziećmi przeprowadzone podczas pierwszych zajęć, ich uzupełnienie stanowiły natomiast wykonane przez nie rysunki pt. *Inny*. Wypowiedzi dzieci zgromadzone podczas pierwszych zajęć świadczyły głównie o postrzeganiu *Obcego/Innego* jako osoby z wyimaginowanej galaktyki tzw. kosmity, odległych kontynentów i krajów - głównie Afrykańczyk, Chińczyk, Indianin, różniących się kolorem skóry i ubiorem, rzadziej jako osób innego wzrostu, w różnym wieku czy o niższym statusie ekonomicznym. Wypowiedzi dzieci, jak i wykonane przez nie rysunki, świadczyły o znacznym poszerzeniu perspektywy postrzegania odmienności i świadomości problemów z nią związanych. Dzieci zaczęły dostrzegać, np. problemy osób z otyłością, niewidomych oraz uchodźców, których przez rozpoczęciem pilotażu programu nie dostrzegały. Zaobserwowano również większą gotowość i chęć do nawiązywania relacji koleżeńskich i przyjacielskich z Obcymi/Innymi. W wypowiedziach dzieci pojawiały się komunikaty, świadczące o zrozumieniu istoty szacunku i równego traktowania wszystkich ludzi bez względu na różnice oraz chęć wchodzenia w partnerskie relacje z Obcymi/Innymi, potrzeba ich tolerancji, akceptacji i wspierania.

Realizatorki programu, Fot. A. Butarewicz.

Inicjatywa została doceniona na poziomie wojewódzkim - I miejsce w konkursie Wojewody Podlaskiego *Inicjatywa Społeczna roku 2010* oraz międzynarodowym - I miejsce w konkursie Światowej Organizacji Wychowania Przedшкоlnego OMEP. Efektem twardym przedsięwzięcia jest recenzowana, rekomendowana przez Podlaskiego

Kuratora Oświaty publikacja metodyczna pt. *Przygody Innego. Bajki w edukacji międzykulturowej*, która zawiera między innymi bajki międzykulturowe oraz scenariusze zajęć do pracy w przedszkolach i szkołach podstawowych **Elektroniczna wersja publikacji jest dostępna do pobrania m.in. na stronie Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku.**

Twórczynie programu:

- Anna Młynarczuk-Sokołowska
- Katarzyna Szostak-Król

LINKI:

Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku

fundacja.uwb.edu.pl

Fundacja Edukacji i Twórczości

www.mentoring.pl

Maria Szyszko

PATRZ CZŁOWIEK! W STRONĘ EDUKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ

Jest to projekt, który zrodził się z obserwowanej potrzeby zmiany biernej postawy lokalnych społeczności na postawę zaangażowaną w rozwiązywanie aktualnych i istotnych dla danego regionu problemów społecznych. Są nimi na przykład przejawy dyskryminacji osób ze względu na narodowość, rasę, religię, światopogląd, stan zdrowia, pozycję społeczną a także obojętność pojedynczych osób i publicznych instytucji wobec tych przejawów. Za niezbędne w tej sytuacji osoby organizujące uznały przeprowadzenie szeroko zakrojonych działań angażujących i mobilizujących młode pokolenie, rodziców, opiekunki i opiekunów oraz osoby starsze do budowania postaw otwartości, akceptacji i szacunku do drugiego człowieka.

IDEA

Celem projektu było prowokowanie, zachęcanie do rzadkiej obecnie refleksji nad sobą, nad światem. Różnorodność kulturowa jest charakterystyczna dla współczesnej Europy i dla świata, staje się

nieodłączną częścią naszej teraźniejszości i przyszłości. Świadomość tej kwestii rośnie w Polsce ciągle zbyt powoli. Należy więc coraz mocniejszym głosem nawoływać do szacunku do **wszystkich ludzi**.

W okresie czerwiec-listopad 2013 roku w **Białymstoku, Ciechanowcu, Knyszynie, Kolnie i Orli** przeprowadzone zostały różnorodne działania artystyczne i edukacyjne. Były uczące współpracy i solidarności:

- debaty i dyskusje,
- praktyczne działania na rzecz lokalnego środowiska,
- zajęcia i warsztaty,
- wystawy.

Wydarzenia zostały zorganizowane w szkołach, ośrodkach kultury, w przestrzeni publicznej, często pod okiem i we współpracy z artystkami i artystami oraz edukatorkami i edukatorami międzykulturowymi. W każdej z wymienionych miejscowości prezentowana była wielkoformatowa wystawa pt. *Żyjemy razem*, będąca efektem wcześniejszego dwuletniego projektu pod tym samym tytułem. Jednocześnie dzieci i młodzież pisała listy do przyszłych pokoleń oraz organizowane były spotkania z mieszkankami i mieszkańcami. Szczególne znaczenie miały niżej opisane warsztaty przeprowadzone przez przygotowane edukatorki i edukatorów.

CIECHANOWIEC

W Ciechanowcu działania oparto przede wszystkim na *warsztatach pt. Pretekst. Tytuł zawierał w sobie podwójne znaczenie: warsztat jako pretekst do spotkanie z drugim człowiekiem, ale też jako tekst, który poprzedza (pre-) być może własne działania uczestników w lokalnym środowisku. Warsztaty zorientowane były na: przestrzeń, uczestnictwo, działanie, spotkanie-rozмовę i kreatywność. Podjęto*

próbę przelamania bariery lęku przed drugim człowiekiem w sobie i w innych, m.in. poprzez tworzenie wspólnej, otwartej przestrzeni dla aktywności kulturalnej (idea otwartego domu kultury), zbieranie przedmiotów, opowieści i zdjęć wśród mieszkanki i mieszkańców miasta.

KNYSZYN

Spośród wielu różnorodnych działań wyróżnić trzeba zorganizowane przez **Knyszyński Ośrodek Kultury** warsztaty filmu animowanego, którego tematem przewodnim był *Dekalog*. Dzieci uczestniczące w zajęciach musiały zastanowić się nad przesłaniem *Dekalogu* i sposobem najlepszego zobrazowania przykazań. Własnoręcznie kreowały bohatera opowieści a następnie *ożywiły* go na ekranie komputera. Kolejne warsztaty polegały na wykonaniu makatek *Z życzeniami nie od święta*, które poprzedziła akcja ankietowa. Wymagały one od *Kreatywnych Pań* wyjątkowej inwencji twórczej, cierpliwości i życzliwości.

KOLNO

W Kolnie pod hasłem *Wymalujmy Kolno* odbyły się wspólne warsztaty street artowe, w których wzięły udział dzieci, młodzież i osoby dorosłe. W ramach zajęć wycinano szablony i przenoszono je na ściany kolneńskich budynków. Jednym z malowanych motywów były wycinanki kurpiowskie. Z kolei w czasie warsztatów pieśni tradycyjnych uczestniczki i uczestnicy w różnym wieku uczyli się pieśni z Podlasia, Suwalszczyzny oraz Kurpi. Podsumowaniem obu warsztatów

traktujących o różnorodności regionu były wspólna akcja street artowa oraz wykonanie, do wcześniej przygotowanych ilustracji, pieśni pt. *Stworzona je koza*.

ORLA

W Orli zrealizowano interdyscyplinarne działania artystyczne, służące pogłębieniu refleksji o sobie, o drugim człowieku, o współczesnym świecie i funkcjonujących w nim stereotypach. W ramach warsztatów plastyczno-teatralnych i fotograficzno-filmowych młodzież interpretowała główne hasło projektu wykorzystując różne rodzaje ekspresji twórczej. Ważne były ćwiczenia integracyjne, wyobraźni, twórczego myślenia i improwizacji. Efektem pracy młodzieży była m.in. etiuda filmowa pt. *Misiuśko* o bezdomnym, nieżyjącym już mieszkańcu Orli.

BIAŁYSTOK

W stolicy naszego regionu nacisk został położony na artystyczne działania performatywne. Przy udziale nauczycielek i nauczycieli oraz młodzieży z Liceum Plastycznego w Supraślu zrealizowano akcje performatywne w Parku Planty.

I. *Krzesta*

W jednej z parkowych alejek zostały ustawione parami krzesta. Przechodnie mogły i mogli podejść i usiąść na krzestach naprzeciwko osób - bezpośrednich realizatorek i realizatorów projektu. Akcja była

inspirowana twórczością artystki Mariny Abramović. Cel akcji można ująć w słowach: *Popatrzeć na drugiego człowieka. Tylko tyle i aż tyle! Patrz człowiek! Bez słów, bez gestów, bez kontekstów. Krótka chwila w życiu każdego z nas poświęcona drugiemu człowiekowi.*

II. *Fontanna*

Układanie przez artystkę Katarzynę Zabłocką kompozycji z wykorzystaniem kamieni w nieczynnym basenie fontanny, w której do dziś znajdują się fragmenty potłuczonych macew. Głównym celem pracy był artystyczny komentarz do problemu kondycji tolerancji. W subtelny sposób za pomocą realizacji przypomniano o następstwach braku szacunku do drugiego człowieka.

III. *Tolerancja...?!*

Młodzież klęcząc w parkowej alei białymi prześcieradłami ścierała z bulwaru krew - zastąpioną czerwoną substancją używaną w teatrach. Milcząco i z pokorą wykonywała tę czynność w kilku miejscach jednocześnie, pomiędzy spacerującymi przechodniami. W niedalekiej odległości, w różnych punktach parku stały młode osoby z zaklejonymi taśmą ustami, trzymając przed sobą kartki z napisem: *Tolerancja...?!.*

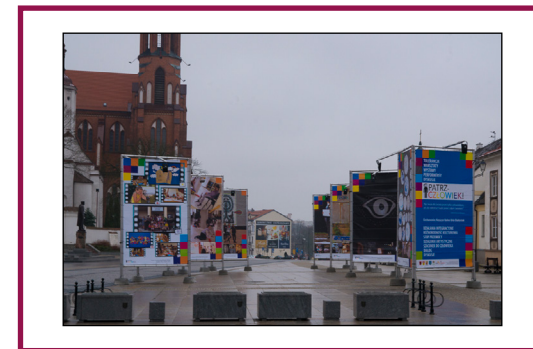
PODSUMOWANIE

O odbyło się w Białymstoku 16 listopada 2013 roku w Międzynarodowym Dniu Tolerancji. W Centrum miasta, na Rynku Kościuszki otwarta została uroczyste wielkoformatowa wystawa pt. *Patrz - Człowiek!* Wystawa i towarzyszący jej folder dokumentowały działania projektowe w poszczególnych miejscowościach. Hasłem wystawy były słowa Gabriela

Garcii Marqueza: *Być może dla świata jesteś tylko człowiekiem, ale dla niektórych ludzi jesteś całym światem.* W tym samym dniu odbyło się spotkanie, na którym zaprezentowano działania związane z projektem. Zakończeniem spotkania było wygłoszenie referatu pt. *Kim jest człowiek* przez prof. Tadeusza Gadacza.

W najbliższych planach Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego jest wymiana doświadczeń w zakresie prowadzonych działań edukacyjnych i kulturowych z organizacjami i instytucjami w sąsiednich krajach - Białorusi i Litwie. Współpraca tego rodzaju może przynieść wzajemne korzyści i poprawę w relacjach z mniejszościami narodowymi zamieszkującymi nasze kraje.

Jesteśmy pewne, że realizowany projekt - a w jego ramach różnorodne zajęcia, warsztaty przeprowadzone przez przygotowane edukatorki i edukatorów, intelektualny wysiłek włożony w prace literackie, plastyczne, performatywne - przyczynił się zarówno do wzrostu świadomości mieszkanki i mieszkańców województwa jak i poprawy wizerunku regionu. Realizacja projektu mogła również wpłynąć na wyłonienie liderki i liderów działalności edukacyjnej w społecznościach lokalnych i umożliwienie im zdobywania kompetencji kulturowych we współpracy z partnerkami i partnerami z Białorusi i Litwy. **Naszym zdaniem tylko poprzez edukację i dialog możemy starać się zmienić świat na lepsze.**

Osoby realizujące projekt:

- **Białystok:** nauczycielki i nauczyciele oraz uczennice i uczniowie Liceum Plastycznego w Supraślu,
- **Ciechanowiec:** dyrektorka Mirosława Chojnowska oraz edukatorka Katarzyna Niziołek i edukator Michał Stankiewicz z Ciechanowieckiego Ośrodka Kultury i Sportu,
- **Knyszyn:** dyrektorka Jadwiga Konopko oraz edukatorki Agnieszka Waszczeniuk i Katarzyna Zabłocka z Knyszyńskiego Ośrodka Kultur,
- **Kolno:** dyrektorka Beata Alina Orzolek oraz edukatorki Julita Charytoniuk i Małgorzata Józefowicz z Kolneńskiego Ośrodka Kultury i Sportu,
- **Orla:** dyrektorka Anna Niesteruk oraz edukatorka Monika Bania i edukator Kacper Pawluk z Gminnego Ośrodka Kultury.

Finansowanie:

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Matronat/patronat medialny:

- Gazeta Wyborcza
- TVP Białystok
- Wrota Podlasia.

Koordynatorki projektu:

- Edyta Jurkiewicz
- Katarzyna Kłoczko-Arent
- Maria Szyszko

KONTAKT:

Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego
dk.sekretariat@wrotapodlasia.pl

Katarzyna Siwerska

MIESZKAM W BIAŁYMSTOKU

Jest to projekt warsztatów teatralnych z udziałem młodzieży czeczeńskiej i polskiej. Grupa młodych osób wspólnymi siłami przygotowała spektakl pt. *Import/Export* oparty na osobistych historiach opowiedzianych przez uchodźczynie/uchodźców. Młode Czeczenki i Czeczeni opowiadały i opowiadali o doświadczeniu porzucenia domu z powodu przymusowej emigracji, o dorastaniu w nowym środowisku i o tęsknocie za Czeczenią. Dla młodych białostoczanek, tych z długą tradycją mieszkania w Białymstoku, to snucie refleksji o pustce pozostawionej po wyjeździe przyjaciół czeczeńskich, które i którzy w większości są wciąż w drodze do swojej ziemi obiecanej.

GLÓWNE CELE

- budowanie porozumienia między zantagonizowaną młodzieżą,
- ułatwienie dostępu do kultury młodzieży czeczeńskiej,
- nauka literackiego języka polskiego.

Spektakl pozwolił podzielić się trudnym doświadczeniem uchodźczynom i uchodźcom z osobami mieszkającymi w Białymstoku i Polsce. Przyczynił się do kształtowania postaw zrozumienia akceptacji *Innego* zarówno w środowisku lokalnym np. szkoła i grupa rówieśnicza, jak i w województwie podlaskim. Podlasie mimo tradycji wielokulturowości miało w ostatnim czasie wiele problemów związanych z atakami na cudzoziemki i cudzoziemców, których zarówno sprawcami jak i ofiarami są młodzi ludzie.

GRUPA DOCELOWA

- osoby mieszkające w Białymstoku w tym emigrantki i emigranci oraz uchodźczynie i uchodźcy,
- młodzież szkolna, studentki i studenci, nauczycielki i nauczyciele, wykładowczynie i wykładowcy akademicki,
- publiczność Białostockiego Teatru Lalek,
- urzędniczki i urzędnicy mający w swojej pracy kontakt z uchodźcami, np. z Ośrodków Pomocy Społecznej czy Zarządów Mienia Komunalnego, Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego, Urzędu Miejskiego, policji,
- organizacje zajmujące się współpracą z cudzoziemkami i cudzoziemcami, za pomocą filmu dokumentalnego, który powstał podczas projektu,

- ważną grupą, do której chcieliśmy i chcieliśmy dotrzeć były osoby pracujące w Straży Granicznej oraz w Ośrodkach Przejściowych dla cudzożemki i cudzożemców.

ZREALIZOWANE DZIAŁANIA

W wyniku przeprowadzenia warsztatów literackich, aktorskich, muzycznych, scenograficznych udało się stworzyć spektakl teatralny pt. *Import/Export*. Scenariusz jest oparty o autentyczne historie

młodych uchodźczyń i uchodźców z Czeczenii. Na scenie sami opowiadają swoje historie, dzięki czemu wszystko jest autentyczne. Historie były zbierane przez polskie uczestniczki projektu, które odwiedzały Czeczenki i Czeczenów w ich domach. Podczas projektu powstawał film dokumentalny pt. *Khamelesz* (w jęz. czeczeńskim *rozmowa*).

ZASIĘG I REZULTATY

Spektakl *Import/Export* miał swoją premierę 30 czerwca 2013 roku w Białostockim Teatrze Lalek. Pod koniec listopada 2013 roku w BTL odbyły się cztery kolejne spektakle.

Film *Khamelesz* do tej pory był prezentowany na:

- festiwalu *Inny Wymiar. Wschód Kultury* w kawiarni Fama,
- sympozjum *Różnorodność - sprawdzam!* organizowanej przez Stowarzyszenie na Rzecz Kultury i Dialogu 9/12 na Instytucie Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku,
- spotkaniu dotyczącym programu *Równe Szanse* w Fundacji im. Stefana Batorego w Warszawie.

Zadanie zostało dofinansowane z:

- budżetu Miasta Białegostoku
- Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

LINK:

Stowarzyszenie Edukacji Kulturalnej Widok

widok.org.pl

Anna Dąbrowska

WYCIECZKI PO WIELOKULTUROWEJ LUBELSZCZYŹNIE WYPRAWKI

Zazwyczaj celem wyjazdów kulturalnych dzieci szkolnych jest muzeum, kino albo teatr, nagromadzenie zabytków w dużym mieście. To ostatnie jest ważne. Punktem centralnym zwłaszcza dla młodszych uczestniczek i uczestników jest wizyta w świecie hamburgerów, gdzie zasobność portfela mierzy się długością frytek, a plastikowa zabawka jest nośnikiem dziecięcych wspomnień, opowiadanych rodzicom przy kolacji z użyciem słów inaczej sprofesjonalizowanych niż treści wykładane przez przewodniczki i przewodników. Czy łatwo jest zrobić opozycję?

Jeden autobus, czterdzieścioro dzieci, dwanaście godzin, ponad trzysta kilometrów opowieści z dawna i z teraz o wielokulturowej Lubelszczyźnie:

- jedziemy do wiosek, małych, zapomnianych, nieodwiedzanych miejsc,
- jemy grochówkę u strażaków lub pierogi w wiejskiej przygranicznej świetlicy,

- a gadżety zrobimy sobie same i sami,
- pokażemy wam *Inne*, ale to wy nam o tym opowiecie, my tylko zbierzemy wasze słowa w garść.

Wyprawka to komplet, który dostajemy na drogę. To bagaż doświadczeń, rzeczy, pomysłów, które wynosimy z domu, szkoty, podwórka, zajęć dodatkowych... To bezzwrotny podarunek. Możemy się umówić, że wyprawka to także mała wyprawa. Nasza *Wyprawka* łączy w sobie wszystkie te znaczenia.

IDEA

Wyprawka jest cyklem wycieczek dla młodzieży ze szkół wschodniej Polski, podczas których uczestniczki i uczestnicy poznają historię ich najbliższej okolicy. W tej okolicy są cerkwie greckokatolickie, prawosławne i unickie, synagogi - puste bądź zagospodarowane, monastera, cmentarze, kirkuty, mizary, bruśnieńskie krzyże, miejsca przymusowych osiedleń Romek i Romów... To czasem prowokuje do pytań.

Idea wyprawek to autorski program edukacyjny lubelskiego **Stowarzyszenia Homo Faber**. Dzięki niemu uczennice i uczniowie poznają Żydówkę i Żydów, Ukrainki i Ukraińców, Tatarki i Tatarów, Romki i Romów - ich religię, język, kulturę, a przede wszystkim ich życie tutaj, po sąsiedzku z nami. Istotnym założeniem wycieczek jest ich lokalność. Zamiast jeżdżenia do dużych ośrodków miejskich z długą listą zabytków, Homo Faber aranżuje wyprawy w obrębie najbliższej okolicy uczennic i uczniów. Zespół przewodniczek/animatorek stara się zainteresować młodych ich *środkiem świata*, rzucić nowe światło nie tylko na historię, ale na miejsce, w którym żyją.

WIELOKULTUROWOŚĆ LUBELSZCZYZNY

Na Lubelszczyźnie przez wieki mieszkali i mieszkali ludzie różnych narodowości, wyznań, języków. Tworzyły i tworzyli społeczność niejednorodną, jednak, mimo często istotnych różnic, potrafiącą wspólnie tworzyć miasta, wsie i miasteczka. II wojna światowa wraz z Zagładą Żydów zakończyła ten okres. Lata powojenne dokonały dalszych zniszczeń. Wywózki, przesiedlenia, Akcja *Wisła* sprawiły, że Polska stała się krajem niemalże monokulturowym. Przez kilkadziesiąt lat mówienie o historii Polski jako historii państwa złożonego, zróżnicowanego było sprowadzone jedynie do opisów folklorystycznych, często pełnych uproszczeń i stereotypów.

Obecnie Lubelszczyzna jest jednym z ostatnich miejsc, gdzie zachowały się jeszcze ślady wielokulturowości. Zarówno te materialne jak i te, przechowywane we wspomnieniach ostatnich żyjących świadków. Odkryć je można zwłaszcza w niewielkich, podlubelskich miasteczkach, dawnych *sztetl* oraz nadbużańskich wsiach. I tam o świcie wyruszamy. Na spotkanie.

WYPRAWKA

I. Wyjazd

Dla ekipy pięciu animatorek i jednego animatora-śpiewaka dzień zaczyna się tuż po czwartej rano... O ósmej rano jesteśmy już pod szkołą. Zaczynamy zbiórkę. Do autobusu wsiada czterdzieścioro dzieci ze szkoły podstawowej (klasy 4-6), troje opiekunek/opiekunów ze szkoły oraz pięciosobowy

zespół z Homo Faber prowadzący zajęcia. Ważne, że na *Wyprawki* zabieramy **tylko** dzieci ze szkół wiejskich, zwłaszcza tych zagrożonych zamknięciem, niedofinansowanych.

II. Cerkwie i monaster

dojedziemy, w autokarze trwają w najlepsze zabawy integracyjne, a po nich następuje wprowadzenie do prawosławia, wizyta w cerkwi i dużo pytań do księdza.

III. Cmentarze

z XVIII wieku z trójjęzycznymi nagrobkami. Frotaż (odbijanie napisów z nagrobków) i ciąg dalszy warsztatów językowych.

Pierwszym przystankiem i jednocześnie tematem jest prawosławie. W zależności od trasy odwiedzamy: cerkiew prawosławną w Hrubieszowie/ żeński Monaster w Turkowicach/ cerkiew greckokatolicką w Radrużu/ cerkiew prawosławną w Tomaszowie Lubelskim/ prawosławny Monaster św Onufrego w Jabłecznej. Zanim tam

IV. Warsztat białego śpiewu

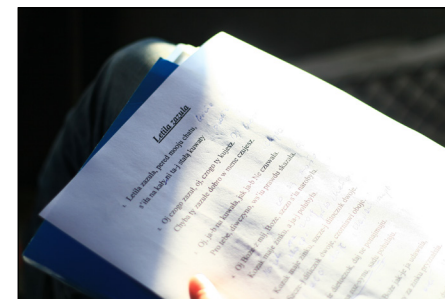
Odbywa się w szczerym polu, a prowadzony jest przez członka **Fundacji Muzyka Kresów**. Uczymy się tradycyjnej pieśni ukraińskiej. Dzieci poznają też dawną obrzędowość związaną z muzyką. Śpiew przenosi się do autokaru. Bywają grupy, które *coverują* stare pieśni - powstają w ten sposób utwory o zabarwieniu techno i hiphopowym.

V. Obiad

Ostatnio gościmy w Świeżycy w Prehoryle. Jedzeniu (zwykle partiami) pierogów towarzyszą zabawy.

VI. Opowieści

Potem jest Grabowiec gdzie 1964 zatrzymano cygańskie tabory a na Siedlisku zamieszkała rodzina Bobowiczów. Opowieściom towarzyszą reprodukcje zdjęć Andrzeja Polakowskiego. Potem Kock z historią cadyka Morgensterna/ Wielkie Oczy/ Wojstawice z historiami o szewcu Fawce/ kirkut w Lubaczowie, gdzie poznajemy symbolikę macew.

VII. Gra terenowa

Na podwieczorek jemy chałkę popijaną herbatą i dostajemy instrukcje do gry terenowej. To kulminacyjny punkt każdej wycieczki, wyczekiwany i bardzo emocjonujący. Gra toczy się o wielką stawkę - honor i ciastka - w przestrzeni Wojstawic, Wielkich Oczu,

Tomaszowa Lubelskiego. Wymaga sprawności głównie intelektualnej a przede wszystkim pracy grupowej.

VIII. Droga powrotna

W drodze powrotnej na uczestniczki i uczestników czekają jeszcze dwa zadania, pierwszym jest kliz - 20 pytań wielokrotnego wyboru z tematów poruszanych podczas *Wyprawki*. To jedyny moment, kiedy w autobusie zapada zupełna cisza. Trzy osoby, które najszybciej i najlepiej rozwiążą test, w nagrodę otrzymują koszulki z logo Wyprawek. Nauczycielki i nauczyciele donoszą, że noszone są potem z dumą. Drugie zadanie ma dość nieoczekiwany finał - na specjalnie przygotowanych kartkach pocztowych dzieciaki piszą swój adres i... kilka refleksji o *Wyprawce*, co im się najbardziej podobało. Zebrane kartki wysyłamy do nich po wycieczce. Mają wartość metaforyczną i symboliczną.

IX. Ewaluacja

Obie te metody dostarczają nam dobrego materiału do ewaluacji - z klizu wiemy, co wymaga przez nas dopracowania, co jest dla dzieciaków trudne do zrozumienia, zapamiętania; z kartek - co jest

dla nich atrakcyjne. Cały czas *Wyprawki* są poprawiane i ulepszone. Ewaluacja zwykle toczy się już w drodze powrotnej ekipy do Lublina. Mija 12 godzin pracy. Tyle zwykle trwa jedna *Wyprawka*.

ZAŁOŻENIA

I. Aktywność i doświadczenie.

Podstawowym założeniem jest edukacja przez aktywność i doświadczenie, nie ma więc mowy o biernym przyswajaniu długich wykładów przewodniczki bądź przewodnika. Taka forma pracy nie tylko pomaga utrwalać nowe wiadomości, ale rozwija także umiejętność logicznego myślenia, orientacji w terenie czy współpracy w grupie. Może też zarazić nowymi pasjami. Nie mamy też złudzeń - *Wyprawka* to *tylko* dwanaście godzin. Zbyt mało na zmianę społeczną, ale wystarczająco, aby zadać pytania - pytania, często trudne, niewygodne i nie mające jednej, prostej odpowiedzi. Atmosfera *Wyprawki* ma tylko sprzyjać, aby zakwitły i od czasu do czasu wyartykułowały się - także w przestrzeni autobusu.

II. Wielokulturowość, różnorodność i równość.

Przedsięwzięcie Homo Faber ma także wspierać proces przygotowania młodych ludzi do życia w społeczeństwie wielokulturowym, opartym na zasadach równości i różnorodności. Odwołanie się do przeszłości jest pretekstem do budowania przyszłości. Nie sposób mówić o współczesnych wyzwaniach wielokulturowych społeczeństw (którym i Polska powoli się staje) nie mając przepracowanego tematu wielokulturowej historii miasta, regionu, kraju. Jeśli w pogardzie ma się Żydówki i Żydów, jak uczyć o poszanowaniu ludności czeczeńskiej, romskiej, rosyjskiej, niemieckiej? Jak nawiązać dialog w sytuacji,

kiedy jedyne co mamy pod ręką to krzywdzące stereotypy odziedziczone po dziadkach? Staramy się odkleić od stereotypów, przelamać je faktami. Nasze warsztaty są po to, aby dostarczyć rzetelnej wiedzy o mniejszościach. Nie gotujemy ich potraw, nie urządzamy inscenizacji bitew, nie rysujemy komiksów i nie odgrywamy ról poprzebierani za *Innych* z naszych wyobrażeń. *Inni* są inni, nie są podobni do nas - nie uczymy przez analogie. Analogie bowiem skupiając się na nas, stawiają w centrum nas, nasze wartości i nasz ogląd świata. Różnic nie da się poznać poprzez analogie. Rabin nie jest odpowiednikiem księdza, a carskie wrota nie prowadzą do zakrystii. To co trudne dzieje się właśnie poza analogią, poza łatwym konstruowaniem podobieństw.

III. Pytania i refleksje.

Autokar niczym wehikuł przemierza czas, pytania o wczoraj prowokują pytania o dziś - o współczesnych *Innych*: migrantek i migrantów, reemigrantek i reemigrantów, mniejszości językowe, mniejszości seksualne, współczesne żydówki i Żydów, Romki i Romów... Tu się zadaje pytania. Wartością dodaną jest moment, w którym uczestnicy zaczynają zastanawiać się nad sobą - kim ja jestem w tym zestawieniu? Kim byli moi dziadkowie, w jakim języku mówili i do którego boga chodzili się modlić, jak nazywał się ten kościół i kogo mieli za sąsiadów? Jak dziś budować relacje z *Innymi*, tymi nowymi *Innymi*, dla których instrukcja obsługi dopiero się pisze, po obu stronach tego nowego dialogu? I to jest wielkie wyzwanie nowej edukacji o wielokulturowości. Pokazać wiele stron, dać przestrzeń na pytania, pokazać fakty i pozwolić na wyciągnięcie wniosków.

Naszym zdaniem młodzi ludzie są gotowi, aby o pewnych sprawach rozmawiać otwarcie. Dostosowanym do ich wieku językiem mówimy zatem o Holokauście, Akcji *Wisła*, przymusowym osiedlaniu Romek i Romów - o tym co najtrudniejsze.

PODSUMOWANIE

Na *Wyprawki* jeździmy od 2010 roku. Do teraz odbyło się sześć edycji. W sumie na *Wyprawki* pojechało ponad czterysta dzieci z województw lubelskiego i podkarpackiego.

Do tej pory *Wyprawki* były finansowane przez:

- Biuro Poselskie Europostanki prof. Leny Kolarskiej-Bobińskiej,
- Fundację PZU,
- 1% podatku pozyskany przez Stowarzyszenie Homo Faber.

LINK:

Stowarzyszenie Homo Faber

www.hf.org.pl

Iwona Kryczka

PROGRAM EDUKACYJNY *ALEJA PAMIĘCI.* O EDUKACJI ANTYDYSKRYMINACYJNEJ W GIMNAZJUM NR 9 W LUBLINIE

Przyjedź do Sobiboru, popatrz i zapamiętaj.

Tomasz Toivi Blatt

Musicie przekazać tą historię dalej.

Filip Białowitcz

Aleja Pamięci w Sobiborze powstała na terenie **Muzeum Byłego Hitlerowskiego Obozu Zagłady** zaledwie kilka lat temu. Jest to symboliczny pomnik ostatniej drogi, jaką przebywali więźniarki i więźniowie, nazywanej *Niebiańską Aleją*. Odarte i odarci z czci, pozbawione i pozbawieni wszystkiego, co kochały i kochali w życiu przybyły i przybyli z różnych miejsc Europy, by tutaj zakończyć swoje ziemskie bytowanie.

Idea upamiętniania osób w takich miejscach jest niepraktykowana na świecie. Tutaj powoduje, że przynajmniej te nazwiska lub puste tabliczki na kamieniach zwracają nam uwagę na fakt, że ofiary nie były bezimienne. Przeraza fakt, że tak mało przetrwało pamiątek po więźniach i obozie w Sobiborze na skutek celowej polityki okupanta. To dobrze, że przynajmniej niektórych z więźniów upamiętniono w ten sposób. Ciągłe poszukuje się nowych nazwisk i co roku przybywa nowych tabliczek.

INSPIRACJE

I. Edukacja regionalna

Od początku mojej pracy nauczycielki geografii dużą uwagę zwracałam na edukację regionalną. Było to wymuszone również programem nauczania tegoż przedmiotu, który kilka tematów przeznaczał na nauczanie o *małej Ojczyźnie*. Nauczać o Lublinie i Lubelszczyźnie i nie nauczać o jej przeszłości, a zwłaszcza o czasach II wojny światowej nie sposób. W czasie realizacji zagadnień o regionie zawsze poruszałam treści dotyczące edukacji pamięci - Szkoła Podstawowa nr 6, jej patron i jej otoczenie to oczywiście czasy powstania. Ale oprócz tego w starszych klasach szkoły podstawowej zalecane było wyjście z młodzieżą na Majdanek, a do takiego wyjścia trzeba młodzież przygotować. I wówczas okazywało się, że tylko pojedyncze osoby już tam byli, najczęściej przy jakiejś okazji związanej z edukacją. Pytani o zgodę na zajęcia rodzice sami twierdzili, że wiedzą, gdzie jest Majdanek, często przechodzą lub przejeżdżają obok, ale sami - tak się jakoś złożyło - nie zwiedzali dotąd tego miejsca. No cóż, nie jest to ulubione miejsce spacerów lublinianek i lublinian. I trudno im się dziwić, choć dziwić może taki brak w edukacji. Dlatego starałam się z każdą klasą być chociaż raz z wizytą na terenie obozu na Majdanku.

W gimnazjum zaś kolejne ważne miejsce w pobliżu szkoły, już na ulicy Lipowej - to teren byłego obozu pracy, obecnie ukochana przez uczniów Centrum Handlowe *Plaza*. Ja pamiętam jeszcze drewniane baraki, świadectwo czasów wojny. Moje uczennice i uczniowie zupełnie nie znają historii ulicy Lipowej, pytane o to miejsce, twierdzą, że był tutaj cmentarz żydowski...

II. Spotkania z ludźmi.

Bardziej systematyczne działania związane z edukacją pamięci wprowadziłam w mojej pracy po wizycie w *Ośrodku Brama Grodzka - Teatr NN*, dwanaście lat temu. To miejsce, a także spotkania tam wówczas Marta Kubiszyn i Tomasz Pietrasiewicz, a potem kolejne osoby, przekonały mnie, że pomimo trudności warto. W Teatrze NN otrzymałam także duże wsparcie, kiedy byłam atakowana przez niektóre osoby w pracy o poglądach antysemitycznych. Znamiennym niech będzie przykład, że kiedyś usłyszałam od mojej bardzo mocno religijnej koleżanki zdanie, że będę miała swój dzień. *Jaki?* - zapytałam, nie wiedząc zupełnie, o co jej chodzi. *Dzień Pamięci o Holokauście* - odpowiedziała. Wiem, że ten wstęp być może jest zbyt długi, ale chodzi o pewien kontekst, a kto pracuje w szkole potwierdzi, że to ważne. Każdego z nas kształtuje środowisko, w którym przebywa, nasiąka się jego swoistym klimatem na całe życie.

W *Ośrodku Brama Grodzka - Teatr NN* ważne było to, że mogliśmy się stać częścią działań podejmowanych przez Ośrodek, bardzo nowatorskich wówczas jak na nasze środowisko. *Brama Grodzka* to takie magiczne miejsce, które wielu urzeka, a do moich uczniów trafia poprzez inną formę przekazu wiedzy. Tutaj też poznałam wielu ciekawych ludzi - panią profesor Monikę Adamczyk-Garbowską, pana Romana Litmana oraz chyba tu właśnie spotkałam osobiście po raz pierwszy Roberta Kuwałka, który od dawna czarował mnie swoimi artykułami o historii ulic i dzielnic Lublina.

I jeszcze jedna osoba związana z Lublinem, która odcisnęła piętno na mojej pracy z zakresu edukacji pamięci - pani **Beata Kowalska**, która uświadomiła mi, jak wiele znaczy dla potomków Ocalałych budowanie ich tożsamości, odkrywanie przeszłości rodziny, a także *zmaganie* się z wojennymi losami rodziny.

III. Warsztaty edukacyjne o Sabiborze.

Pierwsza wyprawa do Sobiboru z moją rodziną to lata 90. Szczególnie mówiąc, po licznych wizytach na Majdanku, ówczesny Sobibór bardziej przemawiał do mnie świadomością faktów tego, co się w nim wydarzyło, niż oddziaływał samym miejscem. Może fakt, że znałam osobiście byłe więźniarki i więźniów Majdanka, jedną z tych osób spotykałam codziennie, a teren obozu był mi znany z licznych wizyt. No właśnie, ta świadomość i znajomość osób, które tutaj spędziły najkoszarniejsze dni swojego życia czyniła to miejsce w jakiś sposób odbieranym jako bardzo ważne. Byłam również w Bełżcu przed zmianami, ale wrażenie niezapomniane wywarło po latach wspólne przejście przez szczelinę w czasie uroczystości rocznicowych deportacji Żydówek i Żydów z Lublina i innych miejsc Lubelszczyzny w 2005 roku.

Zmiana w podejściu do Sobiboru nastąpiła w dniu 19 kwietnia 2008 roku. We Włodawie znalazłam się z grupą uczniów na zaproszenie dyrektora Marka Bema. To zaproszenie wydało mi się ciekawe z powodu możliwości obchodzenia Dnia Pamięci o Holokauście i zwalczania zbrodni przeciwko ludzkości w takim miejscu, a program tamtych uroczystości był szczególnie interesujący - na obchody zaproszone zostały wszystkie więźniarki i więźniowie Sobiboru, którym udało się uciec i co ważniejsze dotrzeć do dnia dzisiejszego. Po otrzymaniu zaproszenia zapytałam młodzież należąca do *Szkolnego Klubu Odkrywców Ścieżkami Pamięci*, czy chciałyby spędzić ten czas (soboty, dzień wolny) w takim miejscu, jak Sobibór. Znalazło się kilkanaście osób chętnych, więc dobry bodziec do dalszych działań. I tutaj z pomocą przyszedł

dr Adam Puławski z lubelskiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, który zaprosił nas do siebie na warsztaty. Miały one na celu przygotować młodych ludzi do wizyty w Sobiborze. To właściwe przygotowanie jest bardzo ważne - będąc w takim miejscu nie ma czasu na wprowadzenie do tematyki. Ta wiedza musi już być przyswojona, aby w zetknięciu się z takim miejscem móc świadomie tą wizytę przeżywać, doświadczać tego miejsca. Każdy z nas może mieć inne oczekiwania - jedni chcą po prostu zobaczyć coś, co świadczy cierpieniu, udręce setek tysięcy istnień. Inni chcą poczuć tą moc, bo niewątpliwie takie miejsca mają moc oddziaływania na przybysza. Może wydaje się, że w czasie takiej wizyty łatwiej zrozumieć, czym był Holokaust. O wydarzeniach powstania w Sobiborze nakręcono również film, ale zupełnie innym doświadczeniem jest go obejrzeć, a innym być w nim.

W czasie wspomnianych warsztatów dr Puławski opowiadał młodzieży o wydarzeniach *Aktion Reinhard*, o tym, czy był obóz zagłady i czym różnił się od obozu koncentracyjnego. Myślę, że to rozróżnienie jest ważne, a często oba pojęcia bywają mylone w mediach albo stosowane zamiennie w odniesieniu do obozów koncentracyjnych, co jest błędne, wręcz niebezpieczne dla zrozumienia ideologii faszystowskiej wśród ludzi nie zajmujących się tą tematyką. Jego wypowiedź ilustrowana była zdjęciami i planem obozu. Pracowałyśmy i pracowaliśmy również w grupach, aby młodzież mogła zastanowić się i dać odpowiedź na słynne trzy pytania - przytaczam za Robertem Szuchtą:

- Dlaczego to było możliwe?
- Jak do tego doszło?
- Co możemy zrobić, aby się to nigdy nie powtórzyło?

Obejrzeliśmy jeszcze fragment filmu *Ucieczka z Sobiboru*, tłumacząc młodzieży, że właśnie wtedy, kiedy były warsztaty, były więźniarki i więźniowie obozu są w nim na uroczystościach. My wybierałyśmy i wybieraliśmy się do Sobiboru następnego dnia.

IV. Stacje: Włodawa, Orchówek i Sobibór.

Tak przygotowane wyruszyliśmy i wyruszyliśmy do Włodawy, by stąd przebyć trasę deportacji Żydówek i Żydów włodawskich. W muzeum po raz pierwszy nastąpiło spotkanie przedstawicielek i przedstawicieli *Fundacji Stichting Sobibor* z Holandii. Byli to w większości starsi ludzie, nawet jedna pani na wózku inwalidzkim. Wędrówkę rozpoczęliśmy i rozpoczęliśmy razem z nimi - stadion we Włodawie, rampa kolejowa w Orchówku na terenie byłego obozu. Pamiętam, że gdy wszystkie relacje były tłumaczone z holenderskiego na język angielski i specjalnie dla nas na język polski, to w Orchówku nie tłumaczono ich ze względu na udział w naszej wyprawie mojej dziesięcioletniej wówczas córki i jej przyjaciółki. Dziewczęta, wówczas uczennice SP, nie brały udziału w warsztatach w IPN, ale opowiadałam im, gdzie wybieramy się w sobotę i bardzo chciały jechać z nami. Gdy dotarliśmy i dotarliśmy do *Alei Pamięci* nasze spotkanie nabrało innego wymiaru. Nasi znajome i znajomi z Holandii zaproponowały i zaproponowali nam, że wspólnie z nami wejdą do Alei Pamięci i razem z uczniami odwiedzą swoje miejsca upamiętnienia. I tak się stało, każda i każdy z nich zabrali ze sobą w *podróż* dwie lub trzy osoby. Od tej pory językiem rozmowy był język angielski, ale nasi uczniowie uczą się go od szkoły podstawowej, więc nie było większych problemów ze zrozumieniem treści opowiadania. Większym problemem były emocje, które pojawiły się wraz z opowieściami. Te bardzo osobiste relacje spowodowały, że każdy z nas miał oczy mokre od łez i nie ukrywał tego. Teraz Sobibór nabrał dla każdego z nas wymiaru bardziej osobistego, liczby ofiar stały się konkretnymi postaciami rodziców, rodzeństwa, dziadków tych starszych już ludzi. Przy okazji opowiadali o tym, w jakich warunkach im udało się przeżyć wojnę.

Utkwiły mi głęboko dwie opowieści, starszego pana, który czule obejmował swoją żonę i opowiadał chłopcom: *Ja miałem wówczas dwa lata, a mój brat cztery. Przeżyliśmy wojnę ukrywając się. Ale nasi rodzice nie mieli tyle szczęścia, przyjechali do Sobiboru...* Po czym wskazał na kamień poświęcony pamięci jego rodziców.

Druga opowieść pani Jetje Manheim dotyczyła małej dziewczynki Selly. To romantyczna historia poszukiwań po wojnie jej kolegi, z którym spotykała się codziennie w tramwaju. Patrząc na tabliczkę zrozumiałam, że owa Selly była tylko rok starsza od mojej córki i jej przyjaciółki. Nic dziwnego, że takich okolicznościach obiecałyśmy i obiecaliśmy sobie powracać tutaj co roku w tym szczególnym dniu.

PROGRAM EDUKACYJNY ALEJA PAMIĘCI

Po powrocie do Lublina, pełna tych przeżyć napisałam projekt zatytułowany *Aleja Pamięci*. Projekt nie odpowiadałby moim intencjom działań długofalowych i zmieniłam nazwę na *Program edukacyjny - Aleja Pamięci*. Program skierowany jest do młodzieży gimnazjalnej, realizuję go w obu szkołach, w których pracuję, tj. w Gimnazjum nr 9 oraz w Społecznym Gimnazjum im. S. F. Klonowica w Lublinie. Uczennice i uczniowie obu szkół uczestniczą w podejmowanych działaniach. Razem w dniu 19 kwietnia wyruszamy do Włodawy, Orchówka, Sobiboru.

Cel główny:

- wszechstronny rozwój uczennicy i ucznia, poszerzenie wiedzy na temat historii regionu i Europy, a nawet świata, w tym zwrócenie uwagi szczególnej na czasy II wojny światowej.

Cele szczegółowe:

- przywrócenie pamięci o obecności obywaterek i obywateli II Rzeczypospolitej, w tym ludności żydowskiej, tak obecnej na terenach dawnej Lubelszczyzny,
- osobisty kontakt z osobami, które były świadkiniami i świadkami wydarzeń w Sobiborze lub przechowują pamięć o nich,
- pielęgnowanie pamięci o wydarzeniach z Sobiboru,

- poszukiwanie informacji na temat wydarzeń związanych z Zagładą,
- kształtowanie postaw otwartości i tolerancji,
- kontakt międzypokoleniowy, międzynarodowy.

Zakładane rezultaty:

Dzięki realizacji programu moje wychowanki i wychowankowie poszerzają wiedzę na temat II wojny światowej i czasów Zagłady. Stają się tymi, którzy przechowują pamięć o tych wydarzeniach. Kształtowane są umiejętności: poszukiwania i selekcji informacji, współpracy w zespole, posługiwania się językiem obcym - język angielski w kontaktach z osobami należącymi do Fundacji Stichting Sobibor. Kształtowane są postawy tolerancji, szacunku dla drugiego człowieka. Ważną kwestią są również prawa człowieka i prawa dziecka. Wierzę, że uczestnicząc w programie uczennice i uczniowie negatywnie postrzegają wszelkie działania mające na celu poniżanie i napiętnowanie innych osób itp. Zdają sobie sprawę z tego, do jakich skutków może takie działanie doprowadzić. Mam nadzieję, że rozumieją prawdę o tym, że życie jest wartością najwyższą i trzeba chronić je w każdy możliwy sposób.

Działania:

- działania przygotowawcze: opracowanie co roku planu działań włącznie z wizytą w Sobiborze,
- działania badawcze: gromadzenie wiadomości o II wojnie światowej i Holokauście, o osobach związanych z Sobiborem,
- warsztaty i seminarium: przeprowadzone w Instytucie Pamięci Narodowej, w Zakładzie Historii i Kultury Żydów Polskich Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, w szkole, mające przygotowanie merytoryczne do wyjazdu, zwłaszcza po zmianie podstawy programowej,
- praca terenowa: poszukiwanie informacji w miejscach związanych z Zagładą na terenie województwa lubelskiego,

- obchody Dnia Holokaustu: wyjazd do Sobiboru w dniu 19 kwietnia, spotkania z młodzieżą z Włodawy, która dołączyła do nas w kolejnych latach, z członkami Fundacji Stichting Sobibor, z pracownikami Muzeum,
- informacja zwrotna od uczestniczek i uczestników wyjazdu na zakończenie.

Sposób oceny rezultatów programu:

- ankiety wśród uczestniczek i uczestników,
- ewaluacja na zakończenie każdego roku działań (koordynatorka oraz uczennice i uczniowie, zaangażowani w realizację programu).
- Partnerki/ partnerzy w realizacji programu:
- Fundacja Stichting Sobibor,
- Państwowe Muzeum na Majdanku,
- Stowarzyszenie Upamiętniania Sobiboru,
- Muzeum we Włodawie i jego oddział w Sobiborze.

PROGRAM C.D.

I. Rok 2008/2009

Był przygotowaniem do wyjazdu na kolejne warsztaty w IPN. Tym razem więcej czasu zostało poświęconej na pracę samodzielną uczennic i uczniów. Ponieważ ze strony holenderskiej padła propozycja poszukania, przygotowania informacji i zgłoszenia jednej osoby do upamiętnienia, poprosiliśmy dr. Puławskiego o zwrócenie większej uwagi podczas wykładu na wydarzenia związane z powstaniem w Sobiborze i postaciami Leona Feldhendlera oraz Saszy Peczor-skiego. Ze zdobytą wiedzą wyruszyliśmy i wyruszyliśmy do Sobiboru, na kolejną wizytę i nowe refleksje na temat życia i hierarchii wartości.

II. Rok 2009/2010

Seminarium Historyczne

Rozpoczęliśmy od przygotowań do Seminarium Historycznego, które odbyło się na Wydziale Humanistycznym UMCS - gospodarzem spotkania był tym razem dr Adam Kopciowski z Zakładu Kultury i Historii Żydów. Młodzież gimnazjalna przygotowała referaty i prezentację na temat obozu w Sobiborze i powstania. Dr Kopciowski opowiadał o postaci Leona Feldhendlera i pracach badawczych. Dyskusję rozpoczęto od słynnego cytatu: *Kiedy znajdą odpowiednie warunki każdy może zostać bestią lub bohaterem*. Uważałam, że może ona przynieść wiele cennego w związku z aspektem wychowawczym, uczniowie na początku wstydzili się zabierać głos w dyskusji, więc poprosiłam o wypowiedź moich kolegów. I wtedy, zamiast odnieść się do historii, panowie skupili się na tym, że bardzo kochają swoje żony i nie chcieliby narażać ich na konsekwencje i kary, jakie groziły po udzielaniu pomocy Żydówkom i Żydom. A miała to być bardziej rozmowa uniwersalna, nie ośmieliłabym się zapytać kogokolwiek, jak zachowałby się w takiej sytuacji, tym bardziej, że nie wiem, jakie byłyby moje własne reakcje. Nikt nie jest w stanie przewidzieć swoich zachowań w sytuacji zagrożenia, w takich czasach, jakimi były lata II wojny światowej czy okupacji. Nie mamy prawa oceniać tych, które i którzy odmawiali i odmawiali pomocy. O wiele prostsza, wydaje się, ocena postępowania tych, które i którzy donosiły i donosili czy szantażowali innych. Z drugiej strony uniwersalizm tego zdania można odnieść do miliona przypadków, nie tylko do kwestii Holokaustu. I o to mi chodziło - o pewne prawdy uniwersalne. Pamiętam podsumowanie pana dra Kopciowskiego, że gdyby wszyscy tylko kochali swoje żony i nic więcej nie czynili dla bliźnich, nie byłoby Sprawiedliwych.

Upamiętnienie Taulby i Leona Feldhendlerów. Po seminarium napisany został wniosek o upamiętnienie Leona Feldhendlera do Fundacji Stichting Sobibor, do którego dołączyliśmy i dołączyliśmy nasze

wyniki pracy i jego życiorys. Na odpowiedź przyszło nam długo czekać. Odpowiedź była negatywna - *postać Leona Feldhendlera nie może zostać upamiętniona z powodów formalnych - Leon Feldhendler nie zginął w Sobiborze*. To oczywiście prawda i rozumieliśmy i rozumieliśmy stronę formalną, ale nie oznacza to, że moim uczennicom i uczniom było przykro. I wtedy myśl - *Leon nie zginął, ale przecież w Sobiborze stracił rodzinę - żona i syn, szwagier i inni*. Dlatego napisaliśmy i napisaliśmy wniosek o upamiętnienie jego pierwszej żony - Tautby Feldhendler. I na to wyrażono zgodę, a na tabliczce dopisano ważne dla nas zdanie - informację o tym, kim był mąż Tautby - jeden z przywódców powstania w Sobiborze. 19 kwietnia zaplanowaliśmy i zaplanowaliśmy, wspólnie z osobami z Fundacji Stichting Sobibor, dokonać symbolicznego odstonięcia tabliczki, ale komplikacje lotnicze z powodu wybuch wulkanu uniemożliwiły im przylot. Nam udało się być po raz trzeci w dniu 19 kwietnia na miejscu. Do spotkania doszło w maju. Była to dla nas ważna uroczystość - od tej pory mamy swoje upamiętnienie, swój kamień-pomnik w Alei Pamięci.

III. Rok 2010/2011

We wrześniu młodzież spotkała się z *Ocalonym*, panem **Tomaszem Blattem**, który gościł w naszej szkole. Dla nich to spotkanie miało inny wymiar - poznały i poznali osobę, która była więźniem Sobiboru, która od tylu lat mówi o tym miejscu i o swoich przeżyciach. To relacja *Ocalonego*, który pomimo swego wieku bardzo dobrze pamięta wydarzenia II wojny światowej i mówi o nich w sposób prosty, wydawać by się mogło, że bez emocji, bardzo konkretnie. W grudniu zostało zorganizowane spotkanie ze *Sprawiedliwą*, podczas którego toczyła się rozmowa o motywach, jakimi kierowała się ona i jej bliscy, udzielając pomocy Żydówkom i Żydom. W szkole odbyły się warsztaty. Zostałam zdopingowana przez moją klasę, czas był nieszczerólny z powodu egzaminów gimnazjalnych, aby dzień po nich wyruszyć trasą Leona Feldhendlera - od miejsca jego urodzenia Turobiny, poprzez Żółkiewkę,

Majdan Stary, Izbicę. 19 kwietnia miał być Sobibór, a w czerwcu kontynuacja lubelskiego etapu życia - ulica Kowalska, Złota, Nowy Cmentarz przy Ulicy Walecznych. We wsi Majdan Stary, gdzie ukrywał się po ucieczce, dotarliśmy i dotarliśmy do wnuczki mężczyzny, który ukrywał Leona Feldhendlera. Wnioski z wyprawy (jej pierwszej części) zostały przeczytane naszym znajomych z Fundacji Stichting Sobibor w dniu 19 kwietnia. To w nich zawarłyśmy i zawarłyśmy zdumienie nad pamięcią, a raczej niepamięcią następnych pokoleń. Zdumienie nasze wywołał fakt zaorania cmentarza żydowskiego i zamienienia go na pole uprawne czy wyburzenia domu modlitwy. Stare macewy rzucone gdzieś na boku niszczały jeszcze bardziej, a właściwie zmieniły w tajemniczych okolicznościach miejsce, bo z każdym rokiem ich ubywało...

IV. Lata 2011-2012 i 2012-2013

To kolejne dwa wyjazdy w dniu 19 kwietnia do Włodawy i Sobiboru. W przygotowaniu seminarium i wyjazdu pomagały nowe osoby. Nasza praca skupiła się na przygotowaniu książeczek o Heniu Żytomirskim i Leonie Feldhendlerze, które wręczyłyśmy i wręczyliśmy naszym przyjaciółom z *Teatru NN* i Fundacji *Stichting Sobibor*. Ostatnio otrzymaliśmy wiadomość o tym, że zaszły zmiany w składzie zarządu Fundacji i odeszły z niej z powodu nadmiaru pracy (jako wolontariat) znane nam osoby, ale mamy nadzieję, że nadal nasze spotkania będą kontynuowane.

W tym roku wybrałyśmy i wybraliśmy się do Sobiboru 14 października w 70-tą rocznicę buntu. Było wiele ważnych osobistości, w tym Prezydent RP. Dla mnie najważniejsi byli *Ocaleni* - Tomasz Toivi Blatt i Filip Białowicz. Obaj urodzeni w Izbicy - małym żydowskim miasteczku Lubelszczyzny, które tak niewiele chce pamiętać o swojej przeszłości. Oraz córka Saszy Peczerskiego. To ich dzień, a my chcemy go dzielić z nimi. Pomimo tego, że jest to dzień wolny od zajęć dydaktycznych, nie miałam problemu z chętnymi na wyjazd.

V. Refleksje

Może komuś wydać się dziwne, że tyle pracy poświęcamy na poznanie wydarzeń, osób związanych z Sobiborem. Niektórzy pytają dlaczego Sobibór, a nie Majdanek? *Blżej, łatwiej* - sugerują. Nie potrafię odpowiedzieć, ale coś jest w tym, że chcemy tam wracać. Wyjazdy łączą młodych ludzi: w tym roku we wrześniu, w pierwszej klasie II LO w Lublinie jedna osoba podeszła do drugiej i zapytała: *Stuchaj, czy my się nie znamy z Sobiboru?* Uważam, że dobrze, że w ogóle staramy się nasze życie wypełnić także tymi treściami, które nie są ani łatwe, ani przyjemne. Przynajmniej raz w roku możemy zatrzymać się na chwilę, zwolnić i pomyśleć nad sensem życia, nad tym, co w nim naprawdę jest istotne. Oraz nad tymi, których życie zatrzymało się w tym miejscu...

Cieszę się, że podczas lat mojej pracy bardzo dużo zmienia się w podejściu do edukacji pamięci. Przybywa nowych publikacji, organizowanych jest coraz więcej konferencji, szkoleń dla nauczycielek i nauczycieli zajmujących się tą tematyką, pojawiają się również nowe filmy i programy multimedialne.

Znając nową podstawę programową historii wiem, że nie ma w niej miejsca na podejmowane przeze mnie kwestie w gimnazjum, ale nie można o nich nie nauczać - to nauka o prawach (a raczej łamaniu tychże) człowieka i prawach dziecka. To nauka o najważniejszych wartościach w życiu człowieka. To nauka o tym, jak pomimo wielu przeciwności można zachować twarz człowieka prawego. Dlatego niech nikt nie tłumaczy się tym, że nie ma na to czasu. Na ważne sprawy zawsze można znaleźć czas, kosztem tych mniej istotnych.

EDUKACJA ANTYDYSKRYMINACYJNA

Edukacja pamięci to nie jedyna część zajęć, na których zajmujemy się sprawami praw człowieka i działaniami antydyskryminacyjnymi.

I. Warsztaty antydyskryminacyjne dla uczniów klas III

Lublin i Białystok wiele łączy. Oba miasta *ściany Wschodniej* położone są w miejscu styku wielu kultur, a przede wszystkim Wschodu i Zachodu. Mamy podobne problemy, w tym z akceptacją różnorodności. Jak zrobić, co robić, aby nie było kolejnych aktów napaści na *Obcych* lub - jak w przypadku mojego miasta - na tych, którzy zawodowo zajmują się tą tematyką? **Przede wszystkim edukować młodych ludzi.** Co roku w klasach III gimnazjum po zakończeniu materiału z podstawy programowej, organizuję lekcje i warsztaty dotyczące wielokulturowości miasta i regionu. I już na pierwszym spotkaniu właśnie antydyskryminacyjnym wysłuchuje różnych *ciekawostek* o ludziach z innych kultur i religii. Bardzo często młodzież nie miała możliwości ich spotkać, ale opowiadali im o nich ich dziadkowie, rzadziej rodzice. Stereotypy są mocno wdrukowane w ich umysły, przyjęte bez refleksji. Zawita historia, zwłaszcza okres międzywojenny, II wojny światowej i okupacji sprawiły, że często rodziny poniosły duże straty, w tym materialne (choć znam przypadki i takich, którzy w tym okresie *dorobili się* szybko) i to przekłada się na postrzeganie owych *Innych*. Kiedy zaczynamy dyskutować, przyznają rację, że każdy ma takie same prawa, zaczynają myśleć o tym problemie w tym kontekście. Poza tym łatwiej mi wtedy zapytać: *Czy nie dyskryminujesz?*

Problem jest również z postrzeganiem ludzi z niepełnosprawnościami. Nasze gimnazjum uczestniczyło w projekcie jednej z fundacji, który polegał, że na początku uczennice i uczniowie wypełniały i wypełniali ankietę dotyczącą postrzegania osób z niepełnosprawnością, potem odbyło się spotkanie z osobą niepełnosprawną i ponowna ankieta. Młodzież działa wolontaryjnie - pracuje z dziećmi z zespołem Downa i niepełnosprawnością ruchową. W obwodzie naszej szkoły znajduje się **Ośrodek Benjamin**.

II. Wielokulturowy Lublin

Festiwal *Lublin Wielokulturowy* to dzieło Centrum Kultury w Lublinie. Dotychczas miał kilka edycji. Nasze działania w ramach festiwalu to zorganizowanie gry miejskiej dla młodzieży gimnazjalnej pod takim samym tytułem. Przez dwa dni drużyny ze szkół odwiedzały siedziby wybranych kultur czy miejsca modlitw różnych religii. W każdym punkcie trzeba było uzupełnić kartę pracy. To był intensywny spacer, ale zarazem dużo satysfakcji dla osób uczestniczących. Poza tym młodzież w kolejnych edycjach występowała jako osoby opowiadające i pomagające w programie w jesiwie (szkoła talmudyczna). W ubiegłym roku ukazała się publikacja *W wielokulturowym tyglu*, zawierająca informacje o tych kulturach, które uczestniczą w festiwalu, a ponadto scenariusze zajęć.

III. Szkoła Współpracy Polsko-Ukraińskiej

Szkoła Współpracy Polsko-Ukraińskiej powstała jako efekt naszych zainteresowań i wyjazdów na Ukrainę. Mamy tam już cztery partnerskie szkoły - dwie w Użgorodzie na Zakarpaciu i dwie na Wołyniu - w Majakach koło Łucka i w Beresteczku. Zorganizowałyśmy i zorganizowaliśmy dwa lata temu Dni Partnerstwa Polsko-Ukraińskiego pod patronatem Prezydenta Miasta Lublin i Marszałka Sejmiku. Nasza działalność to również współpraca ze środowiskiem ukraińskim Lublina - **Towarzystwem Ukraińskim**, gminami wyznaniowymi, Fundacją, a także dawnym **Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów**, działające teraz jako jednostka UMCS. Uczestniczymy w obchodach świąt, samodzielnie udało się nam zorganizować seminarium w rocznicę wybuchu w Czarnobylu oraz przedstawienie z okazji rocznicy Tarasa Szewczenki. Młodzież uczyła się podstaw języka ukraińskiego, a w tym roku naukę zaczniemy w październiku. Pomaga nam obecnie wolontariusz i stypendysta **Fundacji im. Jana Pawła II**. Jesteśmy współorganizatorami konkursu *Ukraina - terra (in) cognita* dla lubelskiej młodzieży. III edycję konkursu przygotowujemy na początku listopada - jest to działanie w ramach **Festiwalu Ukraina w Centrum Lublina**.

IV. Kampania 16 Dni Akcji Przeciwko Przemocy ze Względu na Płeć 2010

Były to oddzielne zajęcia dla dziewcząt. O akcji poinformowałyśmy pedagogkę, plakaty przygotowane przez jedną z uczennic wywieszono były na korytarzu szkolnym. Po godzinie wychowawczej dziewczęta poprosiły, aby takie same zajęcia przeprowadzić za tydzień dla ich kolegów. W tym roku w listopadzie te same zajęcia będą przeprowadzone dla mojej nowej klasy. Chciałam powiedzieć, że plakaty nie wzbudziły zainteresowania starszej części szkoły. Usłyszałam, że wśród znajomych mojej koleżanki nikt nie stosuje przemocy wobec kobiet, co było nieprawdą. W społeczeństwie przemoc wobec kobiet to nadal temat tabu. Tutaj słowa uznania dla działalności **Fundacji Autonomia** - jej kalendarza o prawach człowieka, filmów: *Niebieskoocy* i dwa o tematyce genderowej *Maska twardziela* oraz *Jak nas delikatnie zabijają*.

V. Dzień Uchodźcy 20 czerwca 2013 roku

Nową wartością w naszej szkole są migranci i uchodźcy. Mamy uchodźcę z Syrii, z Czeczenii i Armenii. W ubiegłym roku zorganizowałam w czasie lekcji geografii w klasach spotkania o państwach, skąd pochodzą. W dniu 20 czerwca odbyły się warsztaty o uchodźcach. Moi uchodźcy na reszcie zabłysnęli w szkole. To oni byli w centrum zainteresowań koleżanek i kolegów, na reszcie mogli opowiedzieć o tym, co stanowi dla nich problem (np. pomimo 8-letniego pobytu w Polsce nie czytają ze zrozumieniem). W tym roku w grudniu organizujemy Dzień Migranta, a na razie w klasach I będą lekcje o Ukrainie i Kanadzie - stąd pochodzą nasi nowi uczniowie.

VI. Edukacja globalna

Nadzieją na lepsze zmiany jest **edukacja globalna**. Do jej obszarów zainteresowań należą między innymi konflikty, prawa człowieka i ich łamanie na świecie oraz globalizacja. W ramach projektu *Jeden*

świat - kluby filmowe mój uczeń uczestniczył w międzynarodowej konferencji młodzieżowej w Pradze poświęconej dyskryminacji. Rozmawiano m.in. o grupach dyskryminowanych - Romkach i Romach, osobach z niepełnosprawnością.

PODSUMOWANIE

W każdej szkole jest miejsce na edukację antydyskryminacyjną. Ważne, by nauczycielki i nauczyciele rozumieli potrzebę włączania jej na swoich zajęciach. Oprócz lekcji wiedzy o społeczeństwie, historii czy geografii, gdzie treści związane z edukacją antydyskryminacyjną występują, są jeszcze godziny wychowawcze i zajęcia dodatkowe. Dobrze by było starać się o wprowadzenie zapisu o konieczności realizacji tych treści właśnie na godzinach wychowawczych. Być może przydałoby się stworzenie małego poradnika czy gotowych scenariuszy zajęć. Ważne, by uzyskać poparcie Ministerstwa Edukacji Narodowej. Wiem, że publikacje o edukacji antydyskryminacyjnej są dostępne na rynku, sama mam kilka w biblioteczkę. Szykuje się wydanie nowej wersji *Kompasu*.

LINKI:

Gimnazjum nr 9 w Lublinie - *Aleja Pamięci*
www.gimnazjum9.lublin.pl/aleja_pamieci.html

Ośrodek *Brama Grodzka - Teatr NN*
teatrnn.pl

Adriana Bielicka

EDUKACJA POPRZEZ WIELOKULTUROWOŚĆ - MUZYKA CYGAŃSKA

KONSPEKT

- I. Temat: *Edukacja poprzez wielokulturowość - muzyka cygańska*
- II. Typ lekcji: wprowadzająca
- III. Cele lekcji:
Poznawczy:
  - zapoznanie z kulturą romską,
  - zapoznanie z tradycjami muzycznymi w świecie Romek i Romów,
  - zapoznanie z tradycyjną piosenką romską *Nane cocha*,
  - zapoznanie z elementami tańca romskiego.

Kształcący:

- umiejętność wykonania piosenki romskiej,
- umiejętność tańca do muzyki romskiej z tradycyjnymi chustami romskimi z monetkami,
- wykonanie piosenki z instrumentami Orffa: klawesyn, marakasy, bębenki, tamburyna,
- rozwijanie zdolności tanecznych,
- wyrabianie umiejętności improwizacji,
- wyrabianie sprawności ruchowej.

Wychowawczy:

- nauka akceptacji osób innej narodowości,
- praca w grupie,
- skupienie uwagi na działaniu.

IV. Metody prowadzenia zajęć:

- dyskusja,
- metoda zabawowa,
- praktyczno-słowna,
- muzyczno-ruchowa.

V. Pomoce dydaktyczne:

- płyta CD z piosenką,
- instrumenty Orffa: klawesyn, marakasy, bębenki, tamburyn,
- pianino/fortepian,
- tradycyjne chusty romskie z monetkami,
- tekst piosenki razem z opisem,
- baśń romska.

VI. Przewidywany zakres umiejętności:

- poprawne wykonanie piosenki romskiej *Nane cocha*,

- wykonanie tańca romskiego,
- poznanie kultury innego narodu,
- wykonanie improwizacji instrumentalnej do piosenki *Nane cocha*,
- gra na instrumentach Orffa,
- rozwinięcie umiejętności ruchowych.

PLAN LEKCJI

I. Część wstępna:

- muzyczne powitanie,
- rozgrzewka muzyczna,
- omówienie tematu lekcji.

II. Część właściwa:

- zapoznanie z kulturą romską,
- zapoznanie z piosenką *Nane cocha*,
- omówienie treści piosenki,
- zapoznanie z tekstem piosenki,
- wspólne śpiewanie piosenki,
- wykonanie piosenki ze śpiewem i grą na instrumentach,
- zabawa w dyrygentkę/dyrygenta,
- wykonanie piosenki z użyciem tradycyjnych chust romskich z monetkami i tamburynami.

III. Zakończenie:

- baśń romska *O ubogim chłopcu i smoku*,
- praca domowa - rysunek obrazujący mniejszość romską,
- omówienie zajęć,
- muzyczne pożegnanie.

SZCZEGÓŁOWY OPIS LEKCJI

I. Część wstępna:

Muzyczne powitanie: *Dzień dobry dzieci - Dzień dobry Pani. Witam Was - Witamy Panią. Dzień dobry - Dzień dobry.*

Rozgrzewka muzyczna: Gdy dzieci słyszą całe nuty przybierają dowolną figurę, gdy słyszą półnuty chodzą wolno, gdy słyszą ćwierćnuty maszerują, gdy słyszą ósemki biegają.

Omówienie tematu lekcji: Wytłumaczenie tematu zajęć oraz zapoznanie z kulturą romską.

II. Część właściwa:

Dzieci zapoznają się z kulturą romską. Opowiadam o tradycjach romskich oraz o znaczeniu muzyki (tańca i śpiewu) w ich kulturze.

Dzieci zapoznają się z piosenką *Nane cocha* (płyta CD). Wytłumaczenie dzieciom znaczenia tekstu. Następnie dzieci jeszcze raz wysłuchują piosenki (śpiewana przez nauczycielkę bez podkładu muzycznego). Nauka tekstu piosenki. Wspólne śpiewanie piosenki.

Śpiewanie piosenki z wykorzystaniem instrumentów: klawesyna, marakasów, bębenków, tamburyna. Podział instrumentów dowolny, np. zwrotki: grają tamburyn i marakasy, refreny: bębenki i klawesyn. Włączenie zabawy w dyrygentkę/dyrygenta - jedno z dzieci staje na środku i wskazuje, które instrumenty grają w danym momencie. Po wykonaniu piosenki następuje zmiana dziecka.

DZIEWCZĘTA: Po zapoznaniu z piosenką następuje nauka tańca. Dziewczynki dostają chusty z monetkami, które kładą sobie na ramionach.

Zwrotka I: Dziewczęta wykonują do boków ruchy rękoma oraz poruszają nadgarstkami.

Refren: Zdejmują chusty z pleców i tańczą dookoła chłopców trzymając chusty w obu rękach nad głową (podczas zwrotek chusty leżą na plecach).

Zwrotka II: Dziewczęta kręcą się dookoła własnej osi, ale jedno kółko wykonywane jest na osiem - każdy ruch to podniesienie jednej nogi lekko na ziemią do tyłu i ruch rąk w górę nadgarstkami

Refren: Zdejmują chusty z pleców i tańczą dookoła chłopców, trzymając chusty w obu rękach nad głową (podczas zwrotek chusty leżą na plecach).

Zwrotka III: Ręce na zmianę do przodu z ruchem nadgarstka.

CHŁOPCY: Po zapoznaniu z piosenką chłopcy uczą się kroków oraz dostają tamburyn.

Zwrotka I: Chłopcy lekko uderzają lewą ręką o lewą nogę, prawą ręką o prawą nogę. Lekkie uderzenie wykonywane jest w dół nogi (kostki).

Refren: Chłopcy biorą tamburyna i grają na nich okręcając się dookoła własnej osi.

Zwrotka II: Wykorzystanie ruchów z pierwszej zwrotki z dołączeniem klaskania.

Refren: Chłopcy biorą tamburyna i grają na nich okręcając się dookoła własnej osi.

Zwrotka III: Chłopcy klaszczą raz w górę przed sobą i niżej z tyłu pleców kręcąc się dookoła własnej osi.

Oba układy chłopców i dziewcząt są wykonywane wspólnie.

III. Zakończenie:

Dzieci siedzą w kole (w tle muzyka - romska piosenka *Dzelem dzelem*) i słuchają romskiej baśni *O ubogim chłopcu i smoku*. Po zakończeniu czytania, opowiadają jej treść. Jako pracę domową otrzymują

za zadanie namalowanie świata i muzyki romskiej według swojego wyobrażenia. Podsumowaniem lekcji jest wspólne omówienie przebiegu zajęć: dzieci opowiadają, co się im najbardziej podobało oraz co najbardziej zapamiętały.

Pożegnanie: *Do widzenia dzieci - Do widzenia Pan. Żegnam Was - Żegnamy Panią. Pa pa! - Pa pa! Do zobaczenia - Do zobaczenia.*

WYDANIE PUBLIKACJI WSPÓŁFINANSOWANE PRZEZ SZWAJCARIĘ W RAMACH SZWAJCARSKIEGO PROGRAMU WSPÓŁPRACY Z NOWYMI KRAJAMI CZŁONKOWSKIMI UNII EUROPEJSKIEJ.